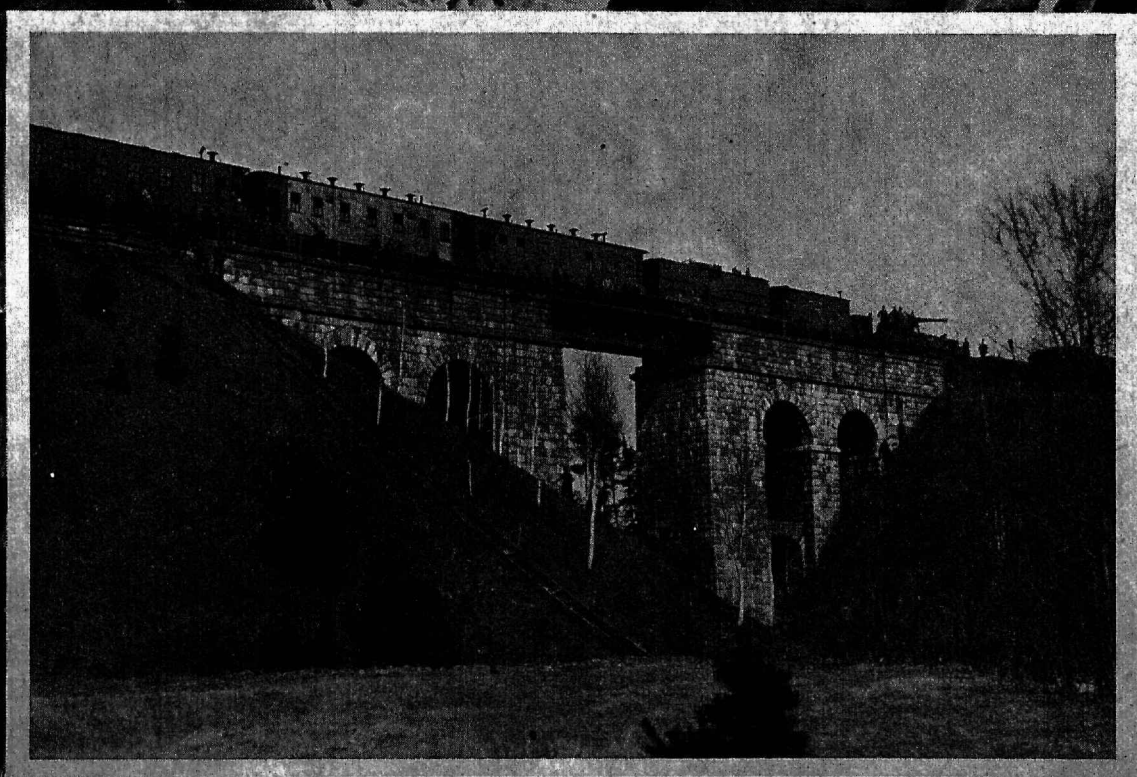

VABADUSSOJA TÄHISTEL

9-10

Koostöö viib edasi!

Eesti Vabadussõja kangelased võival rahuldustundega tagasi vaadata saavutatud võitudele lahingväljadel. Eesti rahvas võib olla uhke iseseisvusaajal arendatud tulemustele. Majanduslikul alal edurikas on olnud ka rahva ühissettevõtte ETK omatööstuslik tegevus, millel põhimõtteks kvaliteetkauba levitamine ja õiglane hinnapoliitika.

Rahva omatööstuse meistertooted:

Kosutava toidu valmistamiseks

ETK jahu, kohv, kakao; ETK küpsetuspulber, maitseained;
ETK lee, veinid jne.

Nautinguks suitsetajale

paberossid Ahto, Viking, sigaretid Turist, Pallas, Pärnu; paberossi- ja piibutubakad Kotkas, ETK nr. 1, Merikaru jne.

Ehitus- ja põllutöödeks

ETK naelad, ehitustarbed; ETK värvid; ETK Põltsamaa puukooli istikud;
ETK põllutööriistad ja -masinad; ETK õlid ja määrded.

Puhastus- ja iluvahendid

ETK pesu-, kumblus- ja tualettsehid, pesupulber Vello; kingakreemid
Opaal, Atlas; ETK riidevärvid jne.

Õppetöödeks ja reisuks

ETK koolitarbed, portfelliid, kohvrid; ETK jalgrattad.

ETK tooted on väärilised tõusvale rahvale.

KALOSSID ja BOTIKUD

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

SEPTEMBER/OKTOOBER 1939

NR. 9/10 (37/38)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.— 1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljoni sünd.

Mälestusi ja tähelepanekuid.

A. Peel.

Okupatsioonivägede lahkudes Viljandist astusid paljud Viljandi koolides olevad meesõpilased omakaitse teenistusse. Viljandis oli tol ajal kolm kooli, kus õpilaste isetegevus oli arenenud — Viljandi Maakonnagümnaasium, Andres Kamseni Kaubanduskool ja Viljandi Kõrgem Algkool (Linnakool). Esimene nendest oli asutatud alles aasta tagasi ja sinna olid läinud vanemad õpilased kaubandus- kui ka linnakoolist.

Vaenlase pealetung Viljandimaa osas sundis isamaalistest tunnetest õhutatud õpilasi koos teiste vabatahtlikega kodumaa kaitseks väljaastuma. Vastavatele üleskutsetele reageerisid mitusada Viljandi koolinoort. Kuna algul ei olnud mingit kindlat keskust, kes oleks õpilasi värbanud teatud keskuse ümber, valgusid sõjariistus õpilased esialgu mitmesugustes rühmades eri-ülesannete täitmisele ja esimesed õppursõdurid võtsid osa sõjategevusest Kärstna—Pikasilla rajoonis. Osa õpilasi astus väe-teenistusse mujal, nagu kodukohtadest või õppimiskohtadest — Põltsamaa õpilased Põltsamaal jne. Mitmed õpilastest astusid skouts väeossa. Nii olid Viljandi ja Viljan-

dimaa õpilaskonna esimesed vabatahtlikud sattunud eri väeosadesse, kuigi suurem osa esimestest jäid kokku, kuuludes õppurrühmadena väeosade käsutusse, võttes osa paljudest lahingutest ja kandes ka kaotusi. Vaatamata ühe osa õpilaste äraolekule, jatkus õppetegevus Viljandi koolides.

Meeldetuletades neid aegu, peab küll ütleva, et koolides õppetöö ei kannud kaugeitki seda vilja, mis loodeti sellest. Selleks olid mahajäänute meeled niivõrd ärevil ja teadmised, et osa õppureid viibib liinil, kujundas ka koolides sõjameeleolu.

Viljandi kooliõpilaste 2. roodu sünd.

Aprillis 1919. a. kutsuti Viljandi õpilasi üleskutsetega kogunema kodumaa kaitseks. Ei ole enam meeles, mis päevadel see oli ja keda, s. t. missugustes aastates õppureid kokku kutsuti, kuid ühel päeval, minnes kooli, selgus, et koolis käimisest enam midagi välja ei tule; mindi „Koidu“ seltsi saali. Need, kes asusid lähemal, viisid oma raamatud koju, kuid teised, kes koolimajast eemal elasid, jätsid raamatud koolimajja. Mäletan, et paar raamatupakki oli

jätetud isegi koolimaja trepikotta saatuse hoolde.

„Koidu“ seltsi maja saal ja kõrvalruumid olid õppureid täis. Lava ees pidas keegi (ei mäleta nime ega isikut) lühikese kõne silmapilgu tõsidusest ja kohe hakati koolide kaupa õppureid üles kirjutama. Kuna aga sellest midagi välja ei tulnud, sest õppureid oli saal segamini täis, siis nimetati koolide järele rühmad numbrite korras ja iga kool pidi ise teatama, keda ta oma õppurkonnast tahab rühmaülemaks. Hüüdmise järele, ilma et oleks toimetatud hääletust või midagi sellesarnast, märgiti hüütud nimed rühmaülemateks.

Pärast kästi kõiki rühmadesse koguneda ja rühmaülematele anti korraldus rühmad „Koidu“ juurest ära viia.

Rühmad hakkasidki liikuma läbi linna lauluga. Lauldi isamaalikke laule. Rühmad asetati Viljandi Maakonnagümnaasiumi koolimaja kõrval olevasse kahekordsesse puumajja. Sinnasamasse olid koondunud ka osa Põltsamaa kooliõpilasi.

Kokkukogunenuid hakati hüüdma, — või hüüdsid nad endid ise, seda enam ei mäleta, — Viljandi 2. kooliõpilaste rooduks. Mäletan, et 2. roodu nimetus tuli sellest, et neid Viljandi õpilasi, kes varem olid astunud rahvaväkke, loeti nagu endastmõistetavalt 1. rooduks. 2. roodu ülemaks oli kapten K. Vervolt, kes oli Viljandisse saabunud Põltsamaalt.

Selles roodus ei olnud enamikul küll aimugi, kuidas seda roodu ametlikult nimetati ja kuhu see rood administratiivselt kuulus. Ometi teati kõnelda, et kõrgemaks ülemaks olevat leitn. Osvald Vares. Pärastpoole, kui sisemiste asjadega rohkem tegemist hakati tegema, selgus, et Viljandi kooliõpilased allusid Viljandi 2. Kaitsepataljonile ja moodustasid selles pataljonis 4 roodu — nimetusega kooliõpilaste 2. rood. Sellest roodust kõneleb Viljandi 2. Kaitsepataljoni päevakäsk nr. 4 ja nr. 14.

Asudes elama kasarmusse, kuigi see oli eramajas, ei jatkunud kõigil selles ruumi ja nii lubati osa õpilasi öösel koju magama. Õpilaste arv roodus ulatus üle 130. Õppursõdurid, nagu neid nimetati, kandsid samu riideid, mis kooliski. Koolides kanti püstkraega kuube, mis oli kinnitatud kooli

Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljoni rivi- ja majandusjaoskonna personal Vabadussõja päevil.

märki kandva rihmaga. Mitmed kandsid ka frentše. Roodus tuli olla oma saabastes ja muus varustuses: Ainuke, mis kohe kätte anti, oli püss. Püsside väljaandmine sündis Lossi tänavas, endise hotelli ees, mis asus vastu Lasteparki. Rood, olles rivistatud rühmade kaupa, võttis rühmade kaupa püsse vastu püsside kastidest. Püssid olid täiesti uued ja kaetud paksu õlikorraga. Vist iga mees ohverdas selle esialgseks puhastamiseks esijoones taskurätiku, sest muud puhastusmaterjali polnud käepärast. Koos püssidega anti välja ka padrunid. Kaugelt suurem enamik hoidis vist püssi esmakordselt käes. Kuid oli ka neid, kes seda asjandust juba tundsid ja nii õpetati peagi, kuidas püssirauda puhtaks saada: kuul läbi lasta. Paugutamine linnas oli küll keelatud, kuid pauke oli siiski siin-seal kuulda ja need olid õnnelikud, kes niiviisi püssitoru puhtaks said.

Toitlustamine sündis kasarmus, kuna toitu keedeti välikateldes ja koolimajas olevates kateldes. Siin saadi ka esmakordselt Ameerika nisust saia. Rooduga peeti õppusi iga päev. Õppusi korraldati linna taga, kasarmust mitte kaugel põldudel ja Viljandi järve ääres kopli peal. Kuna juhtkond tundis veneaegset väljaõpet, siis teostati ka õppuritega väljaõpet vene süsteemis — nii rivi kui ka lahingõppusi. Sellepärast ei olnud midagi imelikku kui rood jagunes rühmadesse, rühmad jagudesse ja jaod lülideks ja lülitülem pidi, näiteks, ka veel oma käsikluse andma: „Lüli minu järele jookstes marss! Laadida! Lüli tuld!“

Kooliõpilaste 2. rood oli umbes paar nä-

dalat koos. Selle roodu juurde siginesid ühel ja teisel ajal nooremad õpilased. Neid roodu ei tahetud võtta. Mõnel väga noorel käisid isegi vanemad järel. Kuid mõned nendest, keda nooruse tõttu ei tahetud roodu lasta, lippasid kodust ise väeliinile. Kool ja kodu oli nagu unustatud. Alati sõjavaimustuses ahmiti kõike, mida ülemused ütlesid, suure agarusega. Peagi võidi juba vintpüssiga hästi märki lasta. Riviline väljajõpe edenes õige ruttu, nii et ülemused roodu vahest kiitsid.

Marsilaulud olid isamaalised, teinekord ka rahvalaulud. Rövedad laulud, mis pärastpoole juurde tulid, puudusid üldse. Kõige meeldivamaks lauluks oli „Porilaste marss“. Rivilaul edenes, sest kapten Vervolt oli ise lauluõpetaja koolis (Põltsamaal).

Pesu ega saabaste muret ei olnud, sest seda muretseti kodudest. Peakatted, s. o. koolimütsid, vahetati juba teisel päeval inglise kiivrite vastu.

Ühel hommikupoolel viidi rood koolimaja esisele väljakule ja teatati, et öösel on olnud roodu jaoks väljasõidu käsk liinile. Enne hommikut, s. o. enne rongi minekut muudetud see aga ära. Roodule anti üle kindral E. Põdderi tänu valmisoleku eest.

Ei läinudki palju päevi, kui roodule anti korraldus püssid ja padrunid ära anda ja lubati ajutiselt kooli ja seega oma kodudesse minna.

Kooli ja koju mindi nagu mingi vastuolu tundega. Ei saanud enam ette kujutada õppetööd koolis, kui olid olnud juba sõdur — kandes püssi, kiivrit, kooliriietus oli läbi imbunud püssiõliga ning õppuste tolmuga. Ka tulid kõrvaldada õlakud. Kuigi õlakute

pealepanekut ei teinud roodus keegi ülesandeks, oli mitmel neid tekkinud. Kanti sinist õlakut, kirjade äärtega, mis pidi tähistama vabatahtlikkust.

Uus registreerimine.

Umbes nädalpäevi koolis käidud, toodi koolidesse teade, et endised roodu poisid tulgu uuesti kokku ja registreerigu endid. Mindi registreerima. Registreerimine sündis ühes väikses nurgapealses toas Posti tänavas — majas, mis nüüd oli võetud 2. Kaitsepataljoni alla. Peagu kõik need, kes olid varem kooliõpilaste roodus olnud, käisid endid registreerimas. Registreerimisel ei tähendatud muud midagi üles kui nimi ja sündimise aasta ja päev. Kõik, kes endid registreerisid, kutsuti pühapäevaks Viljandi lossimägedesse. Sinna oli õppureid korraldama tulnud leitn. Aleksander Estam. Kuna leitn. Estamit varem rood ainult paaril korral oli näinud, võõrastati algul, sest tema käsklused erinesid kapten Vervolti käsklustest. Rood jagati kahte ossa ja Viljandi lossimägedes korraldati sõjaline manööver ühe poole pealetungil, teise kaitsele. Sellel päeval läksid küll õppurid koju, kuid päeva möödudes kogunesid uuesti kokku, seekord juba endisesse vene klubisse, praeguse turu ääres. Kogunedes sinna, jaotati kogunenud õppurid uuesti rühmadeks ja jagudeks. Rühmaülemad valis rühm jälle ise. Nüüd oli roodu ülemaks leitn. Umblic ja roodus teiseks ohvitseriks lipn. Laks.

Mõni päev uues kodus oldud, käsutati rahvaväe komisjoni. Poistel oli meelepaha suur, sest keegi ei saanud aru sellest, mis seal komisjonis veel tarvilik oli teha, kui kord juba koos oli oldud nädalaid. Rooduülem ütles — kord on kord ja tuleb minna. Kuna kõik endid tundsid tervetena, siis ei võtnud komisjon rohkem aega, kui nimede kirjutamine seda nõudis. Selgus, et roodule, tähendab sellele, kes formeeriti aprillis, oli tulnud veel uusi õppureid lisaks. Rood oli kasvanud tublisti. Juurde oli tulnud nooremaid — ja täiesti uutena Kõo Põllutöökooli õpilased. Vene klubis seati end päris sõdurimoodi sisse ja koduskäimist üldse enam ei

Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljoni orkester Vabadussõja ajal.

olnud. Õppustest vaba aeg kasutati linnas käimiseks, jutlemiseks ja kaardimänguks. Ei puudunud ka tubaka suitsetamine. Kuna suur osa õppureid oli maa päritoluga, siis toodi maalt kodukasvatatud lehetubakat, tubaka vars ja juuri. Ajalehepaberisse mässituna saadi „mehelik suits“. Enamik ei olnud seda pahet harrastanud, kuid see levis imekiirelt.

Õppurid kandsid ka siin oma riietust. Paljudel ütlesid saapad üles. Pääsemine tuli „Ühistöö“ saabaste näol. Kogu roodule anti tuluuued helekollase pargiga „Ühistöö“ säärsaapad, peakatteks inglise kiivrid. Riietus oli veel oma. Kuid ühel päeval anti välja ka riietus. Need olid Inglise sõduri riided — rohelised, Inglise eritunnusmärkides plekknööpidega. Igaüks passis omale paraja. Kooliõpilase riided sidus igaüks puntrasse ja pani oma nimesedeli nööri alla. See oli ka viimane kord, kus õppurid oma õppuririietust nägid, sest neid ei saadud enam tagasi.

Ühel päeval anti roodus teada, et sõjakooli ülem polk. Simon, kelle vend oli Viljandi mõisa valitseja, tahab roodu õppuritega kõneleda, kas nende hulgas ei ole sõjakooli astuda soovijaid. Paarkümmend õppurit mitmes rühmituses, mitmesugustel eriaegadel käiski Viljandi mõisas polk. Simoni juures. Polkovnik oli väga lahke, kujutas sõjakooli elu ette meelitatavates värvides ja käskis neid, kes tahavad sõjakooli astuda, järgmisel päeval tagasi tulla. Viljandi 2. roodust ei läinud tol korral siiski ühtegi. Omavahelistel kõnelustel toodi põhjendusena ette: siin juba harjutud koos elama ja kuidagi ei taha lahkuda kaaslastest, kui terve rood läheks, siis küll! Nii see asi jäigi.

Roodu teistkordsel kokkutulekul ei teatatud roodu alluvusest ega väeosa koosseisu kuuluvusest samuti midagi. Roodu nimetati Viljandi 2. kooliõpilaste rooduks. Peagi selgus, et Viljandi kooliõpilased kogutakse kõik ühte pataljoni ja seda pataljoni nimetatakse Viljandi Kooliõpilaste Pataljoniks. Pataljoni ülemaks oli määratud leitn. Aleksander Estam, sama kes vahepeal kord rooduga korraldas Viljandi lossimägedes õppusi. Peale roodu ülema ei tunnud rood mingisuguseid ülemusi ja harva seal mõni võõras ohvitser liikuski. Isegi päevakäsud olid roodule võõrad.

Ei läinud palju aega kui roodust välja võeti kolm õppurit ja viidi Viljandi 2. Kaitsepataljoni staabi ruumidesse, mis asus hotelli saalis Posti ja Lossi tänava nurgal. Seal hakati koostama roodule päevakäske.

Päevakäskudes ei avaldatud aga õppur-sõdurite ülendusi. Nagu eelpool tähendatud, sündisid rühma- ja jaoülemate määramise valimise teel, mida rooduülem aktsepteeris. Samal moel sündis ka varustusekorraldaja ja koka valik. Kuigi rühma- ja jaoülemad kandsid kaelustel vastavaid märke, mis oli täiesti lubatud ja normaalne, kuid kellelgi ei tulnud mõttesegi neid päevakäskudes vastavatele kohtadele seada, veel vähem aga nendele aukraadi anda. Kõik need sündisid palju hiljem — sügisel, kui rood juba Lätimaalt tagasi tuli.

3. ja 4. roodu sünd.

Varsti pärast 2. roodu teistkordset tekkimist kutsuti kokku veelgi nooremaid õpilasi. Need jaotati kahte roodu ning nimetati neid 3. ja 4. rooduks, asukohaga Saksa Käsiööliste Seltsi maja Posti tänava lõikekohal ja Linnakooli maja — turuplatsi ääres.

Kuna nooremate õpilaste juurdetõmbamine sünnitas Viljandi kohta küllalt suuri väeüksusi, oli puudus ohvitseridest, kõnelemata allohvitseridest rühma- ja jaoülemate ning veltveebli kohtadel. Et teostada väljaõpet, komandeeriti kooliõpilaste 2. roodust soovijaid kooliõpilaste 3. ja 4. roodudesse väljaõpet teostama. Nii said 2. roodu õppur-sõdurid nendes roodudes rühmaülemateks ja veltveeblikeks. 2. roodu vastav kaader jäi kohale. Need, kes läksid 3. ja 4. roodudesse väljaõpet teostama, ei läinud samuti päevakäskudest läbi ega saanud ülendusi, vaid kandsid oma ametikoha järelle vastavaid eraldusmärke, millest neil tuli muidugi loobuda roodu tagasi tülles. Instruktorid toodi 2. roodu tagasi 2. roodu lahkumise eel Viljandist. Juunikuu algul 1919. a. saadeti rood Lätimaale, kuhu jäädigi 12 päevaks. Roodu ülemaks oli siis lipn. Jüri Hansmann. Tülles Lätist tagasi, paigutati 2. rood Viljandi mõisa uude lossi. Pea jõudis Viljandi ka pataljoni 1. rood, kes majutati samasse hoonesse. Õpilastel lubati koolis käia. Sügisest alates käidi koolis kasarmust. Mõnel oli lubatud ka linnas korteris olla. Roodud elasid täielikult kasarmuelu. Õppusi peeti iga päev, samuti ka garnisoniteenistust vahtkondades käies. Õppustel tarvitati nüüd ühtlasemaid käsklusi, sest oli ilmunud „Kaitseliitlase käsiraamat“, mille väljaandjaks oli Viljandi Maakonna Kaitse Liit. Raamatu, milles 68 lehekülge, oli koostanud J. P-a. (Autoriks on leitn. J. Põdra, Viljandi Kooliõpilaste Pataljoni pärastine ülem).

Noorematest koosnev 3. ja 4. rood likvi-

deeriti ja õppurid lubati samuti koolidesse. Kuna tarvilik oli ühtlase korralduse alla viia ka Pärnu, Põltsamaa, Tõrva ja Kõo õpilasi, kuid neile ühtlasi võimalust anda koolis käimiseks, siis loodi Pärnu õppuritest pataljoni 3. rood ja Põltsamaa õpilastest 4. rood, kuna Kõosse ja Tõrva jäid rüh-

mad. Sellepärast oli iseenesest loomulik, et Viljandi Kooliõpilaste Pataljon ka ümber nimetati Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljoniks. Pataljoni ülemaks oli siis leitn. Jaan Põdra, adjutantiks algul leitn. Krull, pärast-poolle lipn. Jürgen. Pataljoni staap asus Viljandi mõisa uues lossis.

20-ne aasta eest.

Märkmeid Viljandist ja Viljandimaalt.

A. Peel.

Saksa okupatsiooni lõpupäevil
Viljandis.

Seltskonnas oli raske sõnastada seda meeoleolu, mis tekkis Saksa revolutsiooni järele: Saksa väeüksustes tekkinud olukord ja sõjaväes loodud komiteed tulid rahvale kuidagi lähemale, kui varem olid instantsid. Ometi oli seltskonnas tekkinud teine suhtumine okupatsioonivõimudesse. Rahvas avaldas seltskonnas ja omavahelistes kokkupuutumistes tänaval end avalikumalt kui varem. Kõneldi Saksa revolutsioonist ja Saksa vägede peatselt lahkumisest. Eestlaste juhtivad tegelased koondasid endi ümber jälle tegelasi, kes varem olid töötanud organisatsioonides ja omavalitsusasutustes. Saksa sõjaväevõimudega loodud side võimaldas lahendada nii mõndagi küsimust. Eestlased läksid nõudlikumaks ja esitati kaebusi nendes asjades, milles tunti ülekohtu tegemist.

Rahvas heidis nüüd näiliselt parema kontakti ka Saksa sõduritega, kes nüüd end avalikumalt ja ühtlasi sõbralikumalt avaldasid ning isegi oma arvamisel avaldustes, mis tihti peale vastolus olid endiste avaldustega, avalikumad olid.

Rahva tootlusolukord ei paranenud, vaid halvenes, sest Saksa sõdurid püüdsid nüüd kodusaamise võimalusi etteaimates, suuremaid tagavarasid kokku osta, et seda kaasa viia. Linnas ei olnud nendel oma tagavarade täiendamiseks palju midagi ära teha, sest talupidajad ei toonud viimasel ajal toitaineid turule. Kuigi talupidajatel lubati toitaineid linna tuua ainult teatud normide ulatuses, töid talupidajad seda siiski salaja. Seda osati varjata ja tihtipeale aitas kaasa Saksa sõdurite heatahtlikkus, kes igat talupidajat ja tema sõidukit ei „osanud“ hoolikalt läbi otsida. Ometi ei sattunud niiviisi

linnaveetavad produktid turule, vaid tuttavate kaudu linnakodanikkude kätte. Parem asus seisukorras olid need linnakodanikud, kellel maal oli sugulasi või tuttavaid. Kostikohtade pidajad said õpilasnormide kõrvalt omale igapäevast leiba. Kuna Viljandis õpilasi võrdlemisi palju oli maalt, siis peab arvama, et sajad perekonnad said niiviisi hädavajalikke toitaineid maalt, lisaks sellele, mis jagati normina.

Maakonnas.

Kuigi maal asuvaid väeosi tihti vahetati, olid maale saadetud sõdurid enam-vähem kõik perekonnainimesed, kellega sõbralikumad suhted tekkisid kergemini. Ohvitserid liikusid maal talundites vähe ja piirdusid selle tutvuskonnaga, kus nad asusid korteris. Eriti hea kontakt tekkis aga allohvitseride ja talunikkude vahel, kus tihtipeale jagati vastamisi arvamisi tõetruult ja otsekoheselt. Munakorviga ringiliikuvad sõdurid tunti maal kõikjal. Kuna kamamunadest ja võist saadav hind ei olnud päris madal, ei võinud sõdurid nuriseda kauba vähesuse üle.

Kuigi sõjateated maale ulatusid mitme allika kaudu, siiski märgati Saksa sõdurite meeoleolust, et midagi on põhjalikult muutunud või muutumas. Saksa sõdurid ei teadnud ka rohkem midagi kui seda, mida ülemused nende ülesid, kuid ülemused olid nähtavasti okupatsiooni lõpu eel avalikumad. Nii oli juhus, enne veel kui avalikkuses Läänerinde halbade teadetest midagi teada ei olnud, kus üks maal (Tarvastus) asuvatest sõjaväeväelskeritest olukorda ettenähes sellisena, mis mõni nädal hiljem järgnes, mingit saladust ei teinud.

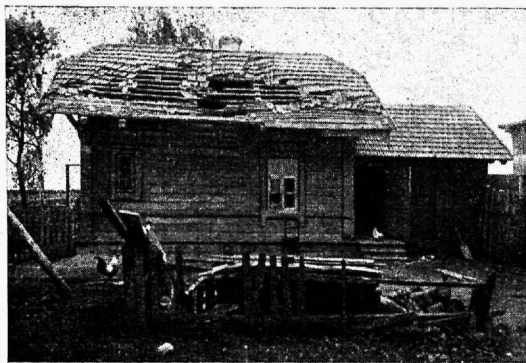
Vahetevahel Tarvastu mõisast, kus Saksa väeüksus asus, tegi sõjaväeväelsker jalu-

tuskäike mõisa läheduses asuvatesse majapidamistesse. Pikema aja kestel temaga lähikäies oli tekkinud usaldusvahetust ja kui ühel päeval, ilma et mingit aaimdust tuleviku suhtes oleks olnud, naljatades tervitusi vahetades päriti teateid olukorrast, jäi mees nukraks. Ühtlasi soovis ta meile õnne iseiseisva rahvana elu edasiarendamiseks. See oli nii erinev ja arusaamatu, et seda kuidagi uskuda ei võinud. Ometi olid need ja teised üteldused teisel juba lühikese ajaga seltskonda tunginud ja talupidajad hakkasid endid tundma vabamalt: ei mindud enam veski-jahvatustubade järele, vaid sõideti lubadeta veskile; peidetud vilj võeti oma tarvituseks välja, linnas käidi sagedamini; omavahel avaldati juba arvamisi tuleviku kohta.

Seda peab ütleva: maal oldi tuleviku suhtes täies teadmatuses. Kuna enamlased võimuletulekuga olid sünnitanud varem suurt ärevust, siis kardeti enamlaste tulekut kõige enam. Tunded olid ebamäärased ja täiesti individuaalsed, ilma et nendest oleks saanud kujuneda üldist töekspidamist või üldist, olgugi väiksema osa arvamist. Pinevus kasvas okupatsioonivägede lahkudes, millest teada saadi alles siis, kui väeosad olid juba lahkunud.

Viljandis.

Sakslaste lahkumine Viljandist sai rahva laiematele hulkadele teatavaks alles lahkumispäeva hommikul. Ja see ka alles siis, kui väeosad olid juba asunud teele ja kassarmud jäänud tühjaks. Ometi ei olnud kõik veel lahkunud. Kas väeülemuse teadmisel või omal algatusel, avasid Saksa sõdurid endises Saksa Käsitöölise Seltsi majas raudasjade müügikoha. Sinna oli kokkukogutud kirveid, labidaid, harke, hobuseraudu ja kõiksugu loendamata rauakauba artik-

Vaenlase suurükitulest Vabadussõjas kannatada saanud raudteevahi elamu.

leid, muidugi roostes, kuid täiesti tarvita-miskõlbulikke. Kuna nendest asjadest meil oli puudus, siis tuli ostjaid sadandeid. Eriti agaralt ostsid neid maalt päritolevad kooliõpilased, sest nende puudust tundis iga õpilane koduse elu järgi. Asjade eest maksetav hind ei olnud kõrge. Mida tund edasi, seda odavamaks läksid asjad. Lugu lõppes sellega, et ülejäänud ladu võeti peagi meie võimude poolt üle ja müük lõpetati. Algul oldi arvamisel, et need, kes midagi olid ostnud, peavad ostetud kauba viima tagasi. Kuid pärastpoole, kui sellest enam midagi välja ei tehtud, jäid ostud ostjatele ja Saksa sõdurid lahkusid saadud ost-rublodega.

*

Viljandi „Koidu“ seltsimaja oli mitu korda etendanud Eesti avalduskeskust. Ka nüüd, mil Saksa väed olid lahkunud, nähti kodanikke askeldamas „Koidu“ seltsimajas ja väljaspool seda. Sealt pidid nagu paroolid tulema.

Ei tulnudki kaua oodata, kui „Koidu“ seltsimajast hakati välja andma püsse. Neid oli näha Viljandi seltskonnategelaste seljas ja eriti rohkesti koolinoorsoo käes. Nii oli tekkinud peagi jälle mittemillestki omakaitse. Praegu ei ole teisi nende pusside väljaandmisel meeles kui Villem Ormissoni nägu. Tema napolisõnalised korraldused korraldasid kõike.

Mida esimesel kui ka järgnevatel päevadel mõtlesid ja avaldasid omavalitsuste ja seltskonna organiseerijad, seda on mälestuste järele raske meelegaatada. Küll on aga meeles need meeletud, mis olid haaranud laiemaid kodanikukihte ja noortsugu.

Saksa vägede lahkumise järele oli kodanikkonda haaranud eriline meeletolu, mis väljendas end tõsisel hoiakus. Teadmata oli, mis nüüd tuleb ja mida tehakse. Oodati Eesti Valitsuse korraldusi. Ei ole näinud ühelgi ajajärgul niisuurat tõsidust ja rahuliku meele tasakaalu kui siis. Viljandi rahval oli selge, et enamlased Viljandis end ei avalda, sest enamlaste juhid olid Viljandist enne Saksa okupatsiooni põgenenud nii paamiliselt, et isegi lähedalseisjad ei teadnud juhtide kadumisest. Okupatsioonivõimud olid mitukümmend tegelast kohapealt ära saatnud laagrisse. Kohapeal ei olnud tekkinud uusi juhte ja nii oldi sellest küljest mureta. Nii vähemalt arvati seltskonnas. Et selles osas palju ei eksitud, näitas ka lähem tulevik, kuid omajagu eksimisi siiski oli.

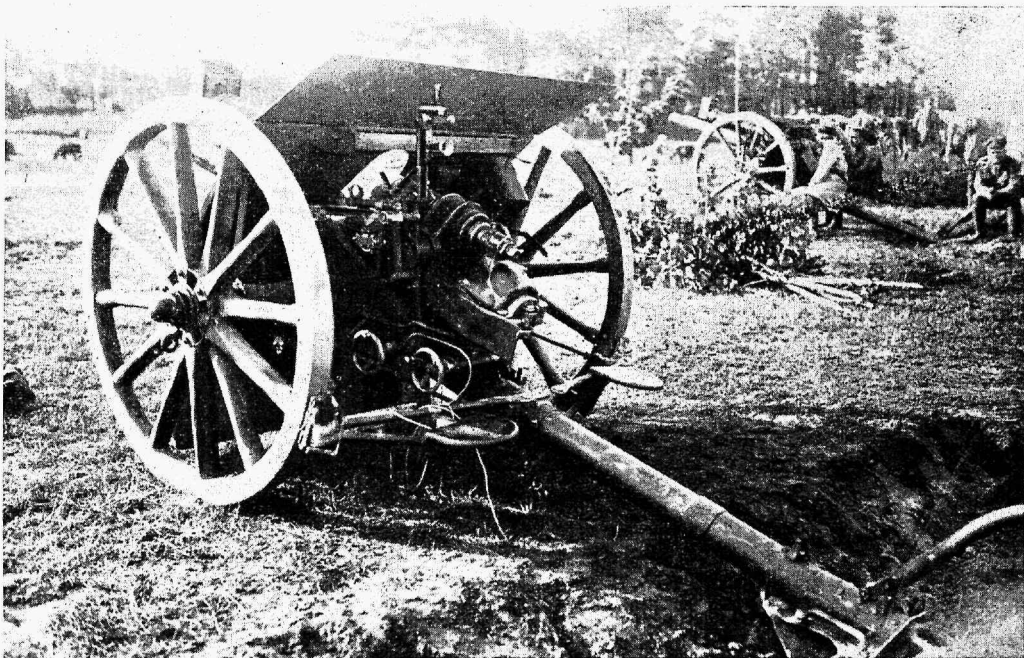
Korrapidava võimu ja omavalitsuse korraldamine viidi läbi ladusalt. Enesetunne

näis olevat kindel, seda enam, et peagi ulatasid Viljandini keskvõimu korraldused.

*

Hoopis raskemaks kujunes olukord siis, kui järjest rohkemaks muutusid teated vaenlase sissetungimisest maale. Paistis, et nii mõnigi asi, mis oleks pidanud olema päevaselge, ei olnud siiski mitte selge. Järjest enam tuli nii maal kui linnas esile mõtteavaldusi: kas suudame väikerahvana võidelda suure riigi vastu! Paistis, et kõikjal valitses küll arvamine, et omariiklus on hea asi küll, kuid kuidas sa seda teostad. Oli

väkke. Nende õpilaste vanemad, kuigi mõni vast poega kodus enne või pärast sõjaväkke astumist manitses, muutus paratamatuse tõttu nüüd aktiivseks kihundajaks — sõjaväe kasuks. Kõik see ei päästnud küll veel paisu, kuid näitas ojana siiski teed, kust otsida väljapääsu. Sõjaline olukord Viljandi ümbruses omakorda aitas olukorras luua soodsamat meeleolu. Kuid kõige paremas olukorras leidub ju ikka neid, kes püüavad kas tahtlikult, või oma nõrga „mina“ tõttu olukorda ettekujutada halvemini kui see on tõeliselt. Muidugi leidub ka niisugustel aegadel provokaatoreid. Õnneks kujunes Vil-

1. Suurtükiväe-polgu (hiljem väljapatarei nr. 1) 1. patarei tulepositsioonil Rodenpoisis (Ropažis) võitluste ajal Landeswehriga.

tegemist puhthingeelulise nähtega, mis kuidagi ei lasknud seletada kodanikkudele olukorda, et iseseisvuse eest tuleb ka „midagi“ teha. Kui see „midagi“ oleks olnud väike asi, siis küll, kuid kujutleda endale ette — sõdida miljoniga 150 miljoni vastu, nagu väljendati, see näis uskumatuna. Oli päris korralikke kodanikke, näiteks taluperemehi, kes muidu olid isamaalased, kuid niipea kui jutt tuli sellest, et ta peaks selle isamaa eest ka „midagi“ tegema, siis oli põhjendus lihtne. Esimestel päevadel, kui koguti vabatahtlikke, siis paistis küll, et asi ei nihku. Olukorda tõi muudatuse see, et viljandlased nägid Eesti sõjaväge. Ühtlasi andis murranguks tõuke ka õpilaste, kuigi algul väikearvuline, astumine vabatahtlikult Eesti sõja-

jandis väejuhatause ja komandandi isikus olukord niisuguseks, et tühjadele juttudele tehti peagi lõpp. See näitas veelkordselt, kuidas mõni järsk väljaastumine ja võimu õigel ajal ning õigel kohal tarvitamine võib anda suuri tagajärgi. Kahtlemata võib öelda, et seega oli Eesti valitsus- ja sõjaväevõimu vastu tekkinud usaldustunne, ja kui juba tekib usaldus, siis ei küsita raskustest.

Pärast Kärstna lahinguid oli Viljandi juba muutunud hoopis sõjakamaks. Järjest siirdus rahvaväkke uusi mehi. Tuliristimised karastasid ja usk kasvas.

*

Omapärased ajad, täiesti kordumatu sündmuste ja hingeeluga. Vaevalt praegu

veel inimesed avaldavad oma hingesügavustes olevaid mõtteid, kuid aeg tuleb, kus nad teises põlves kui pärandus, sõnasõnalt ja lause-lausel poetatuna ikkagi saavad teatavaks. Nende mõtted ja arvamused, kes iseseisvuse eest kõik viskasid vaekausile, on meile teada. Teame, ka nende mõtteid ja väljendusi, kes sellele põhimõtteliselt olid vastasrinnas, kuid vähe teame nendest, kes kandsid kahte palet — suuga valmis, aga tegudega kaugemale ei saa! Igal oli seejuures oma motiiv, muidugi isiklik. Kuid nendest isiklikkudest motiividest saab välja koorida niidistiku, mis nendele kõigile oli

ühine. Muidugi ei ole sellel praegu enam mingisugust kaalu, kuid ajalooline tähtsus sellel siiski püsib. See ei halvenda ka meie enamiku kaalu, kes oli kangelaslik rahvas raskel ajal!

Mis võib veel enam pakkuda huvi kui kõrvutame kaks naabrit, talupidajat. Üks laseb väevõimuga rekvireerida oma vilja-salvest osakese ja ilma ühtegi perekonnaliiget sõjaks rakendamata elab tagalas ajal, kus naaber saadab välja oma allealise poja, läheb ise ja jätab perele ainult niipalju vilja, et see nälga ei jääks — kõike ülejäänut viies sõjaväele!

Krivasoo lahing.

A. Kunila.

Krivasoo lahingu kohta 18. dets. 1919. a. on ilmunud siin-seal kirjutusi, mis seda sündmust valgustavad nii või teisiti. Kuid 4. jalpolgu 1., 3. ja kuulipildujateroodu tegevus on selle juures jäänud kuidagi käsitlemata. Nimeetatud polgu 3. roodu rühmaülemana Krivasoo lahingu kaasa teinud jutustan allpool sellest oma isiklikkude ja sõjakaaslaste mälestuste järele.

Juuli kuu 1919. a. keskpaigu asus 4. polgu I pataljoni Jamburgi rindele, kust peale algasid meestele õige rasked ja väsitavad päevad — 5 kuud vahetpidamata lahinguid ja raskeid kindlustamise töid. Lõpuks Krasnaja-Gorka alt taandudes Narva-eelsele positsioonele olid mehed väga väsinud ja tülinud. Oodati suure igatsusega ja pikisilmi vahetuseks väeosa saabumist ja puhkust.

Viimaks, 16. dets. hilisõhtul, ilmuski messias Scoutspataljoni näol. Ka meie rühma ruumi ilmus võõras allohvitser teatega, et võime hakata vahest sauna ninema. Parajasti oli meil käsil hoogne „otško“ ehk „21“. Silmapilk lõime kaardid tasku, isegi jättes panga pooleli, sest vahetus ootas väljas, et asuda meie ruumidesse. Mehed asusid kohe oma asjakesi kokkukorjama. Tundus nagu pisut kahjuigi lahkuda kohast, kus paari nädala jooksul olime endid kindlustanud ja mugavalt jõudnud sisse seada.

Positsioonid üle annud, asusime 1. ja 3. rood õhtul kella 10 paiku teele Narva-Jõesuusse, kuhu jalgu järele vedades jõudsime järgmisel hommikul aovalgusel. Ruumid, kuhu puhkama asusime, olid õredad, poollagunenud, külmad, kütmata ja mööblita suvemajad: ahjudki olid poollagunenud. Vähem vastupidavamad ja roh-

kem tülinud vajasid kohe põrandale ja nurkadesse, sineleid endile ülepea tõmmates, raskesti norsates puhkama, kuna vähemväsinud asusid kiiresti organiseerima kütteasjandust. Möödusid mõned minutid, kui juba Igaüks tuligi oma väikese „noosiga“, kel oli pihus vana akna-raam, kel mõni lauafükike; mõni oli hiivanud kusagilt majaõuelt mõne puuhaluigi kaenla alla. Pikema sussitamise järele, mille juures ruumid algul maani paksu suitsuga täitusid, tundusid ruumid, kui suits väljatuulutatud, enam-vähem elamiskõlblikkudena. Vaheajal oli ka saun jõutud kütta ja pärast söömist ja vähest puhkust, mindi sauna, millele muidugi kohe järgnes habemeajamine. See muutis mehed vähemalt kümnekond aastat nooremaks. Relvad puhastatud, õhtune supp söödud, palk kätte saadud, läksid nooremad tänavale jalutama, vanemad katsusid värskeltsaadud rahaga õnne kaardimängus; magamise peale ei mõelnud õieti keegi.

Nii lõin minagi „21-le“ kaasa kuni pooleööni, mil seljakotid pea alla pannes ja sinelid üle pea tõmmates puhkama heitsime; mõni minut hiljem kuuldus ainult rasket hingamist ning tugevat norskamist.

Olin rühmas veel ainus, kes ei saanud kuidagi uinuda — ikka ja jälle kerkis mõttesse niipalju küsimusi ühenduses kestva ränga sõjaga.

Olin õnnetu, et igasugused keerulised küsimused mind piinasid, kuna teised minu kõrval juba ammugi olid rahulikult uinunud. Vaatasin avasilmil ähmasesse lakke, mida vaevalt valgustas ukse piida küljes rippuv väike „tatt-nina“-lambike. Minu piinavaid mõtteid segas mõne üksiku sonimine. Püüdsin silmi kinni pi-

gistades end tahtejõuga uinutada. Korraga kuuldusid esikust kiiretlähenevad sammud ning sisse astus roodu korrapidaja, kes mind raputas sineli alt välja ulatuvast jalast, sõnades: „Tõuse ruttu, ja ole kohe rühmaga rünnakuvalmis roodu kantselai juures.” Läks muidugi tükk aega, enne kui allesuininud mehed sain jalule, kes ehmudes ja silmi õõrudes endid aegamisi ajasid istukile ja midagi arusaamatult rääkisid. Kuid harjunud kombel olid mehed peagi kui üks mees jalul ja rakmeis. Rivistatult sammusime kogumiskohta. Pärisin oma otseselt ülemuselt lähemaid andmeid kavatsuste kohta, kuid ei teatud lähemalt midagi, sest roodu ülemat ei olnud kohal. Esialgne arvamine oli, et vist ingerlased, kes asusid idapool mere ääres, on nüüd läbimurtud; nad osutusid meie arvamise järele nõrgemaks väeosaks nende vähese arvu ja kaitstaoleva rindeosa tõttu. Kuid oletus osutus peagi ekslikuks, kuna varsti saime juba täpsema käsu, et meil tuleb liikuda Auvere peale. Nüüd omakorda olime kindlad, et sealses piirkonnas Põhja-Lääne korpus on asunud vägivaldategudele ja omavoliliselt elanikelt rekvereerima, nagu nad seda olid juba teinud mõned päevad varem, mis likvideeriti siis meie väeosade poolt. Meie sõdurid muutusid nüüd „põhja-läinud“ korpuse vastu väga vihaseks, keda lubati nüüd koristada, sest teisi ülesandeid ei võinud seal piirkonnas olla, kuna alles mõni päev tagasi paiskasid meie väed Narva ülemjooksul vaenlase suurte kaotustega üle jõe tagasi.

Padrunite ja käsigranaatidega varustatult asus rood tasalangevate paksude lumeräitsakate sajus Auvere suunas teele lipn. Hanseni ja lipn. Lorenzi juhtimisel.

Ilm muutus tuulisemaks ja tuisuseks; kohati kerkisid teele kõrged lumehanged; 1. rühma mehed said tublisti trampida viimastele teed lahti ajades. Vaatamata, et inimesed olid puhkamata, sammuti 18 km pimedas, tuisuses öös üksksteise kõrval arvustamiseta ja nurinata.

Väikse mõneminutilise suitsutunni teel pidades, kus väsinud mehed pehmes lumes istudes

Kitsarööpmeline Soomusrong nr. 3 Valga-Marienburgi teel, märtsis 1919. a.

ahnelt mõne mahviga „plotskid“ ära tõmbasid, jõudsimme veel pimeduses Auvere jaama. Seal oli meie I pataljoni ülem kapten N. Steinmanni meid ootamas, kes teatas: „Mehed, seal kusagil Mustjõe juures on üks suurem vaenlaste kari üle Naroova tulnud ja nüüd loodan, et saame ka nendest jagu.“ Muidugi ei olnud meil kellelgi aimu kui suur oli see „kari“, kuid arvati, et ega see ei või ka väike olla, sest ühe sauna nad juba said üle jõe tülles ja vaevalt väiksearvuliselt enam juletakse tulla, arvati omavahel. Suitsud ära tõmmanud, sammusime edasi Auvere mõisa, kus 3. rood asus mõisa väikestesse tööliselamutesse, kuna 1. rood, mis oli koosseisult vähem, asus umbes paar kilomeetrit ettepoole, väikesse majja, Krivasoo tee ääres. Vaevalt jõudnud soojadesse ruumidesse, vajusid mehed mõne minuti jooksul raskesse unne. Mind aga vaevas teadmatus vaenlase asupa-

gast; katsusin siis oma ülemuselt hankida teateid, kuid suuremate tulemusteta; sain vaid käsu lipn. Lorenzilt, et pean Mustjõe suunas postid ja piilurid välja panema.

Meie Auveresse jõudmisel jõudis kohale ka meie 1. kuulipildujate rood, leitn. A. Johannes'ega eesotsas; rood asus puhkusele Narva jõe vasakule kaldale, Riigikülla. Ka seal nemad kütsid kohe sauna. Vaenlase pealetungi kartusel käidi aga saunas „nimestiku järele“, paar meest korraga.

Auveres vast pool tundi peatunud, asusime kahe rooduga teele, kuulipildujad asetatud regelele. Varajases hommikuvalguses ümbritses meid hauavaikus; mehed olid endisest veelgi rohkem kinnised. Jalge all krudises pehme värske lumi. Kusagil kaugel kuuldus ainult kahurite kõminat. Mõned kilomeetrid vaikselt sammunud, hakkas ikka selgemini kostma kuulipildujate ja hiljem ka püsside rugin.

Saabusime Krivasoo kõrgendiku taha väikese metsavahimajakese juurde, umbes kolmveerand kilomeetri kaugusel Narva jõe vasakkaldast. Seal töötas parajasti ägedalt üks Põhjakorpuse vist kahekahuriline patareil. Ka vaenlase patareid tulistasid ning vaenlase granaadid langevad sinna-tänna, mis ei valmistanud meile aga vähemadki pahandust. Kohale jõudes oli meile 1. polgu juurest side vastu tulnud, kes meile selgitas olukorda. Liikusime selle järele kahes reas kitsast talveteed mööda läbi männipadriku; kõige ees sammus meie pataljoni ülem kapt. Steinmann, kes oli nüüd rohkem röömsamatujulisem tavalisest. „Meie Steinmann“ (nii hüüdsime teda) viibis alatasa oma sõdurite juures, ta kandis mõnikord üle rinna kahte padrunitaskut ning üle õla rippus tal vene püss täägiga. Ta eraldus meist kõikidest veel sellega, et kandis pruuni nahkset vene poolkasukat maani ulatuva halli vene sineli peal.

Paarikümneminutilise käigu järel jõudsimel lamava ahelikku juurde, kelleks osutus 1. jalpolgu 5. rood, kes oli juba õhtul jõe vasakult kaldalt vaenlase suure ülekaalu tõttu ära taandunud ja sinna jõe kaldast umbes poole kilomeetri kaugusele kõrgemale sooseljandikule jäänud peatuma, kus nad lamasid lumes juba kümme tundi vahetpidamata. Meid pani imestama inimeste raudne vastupidavus. Paljud olid nii külmast kangestunud, et suutsid endid vaevalt veel liigutada ja kuidagi ajada põlvedele ning kätega rapsides endile veidi soojust teha; nad olid väga õnnelikud, et nendele kord siiski on saabunud abi ja võivad nüüd minna kusagile puhkusele, sööma ja magamagi. Kuid see lootus osutus nendele asjatuks. Varsti jõudsid meile järele ka kuulipildurid ning nähes tulelõket, mille ümber istusid 1. polgu telefonistid, rutati lõkke juurde käsi soojendamaks. Telefonistid tegid kuu-

lipildurite kohta märkuse, et näe, meie istume siin juba öö ja pool päeva ja ei tunnegi veel nii väga külma, teie tulete aga alles soojust ruumist söönult ja puhanult ja nüüd väikese jalutuskäigu järele olete juba nii väga külmetunud. Jutt muutus peagi väikseks nägelemiseks, kui parajasti tuli roodu ülem lipn. Johannes ja tegi sellele lühikese lõpu: „Mis pagan teie siin kaklete, minge kohe edasi, seal jõekaldal on teie jaoks kaklemist küllalt.“ Sel ajal andsid punased meile jõe poolt õredat püssituld. 1. polgu ahelik lamas otse ülejõe oleva väikese Kossari küla vastas. Pataljoni ülem käsutas ka meid ahelikku 1. polgu 5. roodu vasakule tiivale. Parajasti kui hargnesime ja liikusime vasemale, avas vaenlane ägedama püssitule, millest järeldasime, et ta piilurid olid märganud meie abiväe saabumist. Kuid tõeliselt oli lugu nii, et ka vaenlane oli asunud samal ajal pealetungile.

Ahelikuga peatuma jäädes kutsus pataljoni ülem lipn. Hanseni ja lipn. Johannese kaasa, et näha mis vaenlane teeb eespool. Pea poole kehani võsastikus mööda lund sumades jõudsid nad kuni Mustjõe käänu nägemiskaugusse, kus panid tähele kalda varjust üleskerkivaid vaenlase kolonne: esimesena nägi neid teiste ees liikuv kapt. Steinmann, kes hüüdis tasakesi, käega ettepoole näidates: „Soomus.“ (meie sõjaväelises erikeeles — sõjasaak). Ning lisas siis varsti juurde: „Nad kuradid on ju niisuguses rivikorras niisama hea kui lahinguvõimetud.“ Ning siis, jättes lipn. Johannese kohale vastase tegevust jälgima, tormas koos lipn. Hanseniga, löötsutades, meie juurde ja hõiskas röömust lõkendava näoga ja kilava häälega, ise käega jõe poole näidates: „Poisid seal on suur soomus vedelemas,“ ning lausus siis mulle: „keera vasak tiib ettepoole ja pistame hiigla madinaga vaenlasele selga!“ Ja selle järele kohe kanna pealt ringi keerates pistis ta ise jooksmas. Mõned üksikud jõudsid vaevalt pataljoniülemaga pidada sammu; kõik tormasid rohkem paremale, mina püüdsin otse tungida vasemale. Jõudes jõeni vastast ees ei leidunud. Näis, et vastane oli sel kohal suure augu jätnud sisse.

Pataljoni ülem, kes paarikümnemehelise salgaga tungis paremale sattus vastase umbes sajamehelise kolonni peale, millest tekkis suur paanika. Pögeneti kõlke kantavat maha pildudes. Kõik ei suutnud aga põgeneda meie meeste eest, kes juba tallatud lumel kiiresti edasi jõudsid ja sõna tõsiselt mõttes vaenlasele peale tormasid. Saadi mõnikümmend vangi. Nende hulgas ka üks pataljoni- või roodukomissar. Selles ribas läks vaenlasel siiski korda enamuses üle jõe pääseda, kuna meie püssid olid enamasti rikkis ja ei töötanud, mis oli tingitud sellest, et Narva-Jõesuus püsse puhastades ja õlitades, ehk küll kergelt, olid lukud niivõrd külmanud,

Hobuste registreerimine meie sõjaväe vajadusteks Rodenpoisis (Ropažis) juulis 1919. a.

et tulistamine oli võimatu; sügava lume tõttu ei suutnud mehed ka raskekuulipildujaid vedada kaasa. Ilusa töö suutis teha ainult Madseni mees Vodja, kes meie paremal tiival vaenlase kuulide all võsastikust püstijalu tulistas vaenlast.

Vaenlane, taandudes üle jõe Kossari küla majade vahele, kogunes seal vaid osaliselt, umbes viiekümne mehe ümber ühes raskekuulipildujaga. Meie pihta avati kohe äge tuli. Tule vaibumisel, ilmus meie paremalt tiivalt üksikuid mehi Kossari küla vastas olevasse kaevikusse. Ruttasime ka sinna. Nüüd oli meid kaevikus umbes kaheksa meest, neist pooled minu rühmast.

Vaevalt olime paigutunud kaevikusse, mis oli madal ja jättis meid kuini poole rinnani vaenlasele nähtavaks märklauaks, avas vaenlane teiselt poolt jõge meile raskekuulipilduja tule. Sihing oli aga võetud liiga madal ja kuulid langesid meie kaeviku ette jõekalda vastu ja lendasid rikošetina üle. Vist märgates seda katkestati tulistamine, et võtta täpsemat sihingut. Hüüdsin: „Mehed hoidke endid nüüd, võtab uue sihingu!” Mul oli õigus. Kohe andis vaenlane kuulipildujast uue valangu ja silmapilk kuuldus ka juba hoigeid. Hoiatamise silmapilgul laskusin ise kohe künkale ja nii pääsesin kuulide valangust.

Haavata said kapt. Steinmann käerandmest, lipn. Johannes käest ja õlast, kuulipildurite rühmaülema Sofri õlast ja jefreitor Kaev peast. Nüüd avati meie paremalt tiivalt vaenlase kuulipilduja pihta äge tuli ja see oli sunnitud varsti vaikima. Meie rühma sanitar Joh. Niimann jooksis juurde ja asus kohe haavatuid siduma. Hetk

hiljem nägin lähedase männi taha jooksmat minu rühmast August Aabot, kes hakkas põlvelt tulistama, kuid sai kohe vaenlaselt surmava kuuli rindu.

Kui oli vastaskülas vaikinud vaenlase kuulipilduja ja mehed seal salkades majade vahel sõelusi, tormas lipn. Lorenz jõele, hüüdes: „Kes on 3. roodu lõvid, läheme päästame soomuse!” Ja silmapilk hiljem tormasid paremalt viis meest tema kannule, ning hüppasin minagi paari mehega temale järele. Paarkümne sammu järele avas vastane kuulipilduja tule; 1. rühmast jefr. Pritsi tabas kaks kuuli puusast ja ta jäi lamama jõele; hiljem leidsin oma kuue ja sineli hõlmas ka neli kuuliauku. Vaevalt jõudsid meie esimesed mehed jõe vastaskaldale, kui langes meie 1. rühmast reamees Kask surmava kuuli läbi südamesse.

Varsti oli meil mehi suurem salk järel ja meid oli ülejäe umbes paarkümmend meest, kes kohe paiskusime ahelikku Kossari hoonete taha ühes ühe Madseniga, et ära hoida vaenlase ootamata kallaletungi, keda oletati kogunenud suuremal arvul majade taha padrikusse. Mõned mehed ruttasid majadesse, mina tormasin jefr. Kotkaga ühte küüni, mille väravad avakile; leidsime seal ees kuus vaenlast, kelledest üks oli raskesti haavatud. Mehed viskasid käskluse peale püssid ära ning ajasid käed püsti. Käskisin Kotkal püssid kokkukorjata ja ühes vangidega tuua meie aheliku juurde. Ise ruttasin ka eel sinna. Ahelikku oli vahepeal kogunenud veidi rohkem mehi, meie 1.-st roodust ja kuulipildureid. Varsti ilmus ka Kotkas vangidega ja püssidega.

Vangide küsimus korraldatud, kutsusin kaasa jefr. Kotka, et läbivaadata majadeta-gust tihnikut, kust võis oodata vaenlast iga silmapilk. Olles jõudnud sammu kümme tihnikusse, silmasimegi meie ees umbes 50 sammu kaugusel ahelikku, püssid laskevalmis. Sel hetkel sihtis üks vaenlastest minu pihta ja kuul vihises üsna minu lähedusest mööda. Sammu-sime selle järele kahekesi veidi eemalt ringi vastase paremale tiivale. Ahelik kükitas seal endiselt paigal. Avasime piki ahelikku tule; vastane jooksis kohe paaniliselt lagedale laiali. Tulistamine tuli katkestada, sest minu püssi-lukk jäi kinni nagu needitult. Laialijooksnud vastase ahelik võis olla suur kuni 70 meest. Ei olnud meil enam tahet neid minna tagaaja-ma, eespool oli meil ju oodata veel suurem saun, sest viis polku vastu võtta ei ole nalja-asi, kui nad näevad meie vähest arvu, siis või-vad meid võtta peosse. Kui jõudsime tagasi oli enamusi juba ahelikust lahkunud; saatsin viimasedki jõe kaldale. Majade juures kõndis ringi lipn. Lorenz; tikutoos peos oli ta para-jasti ametis majade süütamisega, ise kirudes, et majad ei taha hästi põlema hakata. Sammu-

des jõekaldale, nägin meiepoolsele jõekaldale valguvat vaenlase suuri kolonnid, keda üksikud meie mehed tulistasid teiselt poolt, sest nendegi püssid ei töötanud enam, nagu meilgi. Tuli tahes-tahtmatult pealt vaadata, kui vaen-lane pääsis, nii öelda terve nahaga. Usun, kui oleks seal leidunud ainuke sarnane mees, kui olime meie ülejõe, siis meie laul oleks kindlasti läbi olnud. Majad põlesid, samal ajal kolisid inimesed ja valgusid varandusega ja looma-dega üle jõe meie poolele. Silmapilk oli väga masendav, kus naised ja lapsed nutsid.

Vaheajal olid vangid, kes olid meile abiks, ära saadetud ülejõe metsavahi majakesse, kus asus pataljoni ülem ja kirjutas oma haavatud käega ettekannet diviisi ülemale. Vangidelt kuul-dus, et nende ülesandeks oli sama päeva õhtuks Auvere jaam ära võtta ja mereni välja tungida. Meie oleks mõistagi seal sattunud väga ras-kesse olukorda, kui meil ei oleks õnnestunud teda seal lüüa segamini. Meie rood oli siis suur 50 mehe ümber ja 1. rood 30 mehe ümber.

Auveresse tagasi jõudes haigestusin ja lah-kusin haiglasse, seega oli ka lõpp minu lahing-tegevusel.

Vabadussõja viimastes lahingutes Narva all.

J. Urva.

Scoutspataljoni D-kompanii asus Narva-Jõesuusse novembri lõpul 1919. a. ja oli seal kuni 7. detsembrini reservis, kuna teised kompaniid asusid: B-kompanii Karostelli kü-las, A-kompanii Riigikülas ja E-kompanii Venkükülas. N.-Jõesuu vastas olevas rinde-osas valitses vaikus, kui mitte arvestada vaenlase suurtükilt, mis mõnel päeval oli eriti äge.

7. detsembri ööl äratas mind üks ratsa-mees, kes tuli Narvast kiire käsuga kindral Tõnissoni käest meie pataljoni ülemale. Viisin ratsamehe kapten Pinka juurde, kes veel magas; aluspesuväljel olles võttis ta teate vastu ja tegi samas mulle korralduse, et lähen kompaniiga Riigikülla A-kompanii vahetuseks, kuna A-kompanii sai käsu min-na Mustjõe külla 1. jalaväepolgu ülema kä-sutusse. Kompaniiga Riigikülla marssides märkisesid Narva pool suurtükid, mis teki-tas meestes arvamuse, et vaenlane on juba meie rindest murdnud läbi ja Riigikülla mi-neku asemel peaksime minema Vaivara juurde. Rahustasin mehi, öeldes, et seal on

juba meie poolt tugevad väed vastas ja kui vaja küll siis antakse käsk ka meil sinna minna.

Riigikülas peatusime vaid paar päeva. 9. dets. hommikul sain käsu kompaniiga minna üle jõe ja kiirmarsil rutata Keikino külla. Padrunikaarikud ja väliköök kästi saata N.-Jõesuusse, kust need saadeti par-vega üle jõe Keikinosse.

Šmetskest läksime mööda metsavahelist teed, mis viis otse Keikino peale. Maas oli õhuke kord lund ja õhk oli värsk ja jahe. Mehed olid rõõmsad ja heas meeleolus. Ohvitserest olid kohal lipn. Veelask ja ohv.-as. Lillentsern, kuna kompanii ülem ohv.-as. Ingermann millegi pärast jäi N.-Jõesuusse staabi juurde. Kõik aeg kestis lahing Keiki-no pool, oli kuulda kuulipildujate raginat ja suurtükidemürinat. Viimaks lõppes mets ja üle heinamaa paistis suur Keikino küla õigeusu kiriku kupliga keskpaias. Küla esimeste majade vahel tuli vastu üks 4. jal-polgu rood, kes läks reservi. Mehed olid pealtnäha väsinud ja määratud nügudega.

Kiriku juurde saime endile korterid suurtükitulest puutumata jäänud talumajadesse. Mina asusin kaunis ruumikasse preestri majja. Preester jutustas lugusid vaenlase suurtükitule hävitustööst Keikinos. Üks granaat oli majja langesd purustanud maja ja tapnud elanikud ning ühel 16-aastaselt tütarlapsel alt ärakiskunud jalad; ta surnud verejooksu tagajärjel.

Käisin vaatamas ümbrust. Keikino küla asub Luuga jõe vasakul kaldal. Teisel pool jõge asusid 4. polgu roodud Orlõ küla ees. Keikinost edasi on Feodorovka (Feodorma) küla, umbes $\frac{1}{2}$ versta eemal, ja seal asus meie kindlustatud liin kaevikutega ja traat-tõketega. Meie B-kompanii oli sinna asunud juba eelmisel õhtul. Seal ragisesid vahetpidamata kuulipildujad ja lõhkesid vaenlase granaadid. Vasakul laiutus heinamaa lugemata hulga heinakuhjadega, mis paistsid lagedal kui nukud.

Õhtul tuli meie pataljoni ülem kapten Pinka Keikinosse ja varsti tuli sinna ka 4. polgu ülem. Preestri majas oli siis juhtide vahel nõupidamine, mille tagajärjel Scouts-pataljon sai omale kaitseõigu Feodorovka küla ette ja vasakule heinamaale, kus olid tehtud maapealsed kaitsevallid. Nõupidamisele järgnes ühine teejoomine samovari susisedes pikal preestri söögilaul.

Kui 4. polgu ülem oli lahkunud, teatas kpt. Pinka mulle, et olen määratud D-kompanii ehk edaspidise nimetusega 3. roodu ülemaks, et ohv.-as. Ingermann formeerib omale Põhja-Lääne armee venelastest 7. roodu ja et edaspidi kannab meie väeosa polgu nimetust. See teade rõõmustas mind: olin astmevõrra kõrgemale tõusnud ja tõusnud ka mu palk. Pataljoni ülemaks oli leitn. Martinson, kes oli Scouts-pataljonis sõja algusest peale ja oli tuntud oma vahvuse ning hea iseloomu poolest.

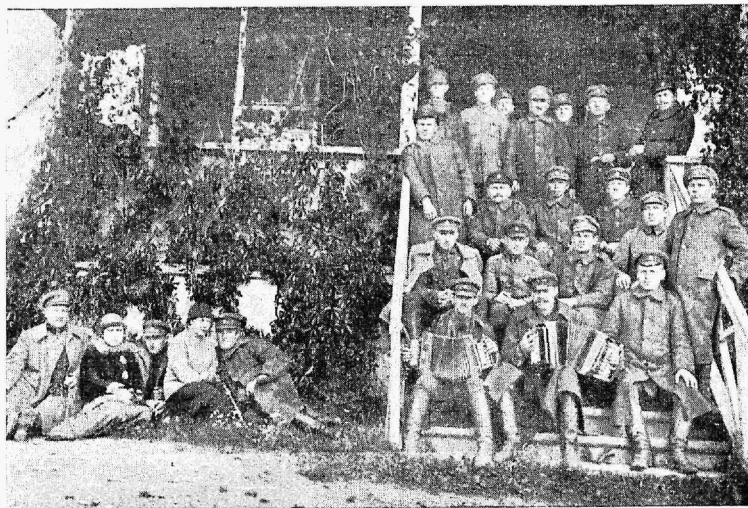
Õo saabudes algas Feodorovkas päris põrgu, vaenlase marulise suurtükitule sekka kuuludus miinide plahvatusi, püsside ja kuulipildujate raginat; raketid tõusid üles, majad ja heinakuhjad põlesid, valgustades ümbrust õudse punaka valgusega. Ootasin iga silmapilk käsku Keikinost väljastamiseks, et minna

appi meie roodudele Feodorovkas. Vaikus tuli alles hommikul, kui vaenlase rünnakud olid kõik lõõdud veriselt tagasi.

11. det. sain käsu asuda rooduga Feodorovkasse, et olla lähemal liinilolevatele roodudele. Feodorovkasse koondati polgu kogu I pataljoni, kes võttis enda alla rindeosa — küla eelsed kaevikud ja heinamaal olevad mullavallid Luuga jõest alates. 3. rood jäi endiselt reservi, kuid öösel käisime parandamas kaevikuid ja traat-tõkkeid, mis lõhkunud vaenlase suurtükituli. 14. det. sain käsu asuda 3. rooduga eesliinile heinamaale. Päeval vaatasin liini järele ja õhtul asusin rooduga seisukohtadele. Iga rühm sai omale ühe mullavalli, kuhu seadsime üles kuulipildujad ja valveposti. Mullavallist parkümmend sammu tagapool asus rühma korter, mis oli valmistatud kuuseokstest ja heintest. Ka tuld võis selles onnis üles teha. Sooja suppi sai ainult õhtul, kui katel ühe heinakuhja taha tuli ja mehed koradamööda seal käisid kateljokkidega suppi toomas. Rühmade vahe oli 50 sammu, mida öösel valvasid liikuv-postid. Rakette sai lastud üles sagedasti, sest vaenlane võis hiilida meie vallide ette, kuna künkline maastik ja pöösad pakkusid selleks varju; tuli kogu aeg olla valvel. Peale rühma all-ohvitseride olid veel rühmade juures ohvitserid ja veltveebel; asusin kõige kardetavamas kohas IV rühma juures ja pidasin sidet 8. jal.-polguga vasakul tiival.

Palga maksmine 1. jalaväepolgus 1919. a. algul E. V. 5% võlakohustus-lehtedega.

1. kindluse raskedivisjoni 4. patarei meeskond Vabadussõjas Irboska kindlustatud positsioonil.

15. dets. õhtul algas vaenlane meie seisukohtade tulistamist mitmest patareist. Kõik rühmad asusid seisukohtadele ja püsid ning kuulipildujad laskevalmis ootasi me vaenlase jalaväe rünnakut. Meie seisukohtade ees traattõkkeid ei olnud. Käskisin kuulipildujatest vahetevahel anda mõne valangu vaenlase sihis, et takistada vaenlasel eesolevas võsastikus koondumist rünnakuks. Meil oli kogu roodu kohta ainult üks rakettpüstoll, mis oli seekord II rühmas. Vaenlane, kui ta oli meid paar tundi ägedalt pommitanud, lõpetas suurtükitule andmise teiste rühmade peale ja ainult IV rühma peale laskis ta ühest suurtükist edasi. Kuulid langesid rühma mullavalli ette, kõrvale ja mõned lendasid ka kaugemale üle. Miks pommitatakse just IV rühma seisukohta, kas kavatsevad punased just siin rünnakut, mõtlesin ma. Käskisin meestel olla valvel ja vahest tulistada, kuna ise ruttasin rakettpüstoli järele, et raketi valgel uurida vaenlasepoolset mastikku. Väljusin valli tagant ja sain jooksta vaevalt paar-kümmend sammu III rühma sihis, kui mu seljataga prahvatas vaenlase granaat ja tõusis kisa. See sarnanes surmakarjatusele, mis tuli korruga mitmset kõrist. Pöördusin kohe ümber ja nii kiiresti kui suutsin jooksin IV rühma valli taha tagasi. Punaste suurtükk lakkas ka tulistamist. Valli taga ei olnud mul enam ühtegi meest. Kolm sammu vallist tagapool aigutas vaenlase granaadi mustendav trehter. Eemal üleslastavate rakettide ähmasel valgusel silmitsesin valli taha, kuid ei näinud seal ühtegi laipa ega haavatut; paar Madseni ja üks Lewiis

olid vaid vallil laskevalmis. Vaenlase pool mustendas kurjaennustav õõ. Võtsin Madseni ja lasin välja ühe kasetti, siis hüppasin teise Madseni juurde ja tühjendasin samuti ühe kasetti, viimaks võtsin Lewiisi ja kihutasin ka sellest vaenlase suunas.

Mu seljataga kuuldus jalaastumisi ja mu hüüatusele vastas rühma ülem, et ta tuleb tagasi vigastamata meestega. Selgus, et granaadi lõhkemise tagajärjel oli saanud 8 meest haavata ja 3 meest põrutada. Järele jäi vaid 15 meest. Haavatutest surid haiglas 2 meest; põrutatud mehed tulid aga juba järgneval päeval roodu tagasi.

16. dets. vahetas meid 1. rood ja meie saime seisukoha küla ette, kus olid sügavad koopad meeste varjumiseks suurtükitule eest ja traattõkete kaitsekraavid. Kaevikutes olid iga 10 sammu peal pommi- ja miinipildujad väljaõpetatud meeskonna käsutuses.

17. dets. ründasid vaenlase ahelikud meie kindlustatud seisukohti Feodorovka küla ees. Nende tagasilöömiseks astusid tegevusesse ka meie patareid. Andsime kiirtuld kõigist püssidest ja kuulipildujaist ja ka pommi- ja miinipildujad töötasid hästi. Vaenlase ahelikud tõmbusid tagasi. Õhtul algas vaenlase rünnak uuesti. Esiteks võeti marulise suurtükitule alla meie kaevikud ja ka külas süttisid mõned majad. Vaenlase suurtükituli lõhkus ka meie telefoniliinid, mille tagajärjel ei saanud ühendust staabiga ega patareidega. Lähenesid vaenlase ahelikud, kuid meie raketid olid lõpul. Keegi süütas kaevikute taga ühe kütüni ja selle tule valgel suunasime endi kuulipildujate tule vaenlase aheliku pihta, kes oli jõudnud juba traattõketeni. Andsime umbes tund aega ägedat tuld ja vaenlane taganes, sellejuures, jättes hulga laipu lumisele väljale. Paar tundi möödus, kui jälle ilmus vaenlase ahelik nähtavale, kuid seekord löime ta ruttu tagasi. Teisel päeval vahetati meid ja asusime küllasse reservi. Seal oli veelgi hädaohtlikum kui kaevikus, sest vaenlase suurtükituli sai meid hõlpsamini kätte talumajadest kui sügavatest eesliini kaevikutest.

20. dets. õhtul avas vaenlane jälle marulise suurtükitule Feodorovka küllale ja kae-

vikutele. Olin parajasti pataljoni staabis kui algas pommitamine. Staabi ümber lõhkesid mitmed granaadid ja uksest tungis tuppa lämmastav gaasilõhn. Kui suurtükitali vaikis, teatati liinilt, et vaenlase luurajad on valgeis mantlites roomanud meie traattõkete juurde ja asunud juba traatide katki lõikamisele. Tulega löödi vaenlane tagasi. Pärast olid meie luurajad leidnud kaks vaenlast, kes olid vigastamata ja varjasid endid granaadiaugus. Varsti toodi vangid staapi. Olid morni nägudega venelased Pihkva kubermangust; kõnelesid, et komissarid sundinud neid surmaga ähvardades rünnakule.

21. dets. oli meie polgu aastapäev. Saatsime N.-Jõesuusse, kus oli korraldatud osale meestele pidulik koosviibimine, tervitustelegrammi teatega, et paneme vastu kõigile vaenlase pealetungidele. Kella 12 ajal algas vaenlase suurtükitali. Pugesime varjenditesse ja ainult valvurid olid väljas. Mina ei saanud telefoniühendust patareiga; astusin koopast välja ja siis nägin, et päsepäeva ajal oli kõik ümbrus poolpime mulla ja tolmu segust, mis vaenlase granaadid lõhkedes üles loopisid. Hakkasin otsima kaabli katkist kohta. Meil ei olnud kaabelteivaste küljes, vaid maapeal, kus purunemise võimalusi oli granaadikildudest vähem. Leidsime viimaks katkise koha ühe trehtriaugu kaldal ja asusin kohe seda parandama. Vaenlase ahelikud tulid juba metsast välja ja avasid püssitule. Minu ümber vingusid kuulid, olin sunnitud maha heitma; lamades jätkasin traadi ja jooksin tagasi koopasse, et sellest kohe teatada patareleile. Seekord läksid punaste ahelikud ruttu tagasi, aga õhtul algas rünnak uuesti. Esiteks oli maruline suurtükitali ja selle järel jalaväe rünnak. Lõime ka seekord vaenlase tagasi.

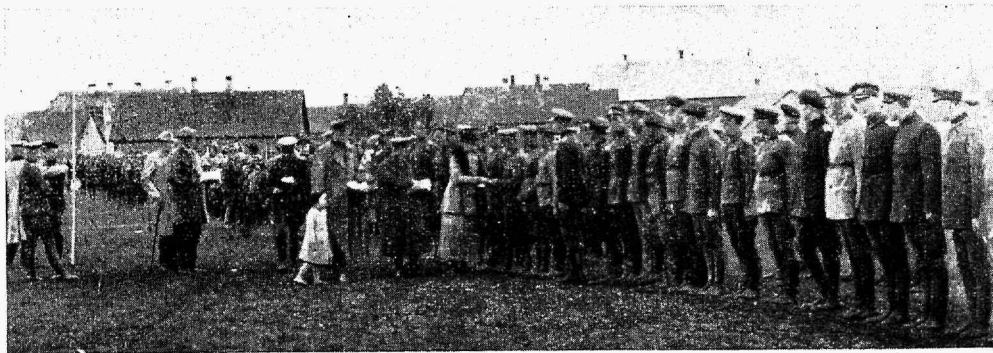
Jõulupühad olime rindel Feodorovkas. Meile tõi kingitusi Viljandi naiste delegatsioon, kes käis rindel vaatamas meie kae-

vikuelu. Pühade ajal oli vaikne, aga pühadele järgneva päeva lõunaajal algasid punased jälle lahingtegevust. Avati algul suurtükitali meie kaevikutele ja siis ilmusid metsast tihedad vaenlase ahelikud. Meie miinipildujad, pommipildujad ja patareid löid vaenlase ahelikud varsti segi ja punased kadusid metsa.

29. ja 30. dets. kordusid vaenlase rünnakud Feodorovkale endise ägedusega. 3. roodust sai kaks meest haavata Üldse oli 3. roodul Feodorovkas 10 haavatut, teistel roodudel ei olnud nii suuri kaotusi. 30. dets. vahetati liinilt ühe 4. polgu roodu poolt meie 3. rood ära ja siirdusime Narva, kus saime korterid Siiversti kasarmutes. Narvas olles pommitas meid vaenlase soomusrong ja kuulid langesid meie roodu asukoha juurde, õnneks tegemata kahju. Narvas jätkus polgu formeerimine. Käisin 3. rooduga õppusel linnas väljas Siiversti suruajaja juures, kus olid kaevatud suured ühishauad tüüfusse surnud Põhja-Lääne-ameelastele, keda veeti tuhandete viisi suruajale. Tüüfus tappis — reamehest kuni kindralini ja kõiki võttis vastu emake maa.

Saime teada, et Tartus on meie ja enamlaste vahel sõlmitud rahuleping, mis maksma hakkab 3. jaan. 1920. a. See teade rõõmustas kõiki. Kuigi haotused polnud suured, aga alatine pinevilolek ja magamata ööd vapustasid närve. Mehed olid aga veel kõigiti võitlushimulised.

Möödus mõni päev Narvas Siiversti kasarmutes olles, kui sain polgu ülema asetäitjalt kapt. Freiberg'ilt käsu asuda rooduga jõe vastaskaldale, Jaamilinna, ja seal korterid vaadata valmis. Saatsin korteriot-sijad ette ja liikusin umbes tunni aja pärast rooduga neile järele, minnes lauluga üle puusilla. Korterid sain kogu roodule ühes võõrastemajas, kuhu said ruumid ka roodu kantselei ja varahoidja oma laoga. Kui kõik rood korralikult oli paigutatud, teatati

Kingituste jagamine Ühistöö poolt sõdureile Narvas suvel 1919. a.

mulle, et on arreteeritud meie roodu mehi Kreenholmi vabriku piirkonnas ja lubatud üles puua. Vangistajad olnud Põhja-Lääne armee ohvitserid, kellelt mu mehed tahtnud revolvreid ära võtta. Kogu rood nõudis minult, et viigu ma neid venelaste vastu oma mehi vabastama. Teati rääkida, et mõnikord olevat valgekaartlased roodude viisi üle läinud punaste poole ja võtnud rindel olevaid Eesti sõdureid kaasa. Läksin pataljoni staapi, mis asus samuti Jaanilinnas ja teatasin juhtumisest pataljoni ülemale. Pataljoni ülem arvas, et kui meeste vabastamise võtan ette omal riisikol ja see lõpeb hästi, siis pole tal selle vastu midagi, kuid selleks oma ametlikku nõusolekut ta ei saavat anda. Minul oli vaja päästa mehed ruttu enne kui sellest jutt jõuab kõrgema ülemuse ette. Läksin roodu juurde ja valisin omale 30 vahvat meest välja paari Lewiisi ja Madseniga ning sammusin nendega Kreenholmi kasarmute poole. Et vene valged meie rünnakust ei saaks teada enneaegselt segunesime eraisikutega kes olid teel kasarmutesse. Jõudes kasarmuvärvasse kogusin mehed kokku ja pidin juba värvast läbitormama kui nägin et Põhja-Lääne-armeelased seadsid õuel üles Maksimi ja suunasid selle toru värvava peale. Üks mu meestest laskis Lewiisist valangu õhku, mille järele vene valged ohvitserid ära jooksid, jättes oma Maksimi maha. Keelasin meestel laskmise ja jooksin õuele, kutsudes välja venelaste ülema. Minu ümber kogunes umbes 20 vene ohvitseri ja üks neist teatas mulle, et 10 scouti on hommikul tulnud nende õuele ja kiskunud seal ühe nende ohvitseri sadulast maha ja võtnud temalt ära revolvri, nende ohvitserid jõudnud aga parajal ajal kohale ja arreteerinud süüdlased. Asi oli räbal. Rääkisin venelastele, et minule tehti teatavaks, nagu oleks mingi väeosa, kes tahab üle minna punaste poole, vangistatud meie mehed ja lubanud nad ülespuua. Venelased vastasid, et samas asub nende armee staap ja vangid on seal valve all. Nõudsin, et mind viidaks staapi, kuna tahtsin oma silmaga näha, kas mehed on terved ja kas nad antakse mulle välja. Staabis oli polkovnikuid ja kindraleid otse lugemata arvul, kes mind ümbritsesid vihaseilt. Üks polkovnik näitas mu meestelt ära võetud isikutunnistusi ja päris kas on minu allkiri tunnistustel. Kui allkirja võtsin omaks, viis polkovnik mu kõrvalruumi, kus vangistatud 10 meest seisid rivis. Riidlesin nendega, et nad sarnase supi keetnud, mil võivad olla halvad tagajärjed. Staapi tagasi minnes nõudsin mehi vabaks allkirja

vastu, et siis kui neid vaja on vastutusele võtta antakse nad välja. Polkovnik oli sellega nõus, kuid enne kui sellega toime saime tuli väljast üks mees teatega, et on tulnud kindral Tõnisson. Auto peatus staabi ees ja sisse astus Eesti polkovnik, keda ma ei tunnud. Esitlesin ja teatasin põhjuse miks olin seal. Sain polk. Kurvitsa käest hea peapesu ja ta käskis mehed saata linnakomandandi korraldusse. Selgus, et venelased olid, hirmu täis scoutide ees, teatanud 1. diviisi staapi vahejuhtumisest.

Järgneval päeval saadeti minu rood eesliinile Pljussa silla juurde. Mõõdus mõni päev ja sain kutse ilmuda pataljoni staapi ülekuulamisele. Ülemjuhataja staabist oli saabunud kõrgem ohvitser juurdlust toimetama selles asjas. Kaitsesin mehi kuidas suutsin. Mõõdus veel paar päeva ja liinile minu juurde ilmus Sakala Partisanide Pataljoni leitn. Jaik, kel oli ettekirjutus rood minult võtta üle. Mind määrati roodu vanemaks ohvitseriks. Elasime umbes paar nädalat Plüssa silla eelsel liinil mätasonnides. Sõjategevus oli soikus, kuid valvepostid seisid igal päeval ja õöl väljas, ka meie soomusrong seisid Plüssa silla ees valvel. Ühel hommikul leidsin valveposti üle vaadates, et oli kadunud vana scout Juurikson ühes Madseniga, mida ta kõige sõjaja osavalt oli käsitanud. Mõned scodid teadsid kõnelda, et Juuriksonil olevat vend Venemaal komissar ja poiss võis putkata sinna, kuna venelased lubasid iga kaasatoodud Madseni eest 10.000 rubla. Igal õöl pidasid meie valvepostid kinni Põhja-Lääne armee ülejooksikuid, kes läksid Venemaale 40—50 mehelistes salkades. Võtsime neilt ära relvad ja teised väärtasjad ja siis saatsime nad üle liini. Mina vahetasin ühe venelasega sinelid, saades vastu paksu ja uue inglise sineli. See ahnus osutus mulle kahjuks, kuna ta sisaldas tüüfuse batsille, mis mind umbes 10 päeva pärast siruli sundis. Liinilt ära vahetatud asusime reservi Narva Jaanlinna, endisse võõrastemajja. Sain käsu ilmuda polgu staapi, kus teatati, et mulle on määratud meeste omavoli tarvitamise pärast Põhja-Lääne armee vastu 3 päeva kartserit. Polgu ülema kohustetäitja kapt. Freiberg saatis mu kolmeks päevaks Tallinna tehniliseks otstarbeks piiritust tooma, mis mulle oli kaugelt lõbusam toiming kui kartser.

Tallinnast tagasi jõudes läksin roodu ja leidsin, et meie võõrastemajja oli põlenud maha. Minul põlesid ära kõik isiklikud asjad. Päästeti vaid roodu kantselei ja iga

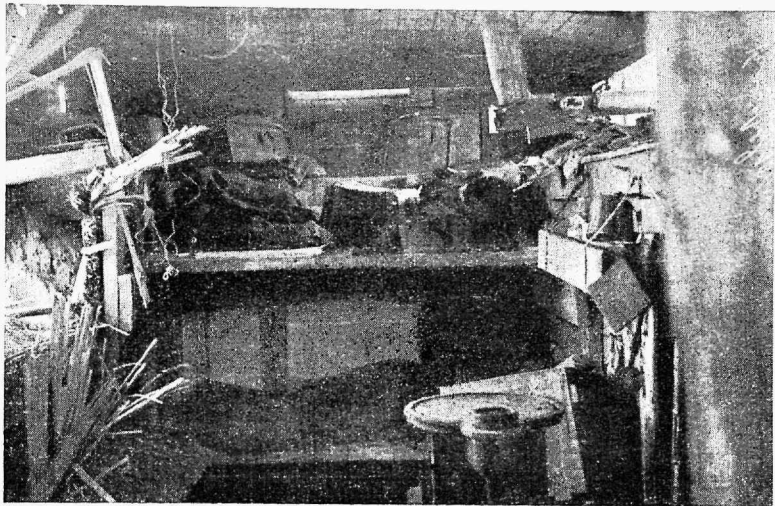
mees päästis oma püssi ning muud asjad, mis seljakotis.

Roodu oli määratud lipn. Regi, kes oli punaste poolt ületunud vaherahu ajal. Ta oli olnud sõja ajal punaste roodu ülem.

*

2. veebr. 1920. a. kirjutati Tartus alla Eesti-Vene rahulepingule. Roodusse määrati komisjonid, kes võrdlesid raamatuid kohaloleva inventariga. 3. roodus leiti nimekirja järgi puudu olevat paarkümmend püssi, mis oleks roodu ülem pidanud välja maksuma, kui mitte polgus poleks olnud ülearuseid püsse, mis saadud punastelt saagiks.

Mind määrati 3. veebr. tööroodu ajutiseks ülemaks, millisel kohal sain olla vaid 3 päeva, sest haigestusin tüüfusesse ja läksin diviisi lentsalga ambulantsi Kreenholmi ühes kasarmus. Oli õudne see kasarm! Seal saadeti mind Jaanlinna ühte haigemajja, mis oli tulvil tüüfusehaigeid. Mulle tehti ase pörandale kanderaamile. Palavik

Vaenlase suurtükimürsust kannatada saanud meie soomusrongi kuulipildujate-vaguneid.

tõusis väga kõrgele. Paar päeva lamasin seal, siis saadeti mind ühes paljude teiste haigetega Kunda haigemajja. Haigemaja läks hiljem põlema ja haiged kanti koolimajja. Haiged olid peamiselt põhjaarmee-lased, nende hulgas ka üks kindral.

Kuu aega võitlesin tüüfusega. Arstide komisjon andis mulle kuu aega terviseparanduslist puhkust ja kevadpühiks sõitsin koju.

Mõisade ülevõtmine 1917. a. lõpul.

O. Vares.

Käesoleval aastal ilmus Saksamaal Claus Grimmi sulest pikem töö „Jahre deutscher Entscheidung im Baltikum 1918—1919.“ See üle 500-leheküljeline, küllaltki põhjalik, uurimus käsitleb esijoones basti-sakslaste poliitikat koos Saksa keisririigi ja Vene revolutsiooniliste võimude suhtumisega Baltimaadesse. Kuigi Eesti ala on puudutatud võrdlemisi üldiselt ning isegi tagasihoidlikult, siiski on seal esitatud mõnigi senini vähetuntud fakt. Loodetavasti meie vastava ala asjatundjad avaldavad ehk hiljem omi arvamisi nimetatud töö kohta.

Käesolevate ridade kirjutaja aga tahaks lähemalt käsitleda ühte asjaolu, nimelt maa- ja asustamisprobleemi, mida on käsitletud nimetatud töös. Nimelt esitab autor väite ühenduses Baltimaade asustamisprobleemiga, et Vene ministri Krivošeni kava järgi pidi asustatama Baltimaale 300.000 vene talupoega (lk. 27) ning okupatsiooni ajal on Tartu advokaat Adalbert Volek

soovitanud Baltimaale asustada 2 miljonit Saksa talupoega (lk. 81). Need asunikud pidanud asuma ainult mõisade maa-aladele ning seega mitte sugugi hädaohlikuks saama taludele. Eluruumi jätkuvat maa põlisele rahvalegi veel küllalt. Need väited on õieti vanad, kuid siiski rahvaste vallutamistel ikka uuesti kasutusele võetavad.

Sõdur ja oma maalapp — need on aegade jooksul alati seoses olnud. Ei saa palgasõdurilt nõuda sellist visat vastupanu sissetungivale vaenlasele kui oma talu kaitsvalt sõjamehelt. See on olnud otsustavaks teguriks ka uuemal ajal rahvaste vallutamistel.

Vabadussõja lahingväljadel võitles Eesti sõdur ka oma maatüki saamiseks. Seal oli mehi, kelle isad olid aastaid töötanud meie suurtes rüütlimõisades. Näiliselt eluga rahul olles tehti mõisapõllul oma igapäevast tööd, et saada palka, mis võimaldas selleaegse elunõuete kohaselt perekonnaga enam-vähem rahuldavat elamist. Oli ju

keskmiselt mõisatöölise aastapalgaks 50—60 rubla rahas, 50 puuda rukist, 30 pd otri, 10 pd. nisu, linakseid jne., 2—3 sülda küttepuid, pool vakamaad kartulimaad, lehm või selle asemel 2 toopi piima päevas mõisast ja lõpuks prii korter. Ning selle eest oli mõisatöölise kohustatud aasta läbi töötama 6 päeva nädalas peale pühade ning laadapäevade. Samuti naine oli kohustatud töötama mõisa põllul vähemalt 60 päeva ja aasta läbi 50—60 kop. päevapalgaga. Eestöölisel puudus peremehe tunne, ka väikekoha rentnik võis vaadata mõisatöölisele ülalt alla, sest ta oli siiski peremees. Oli siis loomulik, et 1917. a. Vene revolutsiooni puhkemine äratas ka mõisatöölises kustunud lootuse saada siiski oma maalapi peremeheks.

1917. a. Vene märtsi-revolutsiooni esimesed kevadtunnud töötasidki tuua kaasa muudatusi, millest mõisatöölised, see sotsiaalselt madalam kiht, vaevalt julgesid unistada. Vene Ajutine Valitsus püüdis parandada nende olukorda nagu seda tehti ka vabrikutöölistel. 1917. a. kevadeks lühendati kõige pealt tööaega. Kui varemalt töötati põllul 12 tundi ning talvel kl. 6—6 siis nüüd pandi kehtima 11-tunnine tööpäev; töö algas hommikul kell 5 ja lõppes kell 7 ühes 2-tunniliste söögi-vahega nagu varemaltki. Tegelikult kujunes tööaeg siis veelgi lühemaks. Sest emal asuval, sageli 2—3 km, põllule jõuti hommikul pooletunnilise hiline misega ning ka õhtul lahkuti põllult varemalt, et kella 7 olla kodus. Vaatamata aga sellisele ennekuulmatule tööajale töötati põllul kuidagi hoogsamalt, ning isegi tööjuhatajaga ei takkinud vastuolusid. Suuremad reformid põllumajanduses seisisid aga alles ees.

Möödusid 1917. a. kevade, suvi ja sügis. Vene riigitiirile asusid enamlased, kes hakkasid viima ellu kõlavasõnalise revolutsiooni põhimõtteid, et kindlustada enestele ka maata mõisatöölise poolehoidu. Üheks selliseks uuenduseks, mis ühtlasi taotles ka aadliseisuse majanduslist hävitamist, oli mõisade ülevõtmine töölise vanemate-nõukogu või lihtsalt mõisakomitee kätte. Juriidiliseks aluseks sellele uuendusele oli Vene Ajutise Töö- ja Talurahva Valitsuse maadekreet 26. oktoobrist

Taani vabatahtlikkude rood küüthobustel teel rindele.

1917. aastal ja Eesti Tööräha ja Sõjaväelaste Nõukogude Täidesaatva Komitee otsus maa küsimuses 24. nov. 1917. aastal. Need Eesti juhtivate enamlaste J. Anvelt'i ja J. Käspert'i allkirjaga dekreedid avaldati Eesti Töölise ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee häälekandjas „Eesti Teatajas“. Selle lühikese dekreediga lange sid nüüd põlised, sajandeid üksikute aadlisuguvõsade valdamisel olnud, riitumõisad vormiliselt rahva, tegelikult aga mõisatöölise kontrolli alla. See oli peadpööriv sündmus mõisatöölise elus. Tõusta moonamehest suure mõisa kaasomanikuks, kuigi ainult vormiliselt, sest tegelikult tuli ka nüüd töötada endiselt mõisa põllul, oli see siiski näiliselt julgete unistuste täitumine. Mõisade ülevõtmiseks avaldati „Eesti Teatajas“ päris üksikasjalikud korraldused ja juhtnõuad, mis üldjoontes, mõne vähese erandiga endiste mõisa juhtivate isikute kohta, andsid kogu mõisa läiel määral mõisatöölisest moodustatud komitee kätte. Tegelikult algas mõisade ülevõtmine 1917. a. novembri lõpul ning kuni okupatsioonini jõuti üle võtta suurem osa mõisasid.

Tallinnas korraldati ülevõtjaile erikursused. Seal saadeti siis enamlaste agitaatorid 2—3 punaväelase saatel maale ülevõtmise teostama. Mõnel juhul võeti kaasa suurem salk punaväelasi, kellele maksti 11 rubla päevaraha. Jõudes mõisa anti kokku kutsutud töölise koosseisul selgitavaid juhtnõuad, moodustati komitee ning protokollidele allkirjade andmise järgi oligi mõisa ülevõtmine vormiliselt teostatud. Jäi üle mõisa inventaari ning juhtimise ülevõtmine, mis oli aga äsja loodud mõisa komitee ülesanne. Asudes inventari ülevõtmisele kontrolliti seda pealiskaudselt valitsejalt saadud mõisa raamatutega. Kõik ülevõtmise tulemused kanti erilisse akti, isegi töölise suulised seletused inventari kohta, juhul kus dokumentaalsed tõendused puudusid. Ülevõtmisakt saadeti Tallinna täidesaatva komitee põllumajanduse osakonda. Neist aktidest, kui suure ajaloolise väärtusega dokumentidest, leiame paljud huvitavat mõisade kohta enne nende lõplikku tükkendamist.

Võib öelda et inventari alal üldiselt Eestimaa mõisades ei esinenud kontrollimisel suuremaid puudusi. Hoopis teine lugu oli aga mõisade kassade seisuga. Siin esines vastupidi vähe neid mõisasid, kus sularaha summa vastas täpselt kassa-raamatule ning tulu- ja kuludokumentidele. Ilmes huvitavaid asjaolusid. Nimelt kuludokumentidena esitatud fiktiivarveid päris suurte summade peale ja näiliselt olematute võlgade tasumisi. Näiteks Uue-Kariste mõisa omanikule von Fersenile oli väljamakstud 7000 rubla võlgade korraldamiseks. Sellised summad otsustati nüüd kohe tagasi nõuda.

Ülevõtmisaktides oli märgitud ka kogu mõisa hind, mis loomulikult ei saanud olla kuigi täp-

ne, kuna puudusid asjatundjad hindamise alal ning ka aeg. Siiski pole huvituseta märkida, et näiteks Põhja-Eestis hinnati mõisasid keskmiselt 200.000 rubla ning Lõuna-Eesti mõisasid 250.000 rubla peale.

Kuigi võis arvata, et mõisade valitsejad ja kubjad, kelledega tavaliselt töölistel ikka on olnud arusaamatusi, nüüd esijoonel vallandatakse, nagu see oli mõnel juhul ettenähtud ka maa-dekreetides, ometigi teostati seda äärmiselt vähe. Ainult 2—3 Põhja-Eesti mõisas nõuti tööliste koostöökul kategooriliselt valitseja kohest vallandamist ning mõisast lahkumist. Kus valitsejal ja kubjal oli sõbralik vahetõlõistega, seal jäid need ka edaspidi, kuigi vähendatud palga ja võimupiiridega. See asjaolu näitab ka mõisatöölise kaine meelsust, sest vastasel korral oleksid mõisa juh-

tuti küllaltki arvustavalt ning kainealt ja mida täideti nagu „kroonu“ käsku. Juba tekkisid lõhed seni võrdlemisi ühtlases tööliste peres. Juhtivaile kohtadele komitees pääsesid tihti halvemad töömehed, kes käremeelselt pooldasid kõiki enamlise võimu samme põllumajanduses. Kuid nüüd tuli põllul töötades tahtmatult valvata üksikeid, et kõik töötaksid võrdselt. Siit tekkisid kadedus, keelepeks jne. Siia juurde veel mingisugune hirm tuleviku eest, mõisa majapidamises ilmnevad puudused ning ka veel kahtlus uue korra stabiilsuses, näitasid tööliisele peagi, et tema isiklik elu ei olnudki tegelikult muutunud paremaks. Küll aga oli tõusnud vastutustunne majapidamise juhtimise eest.

Rüütlimõisa moonamehest oli saanud nüüd riigimõisa tööline. Lootus peremehena töötada

Soomusauto „Pisuhänd“ ja selle meeskond Vabadussõja päevil.

tivad isikud kui „buržuid“ vallandatud. Leiti, et ka nüüd uues olukorras on siiski vaja kogemustega põllutööde juhte. Aga veel enam. Näiteks Kehtna mõisa töölistel ei soovinudki mõisat ülevõtta, vaid nõudsid enamlaste agitaatorilt Eesti Maanõukogu liikmete kallal vägivalda tarvitamise lõpetamist ning Asutava Kogu kokkukutsumist.

Ülevõtmisel tegelikult kusagil jõuga vastuhakkamisi ei tekkinud, peale Vohnja mõisa, kus Eesti polgu sõdurid koos töölistega saatsid lihtsalt ülevõtjad mõisast välja. (Neid juhtusid oli siiski rohkem. Toim.) Küll aga tekkisid paljudel juhtudel arvamiste lahkuminekuid ning teravaid ähvardusi ülevõtjate vastu, kuid otseselt kokkupõrgeteni siiski ei mindud.

Ei või öelda, et eriti mõisatöölised oleksid väga vaimustatult pooldanud ülevõtmisi, millesse suh-

oma maalapil ei täitunud; seda põlist eestlase stigavat unistust ei lasknud teoks saada marksistlikud teooriad. Sellega eksis aga enamulus rängalt lootuses saavutada mõisatöölise poolehoidu. Kujukalt kirjeldab seda üks enamlane. „Panin maatamehi tähele, kes konverentsile kogunesid. Lihtsad mehed. Aga... puista neile legioon väiteid, musttuhat teooriaid ette — on tagajärgi? Pole sugugi. Need hallid, poolkurvameelsed silmad naeravad su üle. Ja väga tabavalt. Ole sa või ilmatark aga mina tean oma tegusid juhtida, ütleb ta pilk sulle. Proovi teda lööksõnadega tabada. Suudad? Uskumata. Sind nagu ei olegi su lööksõnadega. Hallid silmad vaatavad sust üle, kui tühisest iluasjakesest, mida nende silmade omanik ei tarvita.“ („Tööline“ 8. I 1918.).

Tulid okupatsioonivõimud. Põgenesid juhtivad enamlased. Maha jäid mõisades tööliste nõukogude tegelased. Võis arvata et nüüd algab suur kättemaks. Tõsi küll seda sündiski, kuigi mitte sellisel määral, nagu kardeti. Puuduvad andmed mõisakomitee tegelaste karistamisest kõrgemal määral. Küll aga saadeti paljud neist Saksamaale kontsentratsioonilaagritesse, kust nad mõni kuu hiljem pöördusid tagasi. Kõikjal mõisades seati vana kord okupatsioonivõimude kaitse all uuesti sisse. Näis et jällegi on mõisatöölistel purunenud lootused oma maatiiki saamiseks. Kuid saabus Vabadussõda. On tõsiasi, et see oli sündmuseks, mille suhtes seisukoha võtmine maatameestel al-

gul oli raske. Tekkis isegi kohati vaenulik suhtumine meie sõjavõimude korraldustesse nagu mobilisatsioonist hoidumine, vaenlasele sümpatiseerimine jne. Kuid aegamööda jõuti arusaamisele, et nüüd on jõudnud aeg kogu jõuga kaasalöömiseks maa vabastamiseks. Ning eriti Võnnu all otsustati meie mõisade saatust. Meie rahvaesinduse maaseadusega said sõjast tagasipöörduvad maata-mehed rüütlimõisadest asundustalud. Oli saavutatud see, millest isad unistasid põlvest põlve. Oli võetud ära jäädavalt alus igasugustel Baltimaade koloniseerimise võimalustel. Sellest kirjutatakse nüüd ainult ajaloolistes töödes, kust ka noorem põlv teadlikuks saab neist plaanidest.

2. jalaväepolgu lahinguid Vabadussõja algpäevil.

Ream. G. Lepik'u mälestusi.

Teenistusse astumine.

Eesti Vabadussõja algul astusin vabatahtlikuna sõjaväeteenistusse. Mind võeti vastu Tartus sõjaväe komisjonis ja määrati teenistusse formeeritavasse 2. jalaväepolku. Ilmusin kohale 30. nov. 1918. a. ja mind määrati 1. roodu, milline üksus tollal asus Raekoja tän. „Bellevue“ võõrastemajas. Seal asusime mõned päevad. Kui kuulutati välja sundmobilisatsioon ja mehi ilmus väeossa rõhkemal arvul, siis 1. rood asus korterisse Vaksali tänavale, vastu raudteed.

Algul rood koosnes ainult vabatahtlikest. Mehi ilmus võrdlemisi vähe. Kogu aeg kestsid väeosa formeerimistööd hoogsalt. Tartus asusin umbes 3 nädalat. Mehed olid oma riietuses, enamasti erariietes; osa mehi aga kandis täielist end. Vene sõjaväe riietust. Riigil ei olnud veel kuigi palju anda. Samuti oli puudus relvadest. Mõned löid kodus kaasa ka vintpüssi.

Esimesed lahingud vaenlasega.

Juba novembrikuu lõpul vaenlane algas sissetungi Eesti riigi maa-alale. Sakslased, kes asusid piiri kaitsel, taganesid ja sõitsid kodumaale, samuti ei osutanud kuigi suurt vastupanu Pihkva suunas tegutsev vene valgete väeosa. Saadeti vastu kaitsesalk, kuid nad ei jõudnud pidurdada vaenlase edasitungi. Nad taganesid sisemaa poole.

Tartust saadeti välja ka 2. jalaväepolgu roode Rāpina ja Võru sihis. Samal ajal vaenlase üksused tungisid Eestisse põhjapoolt Peipsi järve ja liikusid Mustvee suunas ja sealt sisemaa poole. Kohalikud kaitseliitlased ei suutnud lõkestada vaenlase liikumist, mispärast saadeti abiväge Tartust. 16. dets. 1918. a. enne lõunat saadeti Tartust välja sõjaliinile, Mustvee sihis 2. jalaväepolgu 1. ja 2. rood. 1. roodus oli umbes 100 mehe ümber. Mehed sõitsid linnast välja Narva maanteed mööda sõiduvõormeestega. Iga voorimehe peal oli kaks sõdurit. Kilgi kõrtsi juures oli esimene peatus. Sealt voorimehed sõitsid tagasi Tartusse.

Pärast peatust ja küüthobuste muretsemist sõitsime edasi Torma poole. Ööbisime Maarja-Magdaleenas. Meeste meeolu oli päris hea, lauldi ja karjuti „hurraa“. Mehed olid varustatud jaapanisüsteemiliste püssidega, kuid mitte kõigil ei olnud püssi. Padruneid anti välja mõnikümmend tükki igale mehele. 1. roodu ülemaks oli leitn. Kiima (suri lahingus saadud haavadesse märtsikuul 1919). Veltveebli nime enam ei mäleta, kuid veltveebel kadus teel Tormasse koos koka, supikatla ja toidumoonavankriga teadmata kuhu. Hiljem kuulsime, et nad olid supikatla maha jätnud, hobused ja toidukraami ära müünud.

17. dets. 1918. a. liikusime edasi Tormasse, kuhu jõudsime umbes kella 14.00

ajal. 1. rood asus Torma mõisasse, kuna 2. rood asus Kõnnu külla.

Vaenlase salgad olid liikumas Peipsi ääres ja Mustvee ümbruses. Kõnnu külas asusid ka Torma ja Lohusuu kaitseliitlased. Kaitseliitlastel oli kokkupõrge vaenlasega, kes tungis edasi Mustveest Torma sihis.

Juba samal päeval, pärast meie kohalejõudmist, umbes kella 15.00 ajal, vaenlane algas suuremate jõududega pealetungi Kõnnu külas asuvatele kaitseliitlastele ja meie 2. roodule. Vaenlast pidi olema 250—300 meest milme raskekuulipildujaga. Ülejõu tõltu meie mehed koos kaitseliitlastega taganesid külla, kuid et vaenlane järele ei tulnud, siis meie mehed asusid tagasi oma kohtadele küla ette. 18. det. 1918. a. hommiku vara, kui läks juba valgeks, hakkas lahing Kõnnu küla juures pealetungiva vaenlasega. Lahing kestis suure ägedusega kuni keskpäevani. Kõik pealetungid löödi tagasi. Selles lahingus olid ka esimesed ohvrid meie meestel, surnuid ja haavatuid.

Paari tunni möödudes algas uus pealetung. Vaenlane oli toonud abiväge ja kuulipildujaid. Vaalamata meie meeleheitlikule vastupanule, siiski oldi sunnitud taganema ülejõu eest Torma mõisasse. Saabuvas õõpimeduses vaenlane oli liikunud meist mööda. Ümberringi oli laskmine. Ei saanud enam aru, kus lasid omad mehed või kus laskis vaenlane. Ka kohalikud enamlased mõisas lasksid meie meeste pihta. Taganemise Torma apteegi juurde. Seal oli meie rühm, kui seda võis veel nimetada rühmaks — umbes 10 meest, paar tundi. Valvepostid asetati välja, kuna ülejäänud mehed asusid apteegi ruumis.

Minul olid jalas nahkadeta vildid, need läksid vett täis, kuna väljas oli sula ilm ja vesine. Kiskusin vildid jalast ära ja pigistasin vee välja.

Olime kõik näljased. Kogu päeva jooksul meie süüa ei saanud. Otsisime söögi-poolist apteegi ruumest, aga ka sealt meie ei leidnud mitte midagi, kõik söödav oli ära viidud. Leidsime ainult mõned rasvased pannid. Mehed otsisid ka liikvat, kuid ei leidnud.

Siis avati püssituli apteki pihta. Õnneks kuulid lendasid kõrgelt, jooksid katusesse, ja ei tabanud meid. Et uks oli laskmise poole, siis keegi ei julgenud välja minna ukse kaudu. Ronisime majast välja kõõgi akna kaudu. Veltveebel Toim, kel oli seljas saksa ranits ei mahlunud läbi akna ja jäi kinni aknaavausse. Ta ei saanud enam edasi ega tagasi. Et teda vabastada aknaavausest, tegin lahti ranitsarihmad ja siis

Meie suurtükkitulest Vabadussõjas 31. jaan. 1919. a. kannatada saanud Paju mõisa härrastemaja.

ta pääsis läbi. Aga ega veel sellega polnud lõppenud meie hädad. Õuest tuli ronida üle kõrge püstaia. Aiast üleronimisel lõhkusin oma sineli.

Taganemine Jõgeva piirkonda.

Jooksime Torma—Jõgeva maanteed mööda Jõgeva poole. Jooksu peal hoidsime endid maanteekraavidesse. Kraavid olid sügavad ja pakkusid varju kuulide eest. Kraavides oli vesi, mul tulid vildid vett täis ja ma ei saanud enam edasi jooksta viltides. Kiskusin vildid jalast ja viskasin maanteele. Edasi jooksin sukkades umbes kaks kilomeetrit. Jalad külma ei tunnud, ainult olid punased ja õhetasid. Siis läksin ühte tallu saapaid otsima. Saapaid ma ei saanud, kuid sain ühed naisterahva kõrged kalossid. Perenaine ei tahtnud küll anda, ütles olevat tütre kalossid, kuid ma olin paljajalu ja pidin saama midagi endale jalgade otsa, sest võimatu oli edasi minna paljajalu. Taganemisel Tormast suurem osa roodu meestest jooksis laiali. Kui ükskord rood kokkukogunes, siis oli mehi umbes kolmandik endisest arvust. Palju kurvem oli lugu 2. roo-

Meie vaatepunkte Narva rinde vasemal tiival detsembris 1919. a.

duga. Tollest roodust oli jäänud järele umbes 15 meest. Pealusime Mõra mõisas, sinna kogunes Tormast põgenevaid-taganevaid mehi. Seal taganesime edasi Jõgeva sihis ja jäime peatuma Sootaguse (Sootaga) külla, kuid ega me sinnagi kauaks ajaks jäänud peatuma. 19. dets. 1918. a. asusime Jõgeva alevi lähedusse Võduvere külla. Seal pandi välja valvepostid küla kaitseks. Olime kogu aeg söömata. Toidumoona meil ei olnud. Rooduülem saatis meid nelja-viiekaua taludesse sööma. Oli talusid, kus ei keeldutud toitu andmast, ja tuldi vastu heameelele, kuid oli ka niisuguseid talusid, kust tuli toitu hankida ainult ähvardusega. Seal hankisime endile riideid, kindaid ja sukke kohalike elanike poolt. Mõnes talus tuli tarvitada ähvardusi ja näidata koguni püssi. Niisuguses talus vastati, et neil ei ole mitte midagi anda. Kui võtsime abiks püssi, siis ilmus nähtavale üht-teist asja. Niisugused talud olid üksikud teiste talude hulgas. Enamik taludest suhtus heatahtlikult.

Võduvere külas olime paar päeva. Siis asusime õhtul tagasi Sootaguse külla, lähemale vaenlastele. Seal olime ühe päeva ja kaks ööd.

Taganemine Aidu külla.

Vahepeal meie 2. jalaväepolgu osad olid jätnud maha Tartu ja 21. dets. 1918. a. varahommikul taganenud Põltsamaale. Algasime 22. dets. 1918. a. oma rännakut üle Jõ-

geva ja Kurista Aidu külla. Sinna koondusid ka Lohusuu, Avinurme ja Torma kaitseühtlased. Aidu külas saime puhata ühe päeva.

Asumine Põltsamaale.

24. detsembril 1918. a. algasime edasilükkumist Põltsamaale, kuhu jõudsimme sama päeva hilisõhtul. Korterisse paigutati meid Põltsamaa lossi. Mehed hakkasid viina ja varandust otsima, kuid meie ei leidnud midagi. Käisime ka jõulupuul. Valitseja korraldas söögi andmist meie mees-tele. Põltsamaal saatsime mööda esimese jõulupühha. Saime endid väljapuhata eelmise päeva rännakust.

Uuesti sõjaliinile.

Teisel jõulupühhal asusime tagasi sõjaliinile. Meie I pataljoni roodude asukohaks määrati Lahavere küla. Sinna pidid asuma ka meie juures tegutsenud Lohusuu, Avinurme ja Torma kaitseühtlased.

Põltsamaalt liikusime Lahavere külla, kuhu jõudsimme kohale umbes enne keskpäeva. Kohale asudes hakkasime endile organiseerima positsioone. Külas asus kogu I pataljon, sest pataljon oli taganemise juures kokkukuivanud meeste arvul ja võrdus vast tublile roodule. Paremalt meist, Aidu külas, asusid III pataljoni osad.

Aidu küla vallutamine.

27. dets. 1918. a. õhtul punaste surve all III pataljoni osad olid taganenud välja Aidu külast. Aidu küla taasvallutamine pidi sündima 28. dets. hommikul vara kogu polguga, s. o. I, II ja III pataljoni ühisel jõul.

28. dets. hommikul I pataljon algas iseisvalt pealetungi Aidu küdale. Jõudsimme välja Aidu küla juurde ja vallutasime selle umbes kella 10.00-ks. Vaenlast külas ei asunud. Kohalike elanike jutu järgi vaenlane oli lahkunud külast juba eelmise päeva õhtul. Asusime kaitsele Aidu külla.

Järgmisel päeval meid vahetas ära III pataljon ja asusime tagasi Lahavere külla. Selle järele meil oli vaikne kuni 4. jaan.-ni 1919. a. Vaenlasega lahinguid lüüa ei tulnud, toimus ainult luuretegevus.

Pöördepunkt 2. jalaväepolgu elus.—Vaenlase lüüasaamine Aidu küla juures.

4. jaan. 1919. a. algas vaenlase suurem pealetung Aidu külale. Vaenlane haaras Aidu küla ka Kose küla kaudu, s. o. meie I pataljoni asukoha paremalt pooll. Vaenlase ahelikud ilmusid meie 1. roodu piirkonda, kust ajasime nad tagasi omapoolse püssi- ja kuulipildujatulega. Ka Aidu külas asunud üksused olid suutnud vaenlase pealetungidele vastu panna kogu päeva jooksul ja neid tagasi lüüa, kusjuures oleval olnud isegi väga kriitilisi momente. Nagu hiljem selgus, olid pealetungist Aidu külale ja selle kõrval, vähe ees asuvale Kose külale osa võtnud vaenlase poolt soome kommunistliku ja ühe vene jalaväepolgu osad, siis veel ratsasalk ja suurtükivägi mitme suurtükiga, kokku umbes 800 meest, seega umbes kolmekordne ülekaal.

Kose külast Aidu küla haarata tahtev vaenlane sattus 1. roodu tabava tule alla, jooksis laiali ja taganes külla. Seega tal nurjus Aidu küla haaramine. Öhtuämärikus saadeti vaenlasele peale 4. rood, kes võltis vaenlase ahelikud külgtule alla, sundis taganema vaenlase ja vallutas küla. Meie poolt vaenlase parema liiva haaramine avaldas mõju Aidu küla ees asuvale vaenlase osale, kes, kartes ümberpiiramist pimedas, taganes Jõgeva sihis. Taganemisel nad sattusid segadusse, mida suurendas ka käitlejõudnud pimedus. 4. jaan. 1919. a. Aidu küla juures asfleidnud lahing oli pöördepunktiks 2. jalaväepolgu elus. Selle lahinguga polk sai tugeva usu oma võimetesse. Polgul algas võidukas tegevus läbi Tartu-, Võru- ja Petserimaa, mis lõppes kaugel Ida-Lätimaal, Marienhauseni metsades.

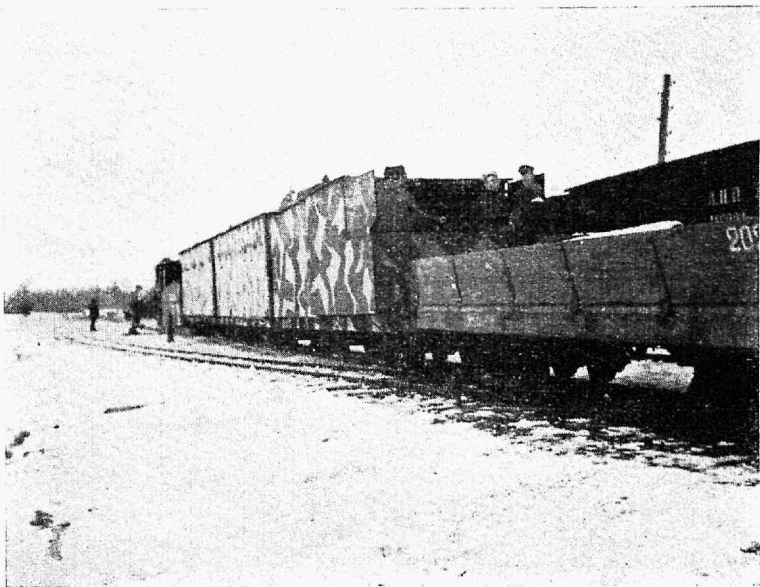
Järgmistel päevadel vaenlase üksused taganesid Jõgeva alevi liinile.

Meie tegevus piirdus ainult luure toimetamises ümbruskonnas.

Meie võit tõstis väga palju meeste meeleolu. See andis suuremat usku oma jõusse.

Liikumine üle Jõgeva Tartusse.

9. jaan. 1919. a. hommikul algasime liikumist kütthobustel Jõgevale.

Kitsarööpmeline Soomusrong nr. 3 Valga-Marienburgi teel märtsis 1919. a.

Jõgevalt algas meie edasilung Tartu sihis Tartu—Tallinna maanteed mööda. 1. roodul vaenlasega kokkupuutumist ei olnud. Luurajad sattusid kokku vaenlasega Voldi ümbruskonnas. Voldi jaamas asusin rongiüleva loal meie soomusrongile. Peale minu asus rongile mehi ka teistest roodudest, et koos soomusronglastega minna vallutama Tartut. Rongi ülem oli nõus meie meeste kaasatulekuga. Ütles: „Meil mehi tarvis, eks siis Tartus lähe tagasi oma roodudesse.“ Võtsin osa Tartu vallutamisest soomusronglastega. Tartu vallutasime 14. jaan. 1919. a. hommikupoolel.

Tartusse jõudes käisin veel kodus ja siis läksin roodule vastu Raadi mõisasse.

Raadi mõisast liikusime öhtul kütthobustel läbi linna. Kivisillal tulid vastu vooimehega kaks kodanikku, kes meile karjusid „hurraa“ ja tänasid päästmise eest. Linnas peatusime Küüni tänaval. Seal ühe tubakakaupluse omanik tegi lahti oma poe ukse ja jagas meile sigareid ja paberosse. Keerasime seal hobused ümber ja sõitsime tagasi üle Kivisilla ja siirdusime linnast välja Rápina maanteed mööda Luunja sihis, et jõuda järele vaenlasele, kes taganes Rápina sihis.

Pealuma jäime Luunja mõisasse. Luunjast liikusime üle Emajõe Krimanni mõisasse. Seal saadeti mind ja mõni teine mees Tartusse sõjavange viima. Vange oli umbes

20 meest. Kui jõudsime tagasi 1. roodu, siis rood asus Moisekatsi (Mooste) mõisas.

Edasitung Petseri sihis.

29. jaan. 1919. a. liikusime edasi küüthobustel Rāpinasse. Saime ühe sõjavangi, hiinlase. Rāpinas peatusime ühe öö. Järgmisel päeval liikusime edasi Petseri sihis ja jäime ööseks Niitsiko külla.

31. jaan. 1919. a. hommikul vara umbes kell 05.00 algasime edasiliikumist küüthobustel läbi metsade Kamnitsa küla poole. Pimedas osa mehi eksis ära. Kamnitsa külast liikusime edasi Orava mõisa sihis. Enne Oravale jõudmist sattusime kokku vaenlasega, kes asus ahelikus ja avas tule meie pihta. 1. rood ja jalaluurajad astusid vaenlasega lahingusse. Pärast punaste haaramist kahelt poolt meil õnnestus sundida punaseid taganema Orava mõisa poole. Jooksime järele, et nad ei saaks jääda peatuma Orava mõisasse. Vallutsime ka Orava mõisa. Orava mõisast tulime tagasi tahapoole ja asusime Kahkva külla.

1. veebr. 1919. a. algasime edasiliikumist Petseri poole ja jäime peatuma metsaküla des põhja pool Võru—Petseri raudteed, kuna vaenlane asus Petseri ümbruses.

Petseri vallutamine.

3. veebr. 1919. a. I pataljoni algas pealungi Petseri vallutamiseks. 1. rood vallutas Väike-Tsältseva küla, kuid teised roodud ei suutnud tungida üle Püsa oru.

4. veebr. 1919. a. hommikul vara algasime uut pealungi Petserile, et seda saada oma valdusse. Meile tulid abiks 2. roodu mehed. Tungisime Petserisse umbes kella 09.00 ajal. Seal selgus, et vaenlane oli lahkunud juba eelmisel õhtul.

Petseri vallutamisel langes 1. roodu käte vangi üle 20 mehe, kes olid jäänud maha taganemisel, samuti saadi hulk mitmesugust sõjavarustust.

5. veebr. asusime Petseris. 6. veebr. 1919. a. asusime 1. rooduga jälle celliinile.

A. M.

Avinurme kaitseliit ja Aidu lahing.

Õppursõduri Joh. Jalak'i mälestusi.

S. Bauman.

Pärast esinest kokkupõrget vaenlasega Jõgeva all, kuulume 2. jalaväepolgu I pataljoni juurde. Kogu järgneva sõjategevuse kestel jääme Tapiku, Lahavere, Aidu juonele, mil arenevad osustavad lahinguõud Lõunarindel, mis määravad ära sõjategevuse edaspidise käigu.

Viimaseks jõulupühaks määratakse meid Tapiku mõisa, vahetama mingit väeüksust — „jalamaakuulajate komando”, või umbes nii kõlab selle nimetus.

Jõulud mööduvad. Ei saa öieti aru, kas on ikka jõulud tõeliselt või ainult kuulused sellest. Aga räägitakse tõesti pühadest ja ajaosut näitab viimaseid detsembri päevi, küllap siis peab uskumagi lõpuks.

Mõis, kuhu asume, on nagu mõisad ikka. Härrastemaja ümbritsetud suurest pargist, mille puude turjal peab lasuma auväärt vanadus. Hoone on pealtnäha üsna nägus ja korras ja poisid naudivad juba ette mõnu, millisega lasevad pehmetele mööbliesemetele vajuda omad väsinud sõdurikonnid. Veendume aga üsna pea, et suurem osa mõisa mugavaist mööbleist ei

kanna enam kellegi konte. Aga seinaportaolid on alles ilusasti terved ja maalid puutumata. Siin nagu hakkaks signemagi pühade tunne, olgugi, et pühad on juba pea lõpul. Ka hobused saavad endile jälle kord üle hulga aja sõduriratsule väärse peavarju. Mõisas ringi vaadates tekib mõte, et võib-olla saame siin kuidagi täiendada oma nigelat varustustki, härraseist mahajäetud varadega.

Kusagilt on mulle pihku sattunud võõrapärase mustriga pehmekoeline vaibäär. Säen seda siia ja teisale, lõpuks leian, et see sobib oivaliselt kaela ümber ja sinna jätangi selle salli kohuseid täitma kuni Vabadussõja lõpuni.

Suurejoonelised härrasrahva pesutagavarad on kusagilt peidukohast välja toodud, märgitud nimetähtedega. Vajame hädasti taskurätikuid ja mõne aja pärast omab kogu „me salk” püksitaskutes ilusaid, valgeid riidetükke monogrammidega. Rohkem millegiga ei osata endid täiendada mõisa varadest.

Nõmmik, me värskemaid salgaliikmeid on kabineti seinalt mahaõngitsenud tolmunud min-

Kalevlaste Maleva Vabadussõja ajal ülesrivistatuna Võrus.

gi korporatsiooni värvitekli, asetab selle pähe — huumori mõttes — ja jätabki sinna, ka postile minnes, ehkki kraadiklaas on langenud pea 15 pügalani.

Alates juba tolle viimase rahupüha lõunatundidega on õhus tunda kauget müdinat. See kostub Aidu külast mis asub meist mõned kilomeetrid paremale. Tulistamine ägeneb ja paisub, raugneb minutiks, siis ägeneb uuesti. Kuulatakse Aidu poole ja see paneb uuesti unustama hetkeks tekkinud pühade meeleolu. Ei oska arvata, palju püsse või kuulipildujaid võib seal olla tegevuses. Paukuderagin tiheneb peagi üheks tärinaks.

Ja külm kõveneb veelgi. Peame ikka tihedamini vahetama valveste Paide teelahkmel. Poiste näod on kanged ja tõsised. Nõmmik, värvitekkel kuklas ei näi märkavatki, et kraadiklaas on veelgi langenud ja kõrvalestades hakkavad võtma veretult-valget tooni. Huvi kõige mõisas leiduva vastu on hajunud ja suunatud Aidu poole. Proovime endid küll veel asetada sammetpolstris toolidele ja marssida mööda pehmekeelisi vaipu, ent keegi ei püsi hoones ega tunne naudingumõnu, millist siiski võiksid pakuda mõisa luksuse jäänused. Mehed väljuvad treppidele ja parki, kuulatavad Aidu poole, sisenevad minutiks külmast aetutena, kuid väljuvad jälle kohe. On pea seitse tundi lakkamatut tulistamist tol päeval.

Oleme määratud Tapikusse, valvama Vaimstvere suunda. Ootame. Käsklust ei tule mingisugust ja tulistamine ei lähene. Võib-olla tunneksime end palju paremini, kui lahing haaraks ka meid, pigemini kui siin kuulatades. See otse masendab meeleolu. Püüame otsustada, kumb pool lüüakse taanduma. Tundub nagu kõhkleks sõjaõnn sedapuhku, kuhupoole lõpuli-

kult kalduda. Juba usume, et Aitu jäävad meie väed. Sealsamas ründab vastane uuesti ja ägedamalt, millise tulistamissageduse eest peaksid taanduma ükskõik millistes raudriietes sargarid.

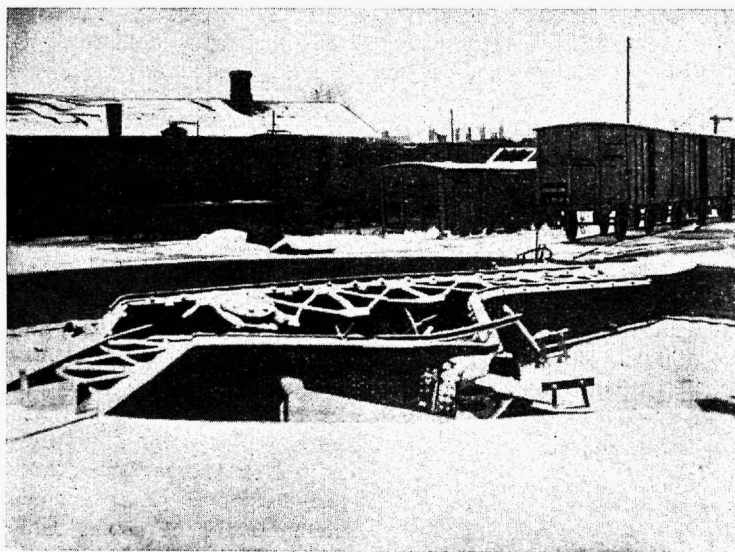
Talvepäeva pärastlõunane videvik laskub pargipuude vahele ja valgub loiult sisse mõisa purunenud aknaruutude lõhedest. Tulistamine Aidu pool vaibub veerandtunniks, lööb loitma uue jõuga, aga vaibub siis jälle, nagu jooksja, kes hakkab finiši jõudma. Loojak läänetaeval on võtnud sügavpunase raske tooni, nagu tahtes rõhutada Aidu ränka päeva oma vereva taustaga. Akendesse viskub violetigasegatud punast kuma, millel metsaladavad joonestuvad teravate äärjoontega nagu käärilõikel.

Videvik on muutunud veelgi läbipaistmatumaks kui tuleb esimene teade Aidust. Vaenlane on tagasi löödud. Teine käskjalg toob teate, et peame pataljoni ülema kapten Andersoni korraldusel asuma kohe Lahaverre. Aidust olevat meie mehed siiski välja taandunud, tiibade haaramise kartusel ja liig tugevalt mõjutatult päevasest lahingust.

Nii tuleb meil välja tuua tallidest hobused, kes on harjunud igasuguste üllatustega, ega imestagi, et neile rangid kaela aetakse nii öö tulekul. Punane loojak on tõmbanud üle määratud pilvekorra, mille järgi võiks oletada peatset lund ja tuisku. Lund on vaevaliselt teekonarustes, läbistatav mets nii oksarikas, et matab viimase taevast alla langeva päevalguse kübeme. Tekib tunne, nagu sõidaksime tunnelis või mägiorus. Aidu pool on jäänud täiesti vaiksiks. Kõrvadele teeb haiget ja peab harjuma enne kui jälle loomulikuna tundub selline rahu ja vaikus. Tunnise sõidu järele, kui ei seleta enam metsalatvade äärjooni, jõuame Lahaverre.

Oleme küll ainult tajumismeeltega jälginud lahingukäiku, aga tundub kui oleksime ise kogu päeva lõgistanud püssilukke. Öömaja otsides on saanud pea pärisöö. Lõpuks talus, kuhu jääme öömajale, usume ise, et tuleme otse lahingust.

Tunnen kuidas lõtvumine päevasest pingutusest annab maad väsimusele. Mehed kohendavad igaüks endale küljealuseks, mis käepärast juhtub olema ja uinuksimegi vist, aga sündmuste sari tol päeval pole sellega veel lõpul. On tekkinud kuuldus, et naabertalus varjavad end kolm väejooksikut ja sellise kuuldusega keegi ei saa rahulikult magama jääda. Kolm-neli meest on kohe valmis — minnakse vaatama, kuidas öieti näevad välja väejooksikud Vabadussõjas. Revolvrud, kelledel need on, vaadatakse järele, kas nad on korras, samuti ka jaapani püssitäägid, milliseid ei võetagi küll välja milgil juhul kasu-karihmade vahelt või saapasäärtest. Naabertallu minijate näod on kurjakuulutatavalt tõsised, teiste hulgas mu kodusulasel Eiseril. Jääme ootama pauke või meeste tagasitulekut. Ootame veerand, siis pool fundi. Ei kostu pauke, ega tule mehi. Asi hakkab just mahajäänule muutuma huvitavaks kui nad lõpuks tulevad terve salgaga. Selgub, et mehed on Eiseri naabrid viimase kodukülalt ja see vist ongi, mis päästis nad pikemaks jutuaajamiseks meie meestega. „Jooksikud“ on sõitnud hobusel Tallinnast Lahavereni, tiivustatud teadmisesest, et soomlased-vabatahtlikud on pealinna sadamas maale tulnud, meie appi. Mehed on ise oma silmadega näinud „soomepoegi“ maabus ja siis ruttu hakanud koju poole sõitma — nüüd sõda nagunii lõppevat ja mida kodule lähemal, seda enamini sinna jõuab kui lõppakkord löödud!

Vaenlase poolt taandumisel purustatud raudteepöörang Valgas.

Sõnum, et soomlased on meile jõudnud appi, tiivustab meid uue innuga. Uni ja väsimus on kõigil korraga nagu pühitud. „Jooksikuil“ on kadunud kojuigatsus, ei tea kas poiste püssitääkide ja otsustavalt karmide nägude mõjust või on neidki lõpuks riivanud soo nakkav säde, mis oleksid nagu meid kõiki puudutanud juba esimeste püssipaukudega oma maa kaitsel. Me salk suureneb kolme mehe ja hobuse võrra ja tunneme end jälle sedavõrd kindlamaina.

Teadmine, et meile on saanud lahe tagant abi, sisendab suured ja kindlad võidulootused. Seda harutatakse kuni hommikukoiduni. Iim on tõmbunud üle halli rüü, kirde tuul puhub vihisedes mööda külavahet, tuues kaasa tihedalt teravalt külmi lumetähti.

Meie salga juhi ilme on asjalikum, kui oleme seda näinud kunagi varem. Oleme pea kõik naabrid-koolivennad ja üleaedsed, kes ühiseks salgaks liitunud enamini puhtvaistuliselt ja relvade järele haaranud ühisel veendumusel, et oma maad tuleb kaitsta, mitte ainult mobilisatsioonile või käsu nõudel. Paljud meist ei hakka endile selgitamagi selliste sõnade mõistet või põhiiseloому. Oleme haaranud relvad vaid, et mitte lasta võõraid oma maale. Sõda ja kõik sellega seoses olev on meile jäänud ebamääraseks.

Sel rünnaku eelhommikul vilksatub peast läbi mingi ähmane mõiste sõjast, sõjaväest ja juhtidest, kui lipnik Jalak jagab meile käsklusi, milliseid meie pole kuulnud varem. Selgub, et meie salk ründab Aidu küla ühes teiste väekustega. Salga juhi ilmetest taipame, et asi peab olema üsna tõsine. Ta määrab ära haavatute sidumispunkti ja juhuks, kui ta ise peaks langema, asetäitjad, öieti kolm asetäitjat. Kuuleme selliseid korraldusi esmakordselt, ja sellest tingitult vilksatub mõte, et on ikkagi tõeliselt sõda.

Korralduste järgi kuuleme alles nüüd, et meie väed tahavad korraldada vastulöögi Aidu uueks vallutamiseks. Vase-malt peavad küla ründama I pataljoni roodud ja Torma-Lohesoo kaitseliit, paremalt kuuldavasti III pataljon.

Tuul peksab meestele näkku teravaid lumekübemeid, kui surume end välja kuusemetsa kaitsvate tiivede vahelt lagedaile külaväljadele. Otse mees on Kose küla, Aidu on sellest pisut paremal. Surume endid läbi tuisu, mille läbi viletsalt seletuvad majade kontuurid. Paremalt põldude ser-

valt peaks samal ajal ilmuma III pataljon, aga seda pole kusagil kuulda. Liigume juba keset välju, aga parempoolseid ründajaid ei tule. Ootame algavat püssituld, ent seda ei pääse kusagilt valla. Ootamata seisukord halvab pisut ründajate indu. Ei tea, kas edasi liikuda, maha heita või oodata. Ent oodata sellises sajus, teadmata asjade õiget käiku on sel minutil võimata. Kui Aidus istuvad vaenlased, siis meie salgast üksi on vähe, kui meie just ei taha end pikemata lasta maha kõmmutada. Ent seda ei mõtle küll keegi niipea teha lasta. Otsustame minna ja vaadata milline on õieti olukord Kose külas.

Nõmmik tulles tagasi väikeselt luurekäigult teatab, et esimestes majades pole küll vaenlast aga küla lõpus istuvat nad alles sees. Tormalohosoo kaitseliit, kes ka end Aidu rünnakuks valmis seadnud, meiega ei ühine — nad ei liigutavat end enne korraldust. Tuleb teade, et III pataljon ei ründa üldse mitte ja see teade otse rabab meid. Sõber ei oska teha muud, kui hakkab lagedal väljal keerutama polkat ehkki vildisäärte viimanegi jupp tikub tallaalla mahavajuma. Sõbra tõukab tantsu keerutama riinaku katkestamisest tekkinud pettumus, võibolla pisikene ironia ja avar väli.

Kuulipildujad jõuavad meile järele, nüüd pole enam midagi oodata. Küla lebab vaikselt me ees, laia väljaku teisel serval. Taamal, paremal seletuvad Aidu hädised kontuurid; keegi ratsanik mööda kiirel traavil küladevahelist maad. Eelplaani küla ründav ahelik, taustal sünged pilved ratsaniku siluetiga, nagu oleks kunstniku pintsel selle lõuendile pannud.

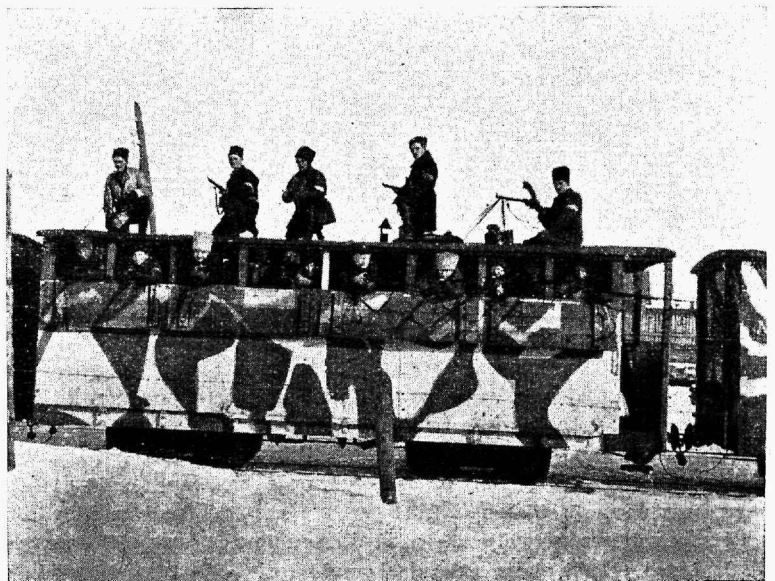
Esimesed majad on tühjad ja kedagi ei liigu meile vastu, ainult kohkunud elanikud suruvad end uste varju. Liigume edasi üsna julgelt ega ootagi enam, et võiksime kohata vaenlast, kui saame kaela sõõmu püssikuule kusagilt küla tagant võsastikust. Surname sennapoolse oma kuulipilduja toru, mehed on kohe uuesti lahinguvalmis, aga lahinguks tulevahetus siiski ei kujune. Vaenlased, niipalju kui neid jäänud lähedusse, poevad minema, ainult varje on näha liikumas lagedaid põlde kulgeval teel. See leevendab pisut päevast pettumust. Öhtul Lahaverre poole tagasi sõites on ikkagi teadmine, et nägime vaenlasi.

Lahaveres kuuleme, et I pataljon, teotsetes kiiremini kõigist teistest on vallutanud Aidu, leides eest tühja küla. Vaenlane on minema taandunud, viies kaasa oma surnud ja haavatud.

Seekord jääme Lahaverre mitmeks päevaks. Ägedale „tuleproovile“ Aidus järgnevad paar vaikset päeva. Liinil kuuldu mõni üksik pauk nagu äraeksinud ja siis — jälle vaikus. Tolle vaikuse taga ei näigi pesitsevat midagi paljuütlevalt ootamatut. Poisid ei tea, millele suunata oma tegevusihja ja luusivad ümber majade, nagu otsides tegevust. „Soldan“ Toomingas lõpetab ja algab jälle oma vist juba maailmasõjapäevilt kaasatoodud lauluga: „Ükstuhat, üksada nulli ja nelja. Eestlane kargas russapojal turja...”

Siin tuleb esmakordselt meelde, et võiksime ka kord proovida oma püssilaskmise osavust. Märklauaks seatakse üles kasehalud ja mõõdetakse välja sajameetriline vahemaa. Ilmneb üllatavaid kõikumisi meie laskekunsti osavuses. Mõni meist tabab iga lasuga ega kaldu kõrvale ainsastki märklaua märgitud kohast, teine ei taba märklaua ainsagi lasuga ja kolmas viiest lasust ühega.

Ühel püssilaskmise harjutuse päeval saabub üllatus, mida me vaevalt võiksime oodata — meile makstakse palka! Staabist on saadetud igale poisile 10 Soome marka päevas, mis teeb meid esialgu otse tummaks. Vaatleme rahasid, ega tea mida nendega teha. Arvame siis, et kusagil mujal nad võiksid olla hädavajalikumad, kui siin ja oleme valmis neid tagasi saatma, ainult rahatooja irooniline nägu hoiab meid tagasi, nagu tahaks öelda, et peab meid puru-

Kitsarööpmeline Soomusrong nr. 3 Valgas märtsis 1919. a.

Vaenlase suurtükkitulest Vabadussõjas purustatud Marienhofi mõisa härrastemaja.

rumalateks. Surume rahad siis taskutesse ja teame, et kui riigil on meele omad sõdurid, siis sõduritel peab südameis seisma oma riik.

Ka eelviimane ja viimane detsembri päev on rindel vaikus, nagu ootaks vaenlanegi uusaastat.

Sellistel sõjategevuse vaheaegadel hakkab väljakuunema distsiplineeritud sõduri päevakord — laskeharjutused, püssikäsitamise oskus, käsklused ja sisekord, nagu: 1) Salga ülemale ei tohi keegi vastu rääkida postile määramiste ja muude korralduste puhul, vastasel korral saab üle „kõrvade“.

2) Lahingu ajal keegi ei tohi taanduda, vastasel korral saab kuuli.

3) Salgast ei tohi kedagi maha jätta, ei surnuna ega haavatuna. Terve rida sarnaseid üksikuid punkte meeste endi poolt loodud ja maksima pandud. Sõja lõpuni jäävad püsima need määrused. Ei mäleta, kas oleme neid kõiki täitnud täpselt, ainult punkt 3-as ei eksinud meist keegi, see on üsna selgesti jäänud meelde.

Vaheaegadel proovitakse laulmist. Igal juhul ja ajal hommikul vara ja õhtul hilja võib lahti puhkeda „Kord olin mina seakarjas...“ mis Lahavere päevald kujunebki meie salga mingiks hümniks. Meeleolu tõstavad veelgi uueks aastaks rindele jõudvad kingitused: sokke, kindaid, salle ja saapaid, mis küll hästi ei taha sobida, aga see ei riku rõõmu, peamiselt meid on ikkagi peetud meeles. Raha ja kingitused — milline sõdur võiks soovida rohkem!

Viimaseks vanaaasta õhtuks „Soldan“ Toomingas, kes on kujunenud salga kokaks ja on kusagilt hankinud värske prae. Kogu külas hõljub värske prae lõhn ja laul rõkkab vahetpidamata hommikust õhtuni. Ründajadki näivad pühi pidavat aastavahetusel. Lahavere on nagu omasugune „sõjalaager“.

Tinapann tuuakse välja öö tulekul. Aga imeilukult keegi ei näe õnne valamisel muid kujutusi, kui tääke, kahureid või rünnakuvalmis aheikke.

2. jaanuari hommikul hakkavad kostma kahuripaugud. Veendume nüüd, et meil on seljataga omad kahurid, milline kuuldus juba varem kõditas meie kõrvu. Imelik küll pisut, kuidas mürsud satuvad külla, selle ette ja taha põldudele, jättes sinna sügavaid lohke. Arvame siis, et tulistajad on võtnud valla suuna või kauguse. Oletus, et need võiksid olla vaenlase kahurid, ei kerki üldsegi enam esile.

Mõnele mürsule järgneb veel terve hulk samas suunas. Ühe maja katusesse jääb suur mustendav ava, kuuli õnneks jäädes lõhkemata väljale lebama.

II pataljon, kes asub Aidu külas, jõuab enne veendumusele, et tulistajaks on vaenlane. Ainult meie salk peab kinni viimase võimaluseni oma loofusest oma kahurite olemasollu. Alles järjekordsed majadesse sattuvad mürsud panevad selle kõikuma.

Pühad on möödas ja vaenlane algab peal tungi esimese tööpäevaga uuel aastal. Aidut ründavad 49. kommunistliku kütipolgu ja 3. soome kommunistliku polgu osad kahuritule toetusel. Meid jäetakse valvama Lahavere poolset tiiba ja peame jälle kuulutama lahingut kõrvalt. Punased on Aidule tunginud 200—300 meetrilise vahemaani, kuid siis on rünnak otsustavalt pandud seisma.

Ootamatu rünnak ja kahurimürsud paiskavad segi meie tavalise päevakorra. Püssilaskmise harjutusi ei tule enam meelde, laulu ei kostu sel päeval ühestki majast. Meeste näod on uuesti peitunud tõsiste maskide taha. Noorim meie salga liikmeid on pisut endast väljas ja pahvatab — tema kord polevat sugugi postile minna.

„Sina tattnina julged ohvitserile vastu hakata,“ käratab poisile vana sõdur Sillak.

„Meil on ju olemas määrused. Vaata kui teen sulle üle kõrvade!“

Puht reeglipäraselt ja määruste järgi on lahendatud see eksimus meie äsjaloodud sisekorra vastu.

Detsembri külmad on muutunud halleks, sompus ja uduseiks. Sõbra vildid, mis külmaga veelgi kuidagi hoiduvad jalgade ümber, on muutunud hoopis haletsemisväärseiks pahmakuiks. Nad on kaugele ette väljavenenud ja võiks arvata, et vildid käivad eel ja siis alles tuleb Sõber. Unistustel saabastest on viimane aeg tõeks muutuda Sõbra mõistete kohaselt.

Udune rõskus lasub külal ega kergita enam oma halli katet. 4. jaanuari hommikuudus seame endid valmis luurekäiguks Kuristale. Punased on Aidu alt taandunud Kõpu ja Kaava suunas. Peame teostama hoolega luuret. Sõidame regedel mööda veelgi halvemaks muutunud teid, raske on tihedas udus seletada eelolevaid asju. Puud, põõsad ja majad kerkiivad nagu maa alt

ja kaovad jälle sinna tagasi, olles neist vaevalt möödunud. Ähmases hommikuhämaruses tajume vaid hädavaevalt ümbrust. Kose küla, millest läbi sõidame, lebab raske udukatte all sulatud uste ja akendega.

Peame olema jõudnud Kurista vallamaja lähedusse, kui silmad jäävad kinni ebamäärastele, udus liikuvale kogudele, mis liiguvad meist ainult paarisajameetrilisel vahemaal. Pingutame endi nägemisnärve selles suunas, pähe lööb selge taip — need on vaenlase kolonnid, mis liiguvad Aidu suunas. Udu on tihe, ega lase oletada sõdurijõukude rohkust, ainult vaateulatuseni liigub mustendav mass. Hüppame maha regedelt ja suundume lähemale, et näha selgemini. Kolonnid marssivad mööda; nähtavasti on neil kavatsus rünnata Aidut. Oleme edasiliikuva vaenlasega ühel joonel ja ainult väikesel vahemaal. Pole oletatav, et nad meid ei märkaks, ainult imelik, et tulistama ei hakata. Vist arvavad meid endi meesteks.

Peame ruttama Aidu mehi hoiatama. Küüdimehed kõige hobustega on juba, nähes udus selliseid kahtlasi varje liikumas, teinud minekut. Saame nad siiski kätte, jookstes regedele järele pea pool kilomeetrit. Sõidame tagasi mööda teed, mis tehes mitmekilomeetrilise ringi alles pöördub Aidu. Aga teist teed pole ja peame tahes-tahtmata kasutama seda. Kas jõuame Aidu enne ründajaid, kes väldivad pea viiekilomeetrilise käänaku, valides küla peale kõige otsema suuna.

Vaatamata teekonarustele kilomeetrid kaovad kiiremini kui oletadagi julgeme, tänu küüdimeele agarusele, keda vist küll tagasi ei kihuta teate viimise tähtsus vaid pigemini teadmine — mida rohkem kilomeetreid jääb meie ja ründajate vahele, seda kindlamini võib tunda ennast.

Jõuamegi kohale veerand tundi enne ründajaid. Aidu meestel on seisukohad juba varem kindlustatud igaks ülalauseks. Talude põlde ja õueplatse lahutavad madalad pae- kividest kokkulaotud aiad. Nende taha on korraldatud lamamiskohad ja kogu positsioon asetseb kiviaedade varjus, millistest paremat kaitset ei oska soovida. Jõuamegi oma teatega parajasti päralt, kui hakkab küla eel asuvailt põldudelt nähtuma hallide kogude ahelikke. Esimesi kuule vingub õhus ja plaksatab vastu kive, paisates laiali puru.

Peame sõitma tagasi Lahaverre kõigi määruste ja

reeglite nõudel. Näeme veel kuidas Maksim algab tegevust meierei laiast aknast, Lewiisi mees varjab end teel leiduva kivisilla alla. Viljakuivatuse torn langeb mürinale küljeli, et mitte olla ründajale märklauaks, kuhu võivad suunata relvade tule.

Ilma ähmasus mähib endasse paukude kaja. Püssipaigud sulavad kokku ühiseks vadinaks, kuulipildujate färin on pisut teravama tooniga ja kõigest kostavad üle kahuripaukude rasked mürtsud. Kahurid peavad olema seatud üles kusagile Kuristas. Tulistamine algab üksikute mürskudega, tiheneb aga kohe. Patareid röögatavad nagu vihaleaetud kiskjad. Mürsud satuvad jälle väljadele, tegemata suuremat kahju. Meie eel ja kõrval paiskub üles mullasambaid, riivates õhku paiskuvat puruga kõike ettesattuvat.

Lahaverresse on kuulda juba tuttavaks saanud mürinat, mis nagu raputaks meidki ühes võnkuma hakanud õhuga. Aknaklaasid kirisevad iga uue kahurimürsu puhul, milliseid sajab nii tihedalt, et aknaklaasid nagu annaks eriskummalist kontserti. Lahing peab olema äge.

Udu hakkab kerkima pärastlõunal, kui saame teate, et vaenlane on ka seekord tagasi löödud. Kahurimürsud ja tulistamine ei raue enne õo tulekut.

Järgneval 5. jaanuari hommikul udu on hajunud, kui algame uue luureretkega Kurista ja Kaava suunas. Lahingujälgi on kõikjal. Vaenlase kahurid on siit alles tunni või poole eest ära viidud, see teade paneb meie salga juhi kurgalt vanduma kogu päevaks. Kahurite jäljed on näha üsna selgesti; nende tuld on juhitud vallamaja pööningu aknast. Liini ühendav kaabel lebab alles sealsamas maas. Vannume ja sajatame ühes salga juhiga meie neetud poolelun-

Grupp Pärnu Kaitsepataljoni sõdureid Vabadussõjas 1919. a. algul.

nilist hilinemist, mis mõnikord võib tähendada nii andeksandmatuid kaotusi, nagu käesoleval juhulgi!

Vallamaja õuel lebab kangekskülmanud inimlaip, konksus sõrmed surutud lumelobjakusse, müts eemal, silmavalged imelikult punaseks värvunud. Mulle näib, nagu omaks surnud sõdur asiaadi pilusilmi ja mongooli ettetükkivaid põseluid. Pisut võrastav on näha kollanahkset sõdurit, lebamas siin, lumistunud majaõuel, nii kaugel põhjalaiuse kraadil.

Aidu küla ees väljal lebab veelgi halle tompe, mis sinna sigenenud üleöö.

Sõber leiab, et on tulnud aeg vahetada oma viimaseid kohuseid täitvad violid säärsaabaste vastu. Laibad on lebanud väljal terve öö ja eilse päeva ja Sõber peab tükk tööd ära tegema enne kui saab Lahavere poole teele asuda kauaigatsetud unistusesemed kaenlas. Vaatlen eemalt kuidas see toimub ja mällu jääb sünge pilt, ent siiski üks tavalisi sõjapilte. „Soldan” Toomingas on läinud sõbrale abiks.

Aidus ei saa kahelda, et siin on tõsiselt jõudu proovitud kahe vastase vahel. Kiviaedade ees põllul oleks nagu alles praegu lõpetatud kevadine künd. Maa on viimase mättani pööratud pahempidi. Kuid maju ja külakeskust on puudutanud ainult mõned lasud.

Külas on kinni püütud vaenlase peremeheta hobuseid, kellede sadulaist mehed maha lastud. Hobuste ja meeste laipu lebab põllul ja majade vahel. Need on meile esimesed tõelised sõjapildid ja need masendavad paratamatult meeoleu. Mornidena pöördume tagasi Lahaverre.

6-mal jaan. uus luurerünnak Kuristale ja Kaava mõisa. Kaavasse, kus teeme peatuse, jääbki suurem osa salgast maha. Neljakesi liigume edasi. Pole küll näha vaenlast, aga eelpool nagu liiguks midagi kahtlast. Mõisa taga on vähese lumekattega lage põld, selle vahelt viib tee kuusemetsa. Tundub nagu oleks põllult villi koristatud mingi kiiruga, poole meetri kõrgused kõrred torgivad üle õhukese lumekorra.

Metsast läbi jõudes hakkab paistma mingi hoone, kõrts, nagu hiljem selgub. Et hoone oleks vaenlastest mahajäetud, pole küllalt tõenäoline ja tahame selles kohe selgusele jõuda. Otsustame hoonet rünnata, kuigi oleme ainult neljakesi. Asume metsa serval ahelikku, mina üsna metsa äärele, siis Nõmmik ja teised kaks, et hoonesolijail jääks mulje nagu ründaks neid pikem ahelik, millest suurem osa metsas.

Liigume nii kõrtsile juba üsna lähedale, kui seal nagu hakkaks midagi liikuma. Hoonest mööda suunduv tee viib uuesti tihedasse kuusemetsa, seda mööda sibab hales sõjaväepalutis kogusid, või on see nii ainult me kujutluses? Mets varjab neid kohe. Enne, kui jõuame tulis-

tada pole näha enam kedagi liikumas. „Aheliku” jõudes kõrtsiõuele on see tühi. Kõrtsi ukсед on paisatud pärani lahti, aknad killustatud ühes raamidega ja õuel on segamini „tanksaabaste” ja hobuseraudade jälgi. Tahame just minna uurima hoone sisemust, kui metsast kihutab välja mees ree ja hobusega otse kõrtsi poole. Tulijat näib tagasihutavat mingi rutt. Ta viipab kätega õhus ja hüüab midagi korduvalt, mida aga ei kuule kauguse tõttu. „...Tagasi... tagasi...” niipalju nagu kostuks hädiselt vastu tuule suunda. Tulija peab olema meie mehi, sest Kaava poolt ei võiks tulla sel puhul vaenlasi.

Kihutaja lähemale jõudes hakkavad seletuma sõnad „Tagasi!... Punased... punased tulevad!...” Ta teeb kätega õhus laiu liigutusi, mis jätavad mulje, et metsatagune väli Kaava ees peab olema täis vaenlasi.

Regi on ühe ropsuga kõrtsi ees ümber pööratud ja meie asume peale. Mees on me salga liige Joosep Teder, keda nimetame Tedre J-iks. Jõudes välja põlluservale, näeme mõisas toimuvat hoopis kummalisi asju. Põllul sagib terve kari noori angleri tõugu õhvakesi, nende keskel Sõber näib jägavat käsklusit, piits peos.

Astume üsna lähedale. Sõber on mõisalauadast leidnud karja noori loomi, tervelt 33 ilusat punast õhvakest, võtnud siis oma piitsa pihku ja teinud korra „mehe häält” — ning kari olnudki korraga väljakul.

Selline ootamatu toidutagavarade täienemine töötab muretuid päevi kogu polgule. Ajame kogu karja endiga kaasa Lahaverre. Kose küla kohal Sõber leiab, et ühel loomadest on paras paik samas maailm jätta jumalaga ja kellelgi pole midagi värske prae vastu. Talud siinsamas lähedal ja igal hoonel korsten peal. Sõber peidab ta oma reele kaerakoorma alla. Edasi läheb sõit Lahavere poole, eel loomakari, siis Sõber kaerakoormaga, mille alt paistavad ühe õhvakese väljasirutatud sõrad, sellele järgneva meie regedel ja kõige viimastena hallid varjud üsna kaugel järel, kes varjavad end pöösaste taha ja küürutavad põllunõlvades — vaenlase luure.

Lahavere on saanud me „koduks” ja salga kestvaks peatuspaigaks. Luurekäikudelt ja rünnakuilt pöördume ikka sinna tagasi. Igäihel on oma koht ja tööala väljakujunenud, oma isikukohane huumoritase ja teada iga salga liikme julgusekraad.

Järgnev päev, 7. jaanuar, on ilma ühegi rünnaku- ja luurekäiguta. Katsetame jälle kord lauluga üle mitme päeva. Nõmmik, kelle isatalu, Mustasaare, asetseb siinsamas lähedal, ei luba endale rohkem mugavusi teistest salga liikmeist ja jagab meiega kogu Lahaveres viibimise aja tavalisi liinisõduri elutingimusi, ainult kord

või paar sõites ratsahobusel ema vaatama ja pesu vaatama.

Endla retke teeme 9. jaanuaril. Ilm on muutunud uuesti sajuseks. Ent pilved on õhukesed ja läbi langevate lumetähtede paistab ähmast päikest, mis idakaarel on kerkinud üle metsalatlade. Tõotab minna sulale ja lumeräit-sakad liituvadki juba suurteks valgeteks tompudeks, laskudes näole pehme villana. Poisid istuvad vaikides regedel, mõjutatud ilma raskepärasusest. Kui poleks teadmine, et läheme uurima vaenlase seisukohti, võiks arvata, et sõidame kiriku. Virgume tollest sisetunde rahulikkusest, mida sisendavad vist ka puhkepäevad, jõudes välja Vaimastvere mõisani. Mõisas on vaenlane sees. Neid on näha askeldamas mõisa õuel ja kõrvalhoonete ümber suurel hulgal. Sagitakse läbisegamini. Meie ei suuda taibata selle põhjust. Võib ainult arvata, et nende enesetunne pole kaugeltki nii rahulik, kui meil sel hetkel.

Endla järv asetseb keset madalmaad, põõsastikkude varjus. Näeme teda eemalt, valge kaane all liikumatuna läbi saju. Tuleb meelde ilus muinasjutt järvest, kui pidid olema suveööd järvel, udus hõljuma igatsus ja armastus ning kõrkjad sosistama sellest Endla piigale. See mõte tundub praegu otse grotesksena vaadeldes järve. Muinasjutud praeguses olukorras on kauged ja muigamapanevalt tähtsusetud nagu taevatähed reaalseile inimesile.

Mõlgutan mõtteid sel hommikul ja paljud teisedki vist samuti. Selge on, et vaenlane on siin sees ja meie ei saa neile momendil peale tungida oma salgaga. Tuleb jälle pöörduda tagasi Lahaverre. Teeme sealt pika luureretke Koeru; vahemaad on umbes 30 kilomeetrit. Sõidame hobustel nagu ikka oma luurekäikudel, eelratsanikud, siis reed meestega. Ilm on muutunud lumerohkemaks ja sõit tundub pisut mugavamana. Pikk retk ei anna küll mingeid mainimisväärseid tagajärgi, aga poisid saavad Koeru Ühispiimatilutusest täiendada toidutagavarasid priskete juusturatastega. milliseid küll hiljem meenutatakse piimatilutusse jäetud allkirjade tagatisel.

Sõber oma uutest saabastes, mis on tugevad, tollipaksuste taldadega ja raudnaeltega, on ka ise vägevas meeleolus. Ta liikvideerib teel sündmusi ruttu ja otsustavalt. Kus ei aita vägevaist

Soome Põhjapöegade soomauto Valgas 1919. a. algul.

sõnust, tuleb appi tääk. Teeääres asetseva väikese maja kohta on kuuludus — seal varjatavat väejooksikut.

Peatame hobused maja ees ja Sõber astub sõjamehe sammuga trepile, vastu majast väljuvale perenaisele.

„Kas poeg on kodus?”

„Ei ole,” vastab perenaine, pilgu lastes libiseda siia ja sinna, nagu otsides pidet kuhu tal lasta peatama jääda.

Pikemata Sõber haarab õlalt püssi, tõmbab välja laiateralise jaapani täägi ja laia žestiga lööb selle püssi otsa.

„Ma olen ehmatanud, ega tea midagi,” kogeleb perenaine uksest tagasi tõmbudes koridori-nurka. Sõber ei tee pikka juttu.

„Kus ta on sul?”

„Voib-olla... on toas!”

Perenaine on juba üsna hädine ega tea, kas minna tuppa või jääda esikusse.

Poiss, suur ja turjakas lebab tõesti toas voodis. Ta olevat juba mitu päeva haige ja kanges palavikus.

„Kaua sa mõtled veel haige olla?” Sõber on kurjakuulutav nagu sõjajumal ise. Toetab püsipära oma saapatalla kõrvale ja silub nimetis-sõrmega täägitera.

„Homme varahommikul oled tagasi väeosas. Tuleme siit läbi keskpäeva paiku ja kui sind siis veel siin nähtakse...” Sõber jätab lause küll lõpetamata, aga teame ilma selle lisanditagi, et mõne tunni pärast too poiss on tagasi oma väeosas.

Sellisele väiksele vahejuhtumeile ei järgne päevade kestel enam suuremaid. Aidu saatust on lõplikult otsustatud meie kasuks. Vaenlane on jõudnud veendumusele, et on asjata rünnata Aidu kiviaedade taga peituvaid vastaseid — need seal nagu polekski õieti inimesed! Lahaveres meil pole enam midagi teha ja 12-mal jaan. asume Jõgevale. Rida lahinguid ja üksiteisele järgnevad sõjasündmused on meist teinud mõne nädalaga vanad liinisõdurid. Kogenud sõjameestena teotseme olukorra kohaselt nii, kuidas sündmused seda nõuavad.

Jõgeval asume vanasse tuttavasse teemajja, kus esmakordselt tegimegi tutvust oma vastastega. Kuuliauke on täis maja seinad ja plankiaast on killud välja kistud, milledest mõned sinna veelgi jäänud lipendama.

Lõunarindel on möödunud rida ägedaid lahinguid, ajast, mil kodukülalt välja matkasime pimedal ööl. Vend ja üks kaasatunud sulaseid on praegu meie salgas, teine sulane on kadunud Lohusuu lahingust saadik. Samal, Jõgevale jõudmise päeval vanem Eisereid tuleb imeliku teatega teemajja, ta näinud oma venda, minu vennanaist ja meie isatalu hobust teemajast mööda sõitvat, ent arvame teda nägevat viirastust. Mu isatalu on Avinurmes ja meie asume Jõgeval. Pealegi, Avinurme on sel juhul vaenlase liini taga. Alles hiljem kord koju sattudes kuuleme, et see siiski osutub tõeks. Vennanaine sõitnud tõesti Jõgevale läbi vaenlase liini, meid otsima, kuuldes Aidu lahinguid, kus kõik olevat mahatapetud. Mitte, et lootes meid elusatena leida, vaid, et laipu koju viia mahamatmiks. Temaga ühes oli ära kadunud ka Eiser, kes kuidagi koju sattunud pärast Lohusuu lahingut.

Aga oleme kõik alles elavate kirjas. Järgmisel päeval teemaja aknast esmakordselt välja vaadates näen imelikku pilti. Jaamapöörangute taga seisab hoopis erisuguseid ronge, külmakaid vagunite ridu suurtükiplatvormidega ja soomustatud teab millega, nagu eeljalooline sisalik. Meie soomusrongid on Jõgevale jõudnud! Mehi on jaamas mitmest väeosast, kapten Andersoni pataljon, kelledel seljataga „kuumi“ päevi ja veel tahmaste nägudega poisse, kes vist enne sõja lõppu ei mõtle oma nägudelt tahmakihti mahapesta. Teada juba kuhu sellised mehed kuuluvad. Ainult ühel mehel, keda näen liikumas jaamaplatvormil, pole mingeid sõduritunnuseid ja ta tundub mulle kohe kuidagi kahtlasena.

Pähetõmmatud valge sukkmüts varjab pea kogu ta nägu. Lühike, rütsakas kogu veelgi pisut ettepoole vajunud, longib ta käed taskutes üsna sihita teiste hulgas.

Oleme ühes vennaga määratud jaama patrullideks, valged sidemed palitukäistel, et eraisikuid mitte lasta jaamaesisele.

Astun kahtlasele mehele teele ette, sundides häälegi ehtsõdurilikult karmiks.

„Siin on eraisikutel liikumine keelatud!“ Mees mõõdab mind ülevalt alla, siis jälle alt üles ja teatab naeratades:

„Olen selle rongi juht.“

Siis alles taipan, kellega mul tegu. Olen sattunud kokku kapt. Irvega. Olen küll kuulnud kaptenist, aga pole teda ise näinud, ega või aimatagi, et nii näeb välja rongi kangelaslik juht.

Ja mulle tundub, kuigi ma ei näe asju sentimentaalse prilli läbi, et tolle hulljulge sangari näos on melankoolseid jooni.

Pedästiku polk.

Lõomava pärastlõunase päikese all olin kõndinud juba üle mitme mäe, läbistanud mitu orgu ja kasetukka. Külatee näis nüüd keerlevat vähemate kõrvalhaaretega mööda orukallast eespool üle kogu mäe laiuva rukivälja poole, mille külgedel sinetas metsa ja mille kohal helkis valkjassinine taevas valgete pilvetompudega.

Nüüd alles tundsin mälestusegi järele, et lähen tõesti Harimäele. Uskusin seni teejuhatajaid, kuna mu omast vabadussõja-aegsest tutvusest selle maastikuga polnud mingit kasu. Kõik näis olevat sootu võõras ning leidsin maa lainelisena seal, kust juba kahekümne kevade eest olid sulanud tookordsed hanged.

Seal ees on siis Harimägi ning siin paremal ongi see seljak, millele korra kaevusime vaenlase ootel ja millest mõnegi jälje leidmine oli peamiseks põhjuseks, miks olin seadnud oma sammud siia maanteest eemaleolevasse paika.

Kuid seljakul lokkas nüüd oder ning polnud kahelda, et kakskümmend kündi olid lõplikult silunud meie labidajäljed.

Oder ei tunne sind, maapind ei mäleta.

Kuid inimesed peaksid mäletama. Seal Harimäe teisel veerul on Liiva talu. Ning seal oligi see vanamees, kes üksi oli jäänud talu vaenlase tules. Ning kui vaenlased hakanud minema ähvardavaks, lau-

sunud vanamees oma tugevasti roostetanud vene keeles:

„Käsi küljest. Sina, poisike, anna au, mina olen rohkem sõdinud kui sina. Türgi sõjaski olin, ja sina tohid mind puutada?”

Seda ta jutustas meile ise kohe teisel päeval pärast sündmust. Ning oli uhke sellele, et vaenlase sõdurid tema siis kohe ka vabastanud. „Las' vana sõdur elab niikaua kui päevi antud,” ütelnud nende pealik.

*

Talugi oli vaevalt tuttav. Talu ümbrus kasvanud lehtpuudesse, vätikasvud katavad majaseina. Kuid laia kõõgiukse kohal mustab kolmenurkne sadade pliidisuitsude jälg. See ühes mustava ukseavaga kööki — see oli nii nagu ennegi.

Aia ääres näengi taati tubakaid kastmas. Kui ta oma näo minu poole pöörab, imestan ma jällegi, et aeg teinud nii suure muudatuse. Vana Liiv oli laiema näoga, hallide silmadega nüüd aga...

„Tere, ütlen. Ega ei tunne ära?”

„Ei tunne küll.”

„Ega võigi tunda. Aga mäletad, kui sõja ajal otse punaste järele tulime siia ja öhtul rääkisime Türgi sõjast?”

„Ah vana Liiva otsite või? Teda pole enam hulga aega siin. Kolm aastat juba on ära.”

„Kus siis?”

„Kus muud kui Pedästiku polgus. Juba oli nii vana, et kutsuti.”

Siis noor Liiv on kah juba nii vana, imestan mina.

Kuid õuel on siiski üks tõeline rauk — igivana arukask ning ma istun omavoliliselt ta villu. Tunnen, et teen seda selle rauga mälestuseks, keda alles äsja veel lootsin siin taas näha.

„Pedästiku polgus jaa,” kordab omaette vana Liiva kah juba hallipäine poeg, kui märkas, et ma ei mõtle kohe lahkuda. Kuid ühtlasi mõtlesin vaistuliselt, et tema esialgne tülitatud inimese toon varsti hakkab pehmenema.

„Olin jah siin sõjaga,” räägin küsimatult. „Tulime sisse otsekohe vaenlase järele. Ja vana taat oli siis ainuüksi kodus. Esmalt oli kartlik, pärast saime sõpradeks. Oli kena vanamees, meeldis meile kõigile

ja jäi meelde mulle tänapäevani. Nüüd astusingi vaatama... Kuid on läinud järele oma sõjavendadele, kellega koos müristas Balkanil. Teised saidki oodata kaua, mõned isegi viis aastakümnet.”

Taat, see noor Liiv, ei lausunud sõnagi ega vaata mu poole. Ta selg näib tuksatuvat, kui ta kummardab vesiheina järele oma tubakate vahele.

Olen kõik ütelnud, mõtlen. Tõusen varsti ja lahkun, kui seda soovitakse vaikimisega. Kuid kohe on raske tõusta sellise muljetekoormaga.

Ning siis pöördub taat ja vaatab mulle avasilmi otsa.

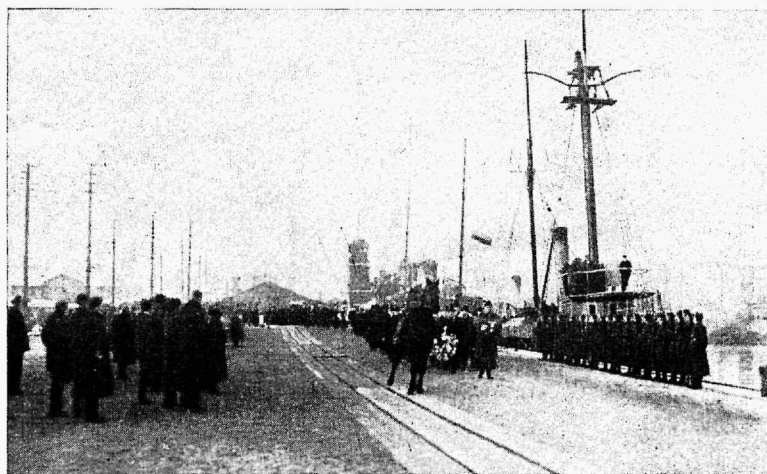
„Kas lähme ka natukeseks tuppa?” küsib ta.

Tal on toas oma nurk ja kapipool. Sellest ta toob välja kastikese.

„Kui Türgi-sõjast oli juttu, siis vaadake seda kasti. See on vana kadunukese oma töö.”

Kastist ta tõstab välja ühe vana piibu, vana tuppvõitise ja tuleraua. Asetab need minu ette, vaatleb ise ja laseb vaadelda, ning siis sõnab:

„Selle piibu siin sai ta kaheksa aasta eest. Sai teise päranduseks. Vana Piibu Mikk, sealt kusagilt kihelkonna teisest otsast, kah üks Türgi-sõja mees, olevat enne surma käskinud, et kui ta on surnud, siis tema piip saadetakse vanale Liivale, et siis saab teada, et teda enam ei ole ja on üks asi tal mälestuseks. Seda piipu ta ei põletanud, silitas ja vaatas jälle, kui meelde tuli. Siis kord oli siin see Perve Ants, kes kah oli seal sõjas, siis näitas sellele kah. Ja siis ta ütles, et kui tema peaks surema, siis saadab selle piibu Perve Antsule ja

Eesti Vabadussõjas langenud soome vabatahtlike ühikute ärasaatmine.

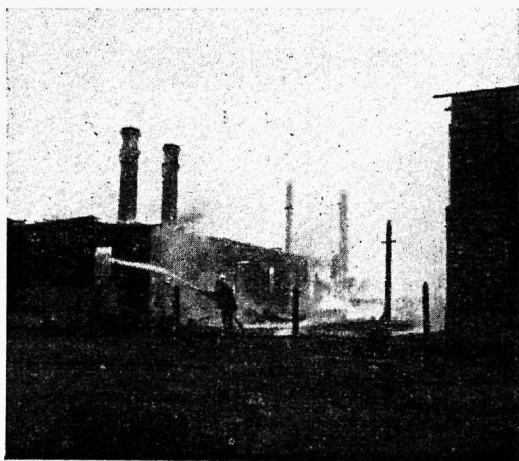
paneb selle oma sõjaaegse tuppväitse omalt poolt ka veel kaasa, et teaks, et on sumud ja oleks asi mälestuseks... Aga see oli vast aastat viis-kuus tagasi, kui meie vanale toodi see tuleraud Perve Antsult. Nagu see naisterahvas kraamis välja selle rätinurga seest ja ütles, et see on Antsult, siis ei olnud meie vanale enam vajagi ütelda, et Ants on läinud..."

*

Perve Antsu nimetamine tuletas mullegi mõndagi meele. Katkendeina kuulnud, oma meeles reastamata, see lugu seisis unustamise lävel. Kuid nüüd pöördusid ümber need vaibumissurmale määratud mälestusraasud ning aeglaselt kogunesid mu vaimusilma ees taas rivvi nagu need kolm vana-veteraani.

Perve Antsu ma tundsin ju hästi, kui elasin neil mail. Oli Türgi-sõja mees küll ning armastas sellest rääkida. Polnud seiklusrikas ega pikk see jutt, sest Perve Ants oli kehv jutumees. See lugu ei muutunud ega täienenud aegade jooksul ning sellest jutust mulle on jäänud kadunud Antsust käsitus kui taadist, kes ei tunnud vajadust ei luiskamiseks ega luuletamiseks. Siiski on mõndagi meeles tema sõjajuttudest, mis keelab arvamast teda kujutluspimedate hulka.

"Oli sõda jah," jutustas ta, "teie seda enam ei mäleta. Meid viidi sinna ka, üle Donau sõidutati juba ära. Aga siis tuli keisrilt sõna, et türklane palub armu ja sõda on lõpetatud. Hõiskasime "hurraa" ja jäime paigale. Pärast toodi sama teed Varssavi tagasi. Sai elatud kroonu kapsa-aias suvel. Pidime tapma kapsavaklu, aga

Narva põlemine vaenlase suurtükiltulest aprillis 1919. a.

neid oli nii ilmatu palju, et parem oli vao vahel magada. Aga kui siis ära koju lasti, siis anti juba lõuna ajal paberid kätte. Rong pidi tulema öhtul Pihkva poole, aga ei mina tahtnud enam oodata, hakkasin kohe jala tulema..."

Aastaist aastaise rääkis ta sedasama, kuni kord kuulis seda lugu tema suust üks naabervalla mees. Ning see ütles:

"See nüüd mõni Türgi-sõja jutt. Vaata vana Harimäe Liiv, see käis isegi seal Adrianoobolis ja Konstandinoobolis väljas. See juba räägib, et kuula kui imet."

Aga Perve Antsu see jutt huvitas. On siis tõsi, et elab veel teisigi Türgi-sõja mehi? Ja veel seesuguseid, kes käisid Adrianoopolis?

See mõte ei annud talle rahu, kuni ta pidi oma silmaga nägema ja kõrvaga kuulma.

"Olgu siis veel nende saadanama türklaste pärast üks sõit, kui teisiti ei saa," oli ta ütelnud kodus vankrile astudes, et sõita seda Harimäe Liiva vaatama. Seda ütelust naerdi külas ta naljakuse pärast, kui ka selle pärast, mis jäi teistel Antsu sõidutuhina mõistmisest puudu.

Kuid peasi, et vana Liiv ei imestanud, vaid tema meelest see oli mõistlik sõit. Ta olnud päris rõõmus ning rääkinud kaua järele sellest külaskäigust.

Mis nad seal rääkisid? Liiv oli kutsunud Antsu kodust eemale nurmepeenrale ning seal kaks vana sõjameest harutanud neid vanaaegseid asju. Ants rääkinud oma loo, kuidas teda viidi ka sinna ja sõidutati üle Donau. Vana Liiva jutt ei olevat olnud ka palju pikem. Ja mis venitada juttu asjust, mis mõlemaile oma silmaga nähtud.

Küsinud vana Liiv ka:

"On sul ka seal, kus sa seal elad, oma maa?"

"Oma ikka. Poja oma küll, aga ikka oma. Sai see juba vanutsil päevil pojaga koos muretsetud ja kätte orjatud, saigi siis kohe säetud poja nimele. Aga sinul on ka oma talu või?"

"Ikka nimepidi jah. Poeg küll peremees, ise vaatan niisama. Küll ükskord jääb talle kõik kätte."

"Kas poeg ei tee ka juttu sellest, et kirjutada tema nimele või nii?"

"Ei tee väljagi. Ja mis tal viga, nagunii kõik nagu oma."

"Jah, õigus ta on," lausunud Ants.

"On sinul ka siis palju poegi?" küsinud vana Liiv pisut hiljem.

"Või palju, kus meil seda nüüd... Juba üle kolmekümne olin kui koju sain ja siis

läks ka aega enne kui õige inimese püksid jalga sain... Palju siis pärast enam jõudsin? Oma neli tükki jäi ellu, üks suri veel ära. Aga sul?"

"Ka oma viis tükki. Üks poeg oli juba enne kroonut, see teistest hulga vanem."

See jutt läks edasi pojapoegadeni ja tütrelastele kuni leidsid viimaks kõige olulisema äraütlemisega loomuliku otsa. Mehed keerutasid piipe hambais ja nautisid neid perekonnaõnneuidiseid.

"Kuidas teie poolmaad on?" küsis siis Liiv.

"Kuule, on ikka kah. Kui ikka ilmkest peab, siis saab omajagu ikka ära, ega kaevata või. Üks jupp on leete põhjaga, muidu puha ilus savi põhi. Tänavu on riskheinad väga ilusad. Kui on vihmane suvi, siis võib olla päris rahul. Aga pöuda kardavad meie maad hirmsasti."

"Siis on meie maad vist raasuke paremad," arvas Ants. "Jaa, ega ta igalpool ühtemoodi ei ole."

"Teada. See ju vana asi."

Nüüd tuli jutule pikem paus. See polnud ei igav ega rahutuks tegev. See tekkis nagu kokkuräägitult, sest peab andma aega ka mõnusaile mõtteile, kui nad on juhtunud küllastama su pead.

"Oi jah, kui sellele mõelda, palju teised sõjavennad juba maad on puhanud. Mis meilgi ees oli? Aga meile on neid päevakesi antud päris heldelt."

"Oi jah, mõni läks jah nii kohe Peetruse jutule. Tea, kus juba on."

"Mis sa arvad, kas meie mehed lasti ikka sisse või juhatati vana musta mehe juure?"

"Sisse ikka, ikka sisse."

"Aga mispärast?"

"See oli ju usu sõda. Kui selle asja eest ka ei lasta sisse, siis pole asi õige."

"Õige ta õkva on."

Kui Ants juba istunud vankris ja annud Vanale Liivale kätt, tulnud viimasele meelde veel üks asi.

"Kas sa Paabu Mikku tunnend?"

"Ei tunne. Kes see niisugune on?"

"See? See käis ka ju Plevna all."

"Ei tea, ei ole kuulnudki. Kus ta elab?"

Soomusrong nr. 2 kuulipildureid Vabadussõjas.

"Ega sa sinna ei taha sõita? Ega ta väga kaugel ei elagi. Siit saab nii versta seitseteistkümmend."

"Ai, kaugel on, ei saa sinna küll sõita, seekord küll ei saa... Kuis tal tervis on?"

"Päris kõbus veel. Nägin teda alles hiljuti Võru laadal."

"Kuule, saada sõna või kiri, et tulgu... noh, tulgu jälle, ütleme, Lauritsa laadale. Ja tule siis ise kah, siis saame kõik kolm jälle kokku..."

Nad kohtusid Lauritsa laadal. Sellestki kohtamisest rääkis vana Perv mõnda, kui ta oli haigevoodil. Vististi pidid kõik kolm saama jälle kokku järgmisel suvel surnuaiapähal.

"Pedästiku polgule vaja seal kortereid kuulata, enne kui sinna minna," oli Perv ütelnud.

Kuid enne surnuaiapäha sai Vana Liiv piibu. Paabu Mikk oli julge maakuulajana rühkinud juba kaugemale ette, kaugemale veel kui Plevna, kus ta kord oma nõrga inimliku jõuga võitles õige jumala ja tema usu eest.

Aastat viis-kuus tagasi tuli tuleraud piibu ja tuppnoa juure. Antski oli läinud kaugemale kui Adrianoopol, kuhu ta omal eluajal ei saanud.

Ja kolme aasta eest olid nad jälle koos Pedästiku polgus nagu kord Lauritsa laadal.

Ja ei saa teisiti, kui peab uskuma, et nad on seal ikka nõnda koos, nagu need piip, tuppvääts ja tuleraud siin Vana Liiva oma käega meisterdatud kastis.

Vabadussõja eel- ja algpäevil Tartus ja Tallinnas.

V. Songi.

Märtsi lõpul 1918. a. said Eesti rahvuslikud väeosad Saksa okupatsioonivõimude poolt likvideeritud. Ohvitserkond valgus laiali. Asuti oma sugulaste ja tuttavate juure, et kuidagi endid hoida vee peal, sest okupatsioonivõimud neile mingisugust teenistust ei võimaldanud. Katsuti ka oma-käe peal äri ajada, et ülespidamist hankida ka sel teel.

Üldine meeleolu oli räbal. Avalikult ei saadud midagi ette võtta, sest isegi liikumisvabadus oli piiratud. Arenevatest sündmustest informatsiooni saadi ainult tuttavate kaudu. See toimus õige kitsastes ringides, sest okupatsioonivõimud olid külalt valvel et takistada vähematki üritust. Et hoida endi vahel alalist sidet ja korraldada oma ainelisi huvisid, siis asuti pöranda alla. Lõuna-Eesti ohvitseridel oli kontakti keskkohaks Tartu.

Seal töötas energiliselt pöranda all leitn. J. Kuperjanov. Leitn. J. Kuperjanoviga oli minul isiklikult vähe kokkupuutumisi, vaid mina seisin allises ühenduses leitn. K. Sassiga. Viimane oli ametis oma sugulase juures Promenadi tänaval pildija pildiraamimise äris. Temalt sain alati teada millal ja kus kohal omavahelised nõupidamised korraldati. Neist koosolekuist väärivad erilist tähelepanu kaks salajast koosolemist „Vanemuise“ einelaua kõrvalruumis ja biljarditoas.

Ühel oktoobrikuu pühapäeva hommikul 1918. a. kohtasin Tartu tänaval leitn. Sassi, kes soovitas mul minna kohe „Vanemuise“ einelauaruumidesse ohvitseride salajasele koosolekule, kus pidi olema mõndagi tähtsat arutusel. Leitn. Sass minuga ise kaasa ei tulnud, kuna tal pidi olema mingisuguseid õiendusi. Ajaviitmata seadsin kohe sammud „Vanemuise“ poole. Liikumine tänaval varase pühapäevahommiku tõttu oli veel vaikne, ainult mõned üksikud saksa sõdurid ja nende varustusega täidetud kaarikad liikusid tühjadel tänavatel.

Jõudes „Vanemuise“ juure, ei olnud selle läheduses näha ühtki elavat hinge, suurhoone esine haigutas tühjusest. Peasissekäik oli suletud. Katsusin aia väravat, see andis järele ja ma pääsesin aeda, kus küljeuks oli avatud sisemistesse ruumidesse.

Einelauaruumis oli näha mõni üksik külastaja. Pöördusin einelaua neiu poole, kes mind juhatas kõrvalruumi.

Koosolek oli juba alanud. Ruumis võis olla 15—20 inimest. Juhatas leitn. J. Kuperjanov, kandes vene ohvitseri mundrit. Enne kui jõudsin ümbervaadata peatas mind keegi korraldajaist, pärides minult nime ja teateid, kelle kaudu olen koosolekule tuleku kutse saanud. Rahuldava vastuse jä-

rele juhutati mind kohale. Koosolekul valitses rahuline meeleolu. Sõnavõtjaid oli vähepoole.

Kõnelejate rääkimistest selgus, et enne minu kohalejõudmist oli arutatud majanduslikke küsimusi.

Kõnelejad rõhutasid ohvitseridele ainelise abi andmise vajadust ja käsitlesid selle korraldamise võimalusi. Koosoleku juhataja teatas veel, et on saadud välismail viibijatelt Eesti Ajutise Valitsuse esindajatelt rõõmustavaid teateid, mis lubavad loota varstist muutust olukorras, kus ohvitseridel tuleb astuda tegevusse, kuna on oodata okupatsioonivägede lahkumist Baltimailt.

Mõni kõneleja soovitas ohvitseridel astuda Pihkva Põhjakorpuse teenistusse, kus palgaolud olevat võrdlemisi head, avaldades kahtlust kas Eesti sõjaväel avaneb võimalus niipea kokku tulla.

Rõhuva häälteenamusega otsustati Pihkva Põhjakorpusesse mitte astuda ja ootama jääda Eesti Ajutise Valitsuse korraldusi.

Sellega lõppes tookordne koosolek. Umbes kuu aega hiljem — novembrikuu esimestel päevadel — ühel õhtul teatati mulle jälle, et õhtul kell 7 on „Vanemuises“ järjekordne koosolek.

„Vanemuise“ einelauaruumes oli elav liikumine, kui sinna sisse astusin. Biljardituppa lasti sisse ainult ükshaaval. Peeti kinnist koosolekut ja ustel oli kindel valve.

Biljardituba oli ohvitseride puupüsti täis, arvult võis kooslijaid olla 50—60 mehe ümber.

Paks suitsupilv hõljus lae all, mis andis tunnistust närvilisest suitsetamisest ja meeleolude pinnevusest. Seisti püsti ümber biljardilaua, mille peal olid pallid ja keed visatud läbisegamini. Õhk tundus raskena.

Koosoleku juhatajaks sai valitud al-polk. H. Kurvits. Juhataja võttis koha biljardilaua otsas ja teatas, et koosolekule on ilmunud Eesti Ajutise Valitsuse esindajana hra Schipai Tallinnast ja Pihkva Põhjakorpuse esindaja Pihkvast, kes soovivad anda informatsiooni enne kui asutakse pävakorras olevate teiste küsimuste otsustamisele.

Koosolek otsustas mõlemad esindajad kohe algul ärakuulata. Järjekorras esimesena anti sõna hra Schipaile, kes teatas, et ta on tulnud koosolekule Eesti Ajutise Valitsuse ülesandel, et teha Tartus viibivatele ohvitseridele ettepanek sõita kohe Tallinna ja anda endid Eesti Ajutise Valitsuse käsutusse. Mobilisatsiooni käsku olevat oodata ka õige pea. Soovitas tungivalt toetada Eesti Ajutist Valitsust ja mitte astuda võõraste teenistusse. Ohvitseridele hakatavat teenistuse eest kohe palka maksuma.

Järgmisena võttis sõna Pihkva Põhjakorpuse esindaja, kes vene keeles lühidalt järgmist teatas: „Oleme oma laevadega Pihkvast siia Tartusse sõitnud, et võimaldada teie ohvitseridele Põhjakorpuse teenistusse astumist. Oleme kuulnud, et teile tehtakse takistusi Pihkvasse pääsemiseks, sellepärast sõitsime siia oma laevadega, et ohvitseri viia kaasa. Teie kaaslaste teenib juba meie juures, kes saavad teile oma tervitusi ja soovivad teil astuda meie korpuse teenistusse. Tingimused ja palgamäärad on soodsad.“

Nii siis oli koosolekul valida, kas toetada Eesti Ajutist Valitsust või minna Pihkvasse Põhjakorpuse teenistusse.

Tekkisid vaidlused: osa koosolijatest pooldas teenistust Põhjakorpuses, osa aga avaldas oma poolchoidu Eesti Ajutisele Valitsusele.

Sõnavõttud poolt ja vastu ei tahtnud lõppeda. Viimaks otsustati esimesena panna hääletusele ettepanek: „Toetada Eesti Ajutist Valitsust ja ohvitseridel anda end tema käsutusse, sõites selleks kohe Tallinna.“

Hääletamisel sai see ettepanek ülekaalu; Pihkva Põhjakorpuse esindaja ettepanek jäi hääletamisel ära, kuid leidis õige rohkesti siiski ka Põhjakorpusesse mineku soovijaid, sest koosolekult lahkus kohe selle järele umbes kümme ohvitseri ühes Pihkva Põhjakorpuse esindajaga. Jäi teadmataks palju neist laevadega kaasa sõitis, sest järgmisel hommikul olid Põhjakorpuse laevad Tartu sadamast juba kadunud.

Järgmisel hommikul esimese Tallinna poole mineva rongiga lahkusin ühes teiste ohvitseridega Tartust, kus jaama perroonile viival ukstel Saksa sõdur nõudis „ausweisi“ ettenäitamist.

Tallinna jõudes läksin jaamast otseteed Pagari tänavale, kus pidi vastu võetama Eesti sõjaväkke ilmunuid ohvitseri.

Mitmel pool linnas oli näha Saksa okupatsiooniväeosade varustusvoore ja väeüksusi, kellel näis olevat rutt linnast lahkumisega.

Sõjamineisterium asus Pagari tänaval. Maja oli Saksa okupatsioonivõimudelt äsja üle võetud; seal olid asunud Saksa komandantuur ja mitmesugused staabid. Maja alumise korra akendest paistis kokkukuhjatud mahajäetud mööbliliku.

Maja kolmandal korral kohtasin Tartust kohalesõitnud ohvitseri. Mõned neist olid seal õõbinud; pinkidel ja laudadel oli näha magamisasemeid. Ohvitseri tuli järjest juurde — need olid enamasti väljastpoolt sissesõitnud, kellel pakid kaasas.

Kell oli 10 läbi, kui ilmus polk. Rink ohvitseride juurde ja teatas, et kõikidel tuleb endid registreerida. Registreerimisraamatute muretsemine

võttis aga tükk aega ja alles selle järele saadi alata registreerimisega.

Ohvitserid esitasid oma dokumendid; paljudel puudusid teenistuslehed, mis nende seletuste järele jäänud Vene väeosadest kättesaamata.

Registreerimise järele määras polk. Rink meid staabi korralduses olevasse vahiteenistuse rühma, kelle ülesandeks oli Ajutise Valitsuse asukoha, praegused Ohvitseride Keskkogu ruumide, valve ja vahiteenistuskohuste täitmine. Sel päeval jäeti meid aga teenistuskohuste täitmisest vabaks.

Korteri saamiseks kästi pöörduda Tallinna Linnavalitsuse korteriosakonna poole. Läksin koos lipn. Kriisa'ga linna korteriosakonda, kus esitasin korteri saamiseks vastava orderi. Osakonnast tuli keegi aastates härra kaasa ja viis meid Väike-Karja tänavale, vist maja nr. 12, kus ühe vene proua juures kaks mööbliga tuba meie korraldusse anti. Korteri perenaine seletas, et enne meid elanud seal Saksa sõjaväelased. Ta näitas sakslaste poolt mahajäetud mööblit ja pakkus ühte raamatukappi müüa, mis olevat talle jäetud võla katteks.

Lahkunud okupatsioonivägede jäljed paistsid linnas igalpool veel värskest silma. Siin-seal vedeles ruttamisega maha jäetud või unustatud mitmetesugust varustust.

Järgmise päeva hommikul Pagari tänavale tulles avanes juba sootu teine pilt: staabi kantseleid töötasid täies koormatuses; üksikute tubade ustele olid märgitud asutuste nimetused. Staabis kohtasin st.-kapteni Th. Rõuk'i, kes oli minu kaasaegne Pauli sõjakoolis 1915. aastal. Rõuk andis mulle ja teistele relvade saamiseks juhatust, sest suurem osa ohvitseride olid ilma ühegi relvata. „Mis teie paljaste kätega peale hakkate, minge Brookusmäele, seal saate relvad,“ sõnas ta melle.

Brookusmäe ühte majja olid Tallinna „Omakaitse“ tegelased korjanud kokku Saksa okupatsioonivägede poolt mahajäetud relvad ja laske-moona. Ruumikas betoneeritud keldris leidis mõnisada Vene ja Jaapani süsteemi vintpüssi, ohvitseride mõõkasiid, padruneid jne. Ka olid sinna toodud okupatsioonivägede poolt Kopli mereranda enne lahkumist uputatud vintpüsside ja kuulipildujate lukud.

Asusin mõõkade virna juurde ja valisin ühe omale välja. Vintpüssi valimisel oleks mulle raske õnnetus juhtunud, kui oleksin vähem ettevaatlik olnud. Vintpüssid olid seinte ääres virnadesse loatud. Ohvitserid olid salkadena nende virnade juures omale relvi välja valimas.

Olin lõpuks ka enesele sobiva vintpüssi leidnud ja niipea kui luku päästikust lahti päästsin, kõlas pauk, kuid õnneks tungis kuul betoonpõrandasse, sest olin püssiraua otsa hoidnud allapoole.

M. KLEMMER

Elektro-mehaanika tööstus „HELIOS“
Hollandi t. 26, Tallinn – Telefon 316-90.

Keskkütte

radiaatorid,

katlad ja

vastavad sisseseaded.

Suures valikus

karusnahku

soovitab

Karusnaha kauplus

S. HOFF

Tallinn, Sauna t. 2. Telefon. 470-02

Ü. K. EESTI RAHVAPANK

Tallinnas, S. Karja nr. 10. Telefon nr. 425-55.

Toimetab kõiki panga operatsioone.

Ostab ja müüb välisraha.

Novembrikuus valmib uus partii, kaliiber 22 täpsuspüsse

Lähemaid andmeid püsside kohta saab Arsenalist (Tehnikajaoskonnast) Tööstuse tänav 51, telefonid 63 ja 65 (Arsenali keskjaamast 416-86), või Kaitseliitlaste Tarvetelaost, Kaarli tänav 8, telefon 468-12.

ARSENAL.

Küünlatehas
„*Steariin*”

Küünla sordid:

Priima **Ilu** (keeruline)

I sort **Kabinett** (sile)

II sort **Kabinett** (keeruline)

III sort **Antiik** (mitm. pikkuses)

IV sort **Obelisk** (neljakandiline).

Altari

Kalmu

Jõulu I, II, III (jāme, seltskonna)

Sāraküünlad

Tõrvikud

Müük suurel arvul.

Telefon 440-95

METUULALKOHOL
FORMALDEHUUD
METUULATSETAAT
ATSETOON
AMUULALKOHOL
BUTUULATSETAAT
TOHTÕLI
KASEPUUSUSI
KASEPUUTÕRV
VASTNEVAIK (bakeliit)

U/Ü. Keemiatehas
Eesti Destillaat,

RICH. ÖVEL ja KO.

TALLINN, PĀRNU 6,

TEL. 438-95.

Hāā

kohv kosutab!

Valige tarvitamiseks
täisvāärtuslikest

EKM VILJAKOHVIDEST
kaal 400 g Nr. Nr. 1, 2, 3;

EKM UBA-VILJAKOHVIDEST
kaal 400 g Nr. Nr. 1, 2, 3, 4, 5;

EKM OAKOHVIDEST
kaal 100 g Nr. Nr. 1, 5, 7, 17.

EESTI KAUPMEESTE
MAJANDUSKESKUS A/S.

TALLINN

E. LERENMANN

Tallinn, Suur Karja 10, tel. 446-43

Soovitab

kleidiriiete

alal

HOOAJA - UUDISEID

ja rikkalikus värvivalikus

voodivaiba
atlast

Müük

vāiksel ja
suurel arvul.

K/ü.

„EHITUSKIVI“

Väike Karja 12-1

Telefonid: 421-90, 455-30

Müüb:

ehitustelliskive,
silikaatkive,
katusekive ja
põllutorusid

KVALITEET

KLEIDIRIIDEID

MANTLIRIIDEID

SUKAD

SOKID

PITSID JA PAELAD

ALUHTEN

A/S

O. KILGAS

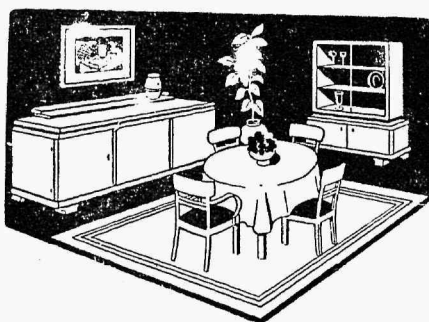
P. KUNERTH

Tallinn, Gonsiori 11-4
Telef. 319-14. Postkast 186

Igasugused elektrikaubad, kum-
mikaubad, raadio - tarbeasjad
S A K S A E S I N D U S E D

KALMA SAUN

REEDEL JA LAUPÄEVAL 11-11

*Teie vajate kvaliteeti —
meie anname Teile seda*

AINULT KVALITEETTÖÖ
SUUDAB RAHULDADA
TEID KESTVALT

MÕÖBLITEHAS

A-S. „MASSOPRODUKT“

Tallinn, Tartu mnt. 73. Tel. 308-96

VILJANDI LIKÖÖRI JA VEINITEHASTE

O-Ü. „ALKO“

Veinid

Liköörid

Konjakid ja

Napsid

tagavad kõige nõudlikuma tarvitaja rahulolu
Uudissordid: Konjak „Kalev“

Põldmarja liköör

Esindus ja ladu: A.-S. „Kaubamaja Estika“
Tallinn, S. Karja 20/12, telef. 447-67

Reserveeritud

Proovige

KONJAK

NAPOLEON

u/ü
EMLO

Peenviina tehas

Tallinn, Aia 10. Telefon 431-08

UNITED BALTIC CORPORATION, LTD.

158, Fenchurch Street, London, E. C.

Regular Mail, Passenger and Cargo services
between

LONDON and DANZIG, GDYNIA, LIEPAJA,
MEMEL, RIGA and TALLINN.

HULL and MEMEL, RIGA and TALLINN.
AND VICE VERSA.

All vessels fitted with refrigerating machinery
of Lloyd's highest class.

TALLINN to HULL and LONDON
every WEDNESDAY.

Through-cargo with prompt transhipment in
HULL or LONDON to:

NEWCASTLE-ON-TYNE, LEITH, DUNDEE and
GLASGOW

and to the main Provincial Ports also to:
ANTWERP, BRUSSELS, DUNKIRK

and to
SPANISH AND NORTH AFRICAN PORTS,
PORTUGAL, U. S. A., GULF PORTS, PACIFIC
COAST, SIAM, INDIA, AUSTRALIA, NEW
ZEALAND, SOUTH AFRICA, PALESTINE and
TURKISH PORTS.

For particulars regarding freight-rates etc.
apply to:

UNITED BALTIC CORPORATION

(ESTONIAN AGENCY — R. KINGHORN)
TALLINN, Pärnu mnt. 10. Tel. 444-34.

PANDIMAJA KAUPLUSED

Soovitavad odavalt:

Narva mnt. 18, tel. 306-84:

jalgrattaid (meester. ja n.),
õmblusmasinaid (käsi- ja jalg-),
kirjutusmasinaid,
mitmesugust mööblit,
muusikariistu,
grammofone,
peegleid,
teemasinaid jne.

Maneeži tän. 4, tel. 301-23:

ülikondi,
kupongpükse,
jalanõusid,
vaipu,
kasukaid,
päevapildiparaate,
sporditarbeid,
binokleid,
laskeriistu,
taskukelli jne.

VÕETAKSE ASJU
KOMISJONIMÜÜGIKS

EHITUSE FIRMA
REINHOLD TREUBECK
&
VIKTOR TRETJAKEVITŠ
T A L L I N N

EESTIMAA PÖLLUMAJANDUSE JA TÖÖSTUSE A/S.

„Estakland“

Peakontor Tallinnas, Sadama 11. Tel. 427-65.

Põhja Poolitööstus.

Tehas ja kontor: Tallinn, Tartu maantee 105, telefon 301-04

*Uema ja moodsama sisseseadega niidipoolide
tehas*

VALMISTAB TELLIMISE PEALE IGASUGUSEID
tekstiil poolisid.

Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri Osühisus

Asutatud 1857. a.

VABRIKUD: Kreenholmis Narva lähedal.

JUHATUS: Tallinnas, Pikk 68, tel. 426-63.

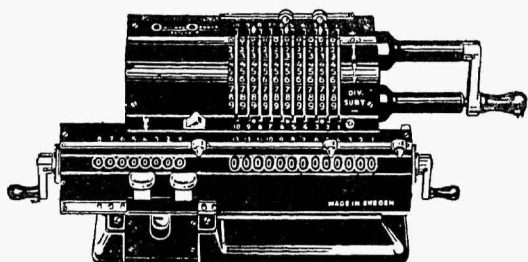
MÜÜGIKOHT: Kaubandus-Tööstus Aktsiaselts „Kreenbalt“,
Tallinn, Suur Karja 13, tel. 425-14.

Müük ainult suurel arvul.

Metallitööstuse Aktsia Selts
„ILMARINE”

Tallinn, Põhja puiestee 21.
Telefoni keskjaam 416-40.

Tehniliselt viimistletuim ja käsitusviisilt lihtsain on tuntud ROOTSI ARVUTUSMASIN

ORIGINAL-ODHNER

Nõudke ostukohustuseeta demonst-
ratsioone ja prospekte!

K/M.

LIER & ROSSBAUM

TALLINN, VIRU TÄN. 7.

A. S. Eesti Tulitikumonopol

TSEHHI JA
MORAAVIA PROTEKTORAADIMAADE
EKSPORT-LIIT
PRAHAS

RAHVUSVAHELINE
KAUBAMUSTRITE NÄITUS
PRAHAS VII

EXPOSITUR:

Emanuel J. Jizba.

TALLINN, KAUPMEHE TÄN. 11-3 • TELEFON 469-01.

Hooaja moeudiseid daamidele ja härradele!

Mantleid
Daamide karusmantleid
Ülikondi
Palituid

Soovitab rikkalikus valikus

K-m. „EMPE“

TALLINN, VIRU T. 22

Tellimiste vastuvõtt

BALTOLIN—

SILLAMÄE TEHASE TOODE — VÕRDUB PARIMALE
VÄLISMAA BENSIINILE, SEEJUURES ON AGA ÖKONOOMSEM

*Autoomanikud, tarvitage
BALTOLIN'i
ja Teie hoiate kokku!*

MÜÜGIKOHAD:

1. Tallinn, Veneturg, Kalevi aia vastas
2. Nõmme, Vabaduspuiestee 38

MÜÜK SUUREL JA VÄIKSEL ARVUL ÜLE MAA
SHELL COMPANY KAUDU

IKKA
ja
ALATI

OLLED:
SANGAR KANGE
TÖMMU
Ekstraal ERIPRUUL
MAHAJOOGID
SIDRUNHAPPEJOOGID
MÖDU

S
A
K
U

ERA

WHITE HORSE
WHISKY

★ ★ ★
V.O.C.B.
V.S.O.P.

BISQUIT DUBOUCHE
COGNAC

KAUBAMAJA
TALLINNA TEKSTIIL

Tallinn, Suur Karja 8

Suurim valik kodu- ja välismaa riidekaupadest

ESTONIA
Teater-Restoran

ALUMINE SAAL:

muusika $\frac{1}{2}9$ — $\frac{1}{2}1$ öösel.
Lõunad. Pühapäevamuusika 2—4

VALGE SAAL:

igapäev esmaklassiline
vaheldusrikas kabaree.

TANTSUKS

mängib esmajärguline
meeleluurkester.

... aga jalanõud

ostke

»RAUDNAHAST«

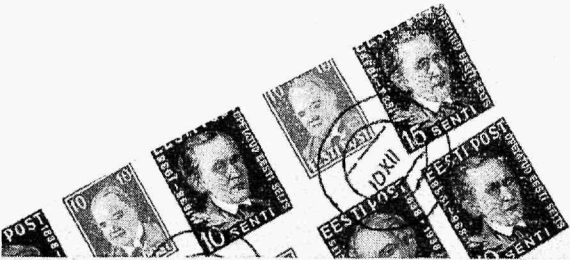
Estonia puiestee 13
Kõnetraat 316-20

KARUSNAHAÄRI

F. L. MERTENS

Tallinn, Pikk tän. 12, telefon 430-85

*Karusnahkkade ja
rätsepa töökojad.*

Kas teie teate,

et Eesti raadioabonentidel on kasutada maailmas ainulaadne soodustus raadiomaksu tasumiseks.

Kui Teile teeb raadiomaksu korraga tasumine raskusi, siis küsige endale postiasutusest pildil kujutatud maksukaart ja kleepige sellele poolaasta jooksul ja vähehaaval Eestis käibelolevaid postmarke kuni järgmisel tähtpäeval tasumisele tuleva summa väärtuseni ning esitage see kaart ühes raadiolooga postiasutusele raadiomaksu tasumiseks?

Raadioringhäälingu maksukaart (maksu tasumiseks postmarkides).

Tallinna postkontori raadioabonent nr. *24615*.
(aadressiga) telef. võrgu

Abonendi nimi | *Jaar Kiviruum.*
ja aadress | *Tallinn, Paemurru tän. 96, k. 12.*

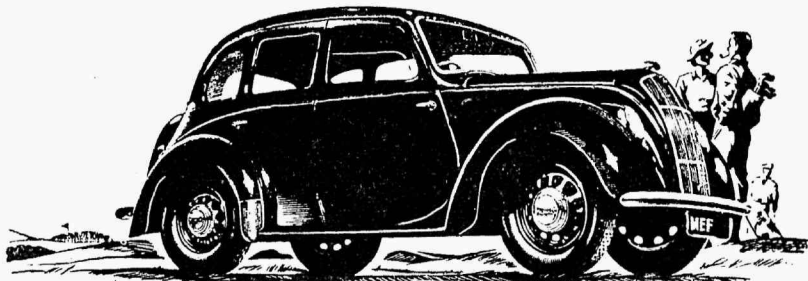
Vastuvõtuseadme asukoht: *elukodetis.*

Vastuvõtuseadme süsteem maksuliigi järgi (vastav alla kriipsutada):
~~detektor-ap.~~, ~~patareel-ap.~~, ~~jõuamplituud-ap.~~, ~~ap. laiglas.~~, ~~saatoriumis,~~
~~võrguhoone~~, ~~ühvõimajas~~, ~~karietuumajas~~, 3 -lamb. võrguaparaat, ~~äri-~~
~~kohu-aparaat~~, ~~kuulamisloht.~~

Mis aja eest käesoleva kaardiga maksu tasutakse:
 1. *jaanuar* 1939 a. kuni 1. *juuli* 1939

Vastuvõtuseadme kasutamismaksu katteks tuleb kleepida käesoleva kaardi tagaküljele pihtaaid maksu tasumise tähtajal maksuvaid postmarke ja kaart maksu tasumise tähtajaks ära anda lähemasse postiasutusse. Kui kõik margid ei mahu kaardile, siis võib kaardile kleepida lisalehti ja osa marke kleepida lisalehtele.

V. n. 526. 10.000. Itägi nr. (1647-57).

MORRIS

MORRIS viimistlemisel on MORRIS MOTORS LTD moodsa auto-tehnika arengust kasutanud kõiki neid uuendusi, mida õigustavad ainult aastapikkused praktilised katsed sõidukilomeetrite suurendamiseks maksimumini ja oma klassis ökonoomseima ja väärikama sõiduki loomist tänapäeva autoturul.

Pearõhk on pandud just ökonoomsusele, mis on viidud ka imestustäratava tasemeni, kahjustamata sealjuures vähimalgi määral sõiduki üldomadusi.

AINUESINDAJA: **J. PUHK & POJAD**

LODIX

kingakreem

SIDOL

metallipuhastusvahend

SIGELLA

poonimisvaha

on parimad.

A.-S. Sidol Company,

Tallinn.

A.-s. „Tekla”

RIIDEKAUPLUSTES:

Tallinn, S. Karja 15
Pärnu 6
Estonia pst. 11

HAAPSALU, Ehte tän. 2
MUSTVEE, Tartu nr. 15
PETSERI, Kaubarida 6/7
RAKVERE, Turuplats nr. 3
VILJANDI, Tartu nr. 6-a
KURESSAARE, Kauba nr. 2
NARVA, Peetri plats 2
PÄRNU, Laidoneri nr. 6
VALGA, Kesk 14
VÕRU, Tartu 11

KEILA

VILLAKETRAMISE

&

KUDUMISTÖÖSTUS

Tallinn, Soo 27
Tel. 461-01, 438-35.

Valmistab kõrges headuses
meesterahva palitu- ja üli-
konnariideid, naisterahva mant-
li- ja kostüümiriideid, kudu-
mis- ja vaibalõnga, vatti jne.,

Valged, hallid ja värvilised

villased lõngad

valmis ja tellimiste järgi.

Puuvillane vatt parimast puuvillast.
Pehme valge, must, beesh ja hall.

Villane vatt peenest merino-villast,
voodri ja vaiba jaoks.

Täitematerjal diivanipatjadede
ja madratsite jaoks.

Villased- ja puuvillased sokid
oma tööstuses valmistatud lõngadest.

Uus saadetus

lambavillu

kaltsudele juurdelisamiseks.

H. TESLON

Villa- ja vatitööstus

Tallinn, Merepuiestee 17, tel. 303-82.

POLARIS

EESTI KINDLUSTUS-A.-S.

võtab vastu järgmisi

kindlustusi:

tule-, elu-, veo-, murdvarguse-,
väärtsaadete-, kasko (laeva-
kerede) ja klaasi kindlustusi.

Seltsi põhi- ja tagavarakapitalid ületavad

Kr. 6.500.000.—

Seltsi asutamisest peale on kahjude eest
väljamaksetud üle

Kr. 1.057.000.—

Soliidne edasikindlustus!

Kahjud likvideeritakse viivitamata!

Juhajus asub Tallinnas, Vana Viru 12.
Kõnetraat 426-66. Telegrammi-aadress:
„Polaris“.

Osakond asub Tartus, Suur Turg 11.
Kõnetr. 6-75.

Esindajad kõigis linnades ja
maakohtades.

Aeg kohustab...

TEIE OMA HUVIDES
TELLIGE VEEL TÄNA

UUS EESTI

ET ÕLLA TEADLIK
M A A I L M A
S Ü N D M U S T E S T.

Tellides maksab „Uus Eesti“

1 kuu	kr.	1.80
3 kuud	kr.	5.—
6 kuud	kr.	9.50
1 aasta	kr.	18.50

Masinaosi
ja igasuguseid
valatisi

malmist, vasest,
pronksist

valmistab asjatundlikult

A-S. AIVAZ

Tööstuse 47-c
Telef. 439-47, 439-49

**F. BRASCHINSKY &
POJAD**

soovitab suures va-
likus igaks hooajaks
vastavat

pudukaupa.

Müük suurel ja väikesel arvul

Tallinn, V. Karja 12
Telefon nr. 436-90.

Kõikjal,

KUS KA VIIBITE,
OLGU TEIE LAHUTA-
MATUKS KAASLASEKS

„PÄEVALEHT”

„LASTE RÕÕM”

ON AINULAADNE
LASTE AJAKIRI

MITMEKESIST

KIRJANDUST

PAKUVAD

„PÄEVALEHE” RAAMATUKPL.

TALLINN, S. KARJA 23 ■ PIKK 2

K-m. Abramsohn

TALLINN, VIRU T. 5. TELEF. 447-62

Soovitat eelolevaks hooajaks mõõduka hinnaga, rikkalikus valikus kodu- ja välismaa kvaliteet karusnahku.

Müük suurel ja väikesel arvul.

Oma parkimise- ja värvimisetööstus.

Matusetalitus

A. MELDORF

TALLINN

Sakala 28. Tel. 463-33,

pühapäeviti tel. 460-92.

Suuremas valikus müügi-
valmis .

PUUSÄRKE, PÄRGI JA
KÕIKI MATUSETARBEID.

FIRMA

Gustav

Pihlakas

kirjaümbrikutehas, albumite ja teiste paberikaupade, köitmise ja lineerimise suurtööstus

TALLINN, Toompuiestee 18,
telefon 434-79

Valmistab iga seltsi kaupu paberitöötamise alal tuntud headuses. Ainuke suurim sel alal, eesti kapitaliga töötav ettevõte.

EHITUS A-S. BETON

Tallinn, Pärnu mnt. nr. 6/40,
telefon nr. 412-83.

teostab igasuguseid betoon-, raudbetoon- ja hoonetehitusi, valmistab projekte ja eelarveid.

Nõudke ainult

meie kõrgeväärtuslikke siidsukke

Vivi ning 600

Bel Ami ning Ami

Ainuvalmistaja

Sukatööstus **Cotton A-S.**

Tallinn, Põhja pst. 7.

A-S. Eestisiid

Ketramise- ja kudumisevabrik.

Seadistatud 1932. aastal.

Valmistab

kõiksuguseid riideid ja lõnga

VABRIKU LAOD:

Tallinn, Viru t. 5, tel. 447-87
Tallinn, Viru t. 14, tel. 443-97
Tallinn, Laadaplats 129
Tallinn, Bekkeri as. nr. 5
Tartu, Poe tän. 2, tel. 10-17
Narva, Peetri plats 1
Viljandi, Tartu tän. 1, tel. 30
Petseri, Turuplats 17, tel. 1-19
Tõrva, Tartu tän. 2
Rakvere, Tallinna tän. 25, tel. 4-47
Nõmme, Pärnu mnt. 94
Kuressaare, Lossi tän. 3, tel. 1-81
Pärnu, Laidoneri tän. 12, tel. 5-26

Eritellimiste vastuvõtmine.

Restide müük.

Suures valikus pakume:

VÄLISMAA

COGNACE, WHISKYT,
RUMMI, VEINI JA
VAHUVEINE

Soodsaim ostukoht restoraatoreile ja kaupmeestele.

K-K. JOH. TUSTI

Tallinn, Vene 4. Tel. 446-18.

Eestis suurem ladu välismaa alkohooliliste jookide, kohviubade, kuiv. puuvilja ja teiste kolonial artiklite alal.
Soodsad hinnad.

Korrektne teenimine.

Säärsaapaid

veekindlaid ja kroomnahast.

Saapasääri

(sihvisid) ja saapanahku.

Viltjalanõusid

tuntud Hoppe ja Ko tehasest, nahkadega ja nahkadeta.

Kalosse ja botikuid

„Põhjala“, „Quadrat“, Tretorn“
j. t.

Müük suurel ja vähesel arvul.

Suurmüügil tehaste hindadega.

Naha-, jalanõude- ja hobuseriistade kauplus

NIKOLAI BÖSTROV

Tallinnas, Veneturg nr. 1 (Narva m. poolel).
Kõnetr. 313-13.

Elektriarmatuuri- ja tööstus

„REX“

TALLINNAS

Tööstus: Dunkri t. 4,
Müügikoht: Vene t. 11-a, tel. 483-94

*Suures valikus igasugu-
seid armatuure. Valmista-
mine ka eritellimiste peale.*

Masinaehitusvabrik

Aktsiaselts

Franz Krull

Peakontor ja teh.
TALLINN, Kopli 68,
telefon 415-35.

Müügiosakond
TARTUS, Narva t. 19
telefon 20-17.

Soovitab

mitmesuguseid

*kalakonservid
ja
marineeritud
kurke*

KALATOOSTUS

FEODOR MALAHOV

TALLINN, VÖRGU 1, TEL. 441-18.

Erich Karién

KOIDULA 5-1, TEL. 312-74
TALLINN

A-S. VOLTA TEHASED

TALLINN, SOO TÄNAV 27.

Kodukeskjaama telefon: 477:66.

Telegrammi aadress: Volta Tallinn.

Elektrimootorid
Elektridünamod
Kütteseaded sooja õhuga
Kliima seaded
Ventilaatorid igaks otstarbeks
Õhupuhastamise filtrid
Tööstus ja tsentraal tolmuimejad
Elektritriikraud, keeduplaadid
ja kuumavee katlad.
Pumbad ja vesivarustus-
automaadid.

OSTKE AINULT **A.-S. „LIGNOZA”**

Katowice

*lõhkeaineid,
lõhkekapsleid,
süütenõore,
elektrisüütajaid jne.*

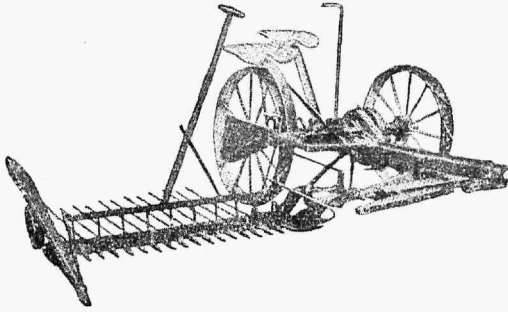
Odavad. Lõhkevõimsad. Käsituskindlad.

AINUESINDAJA:

INS. KARL JÜRGENSON

Tallinn, Kuninga 5. Telefon 436-89.

Rõhuniidumasin „Massey-Harris“ 1939. a. mudel on:

Õlivanniga.
Terassarvedega.
Terad meie normide kohaselt valmistatud.
Teras-põllurattad.
Terasest freesitud hammasrattad.
Tiisli surve tasakaalustatud.
Vänt nõellaagril jne.

1939. aasta mudel on Eesti Põllumajandus-
masinate- ja riistade kontrollkomisjoni poolt
nõutava normide kohaselt valmistatud.

Ainuesindaja: **K-M. Anton Villberg,**
Tallinn, Paldiski m. 5, tel. 452-51 ja 452-52.

Osakonnad: Tartus, Raekoja 7, tel. 33-03; Rakveres, Vaksali 5, tel. 104.

Riigi Piiritusmonopol

*Habet ajad mõnuga
Pa-Mu seebivahuga*

=====

A.-S. Ephag'i laboratoorium, Tallinn

=====

*Maja-
pidamises
asendamatu on*

*Mugavuse
tipp on*

ELEKTRI-KIIRKEETJA

Kiirelt ja odavalt saate alati keeva vett igaks otstarbeks: tee ja kohvi keetmiseks, nõude pesemiseks jne.

GAASIVANNI AHI

Ilma ootamata, ilma vähemagi tülil ja vaevata on igal ajal — ööl kui päeval — Teie käsutuses värske, voolav, soe vesi.

Tutvuge nende võimalustega

LINNA ELEKTRIJAMA JA GAASIVABRIKU
NÕUANDE-BÜROO'S

Raekoja pl. 9.

Telef. 466-77.

Inglise raadio

KB

TALLINNA MANIFAKTUUR JA KAUBANDUSE A/S
PSTK. 231

Nõudke kõikjal

*AS
A. Brandmann*

KAKAO D,
ŠOKOLAADI ja
KOMPVEKKE

TAIMEVÕITEHAS

OLIVIA

TALLINN,
VOLTA 3.

*Maitsvama ja käepärasema
eine võimaldavad serveerida:*

Eyto

SINGID,
VORSTID,
KONSERVID

Müügil „LIHATSENTRALIDES”